MB
148.485

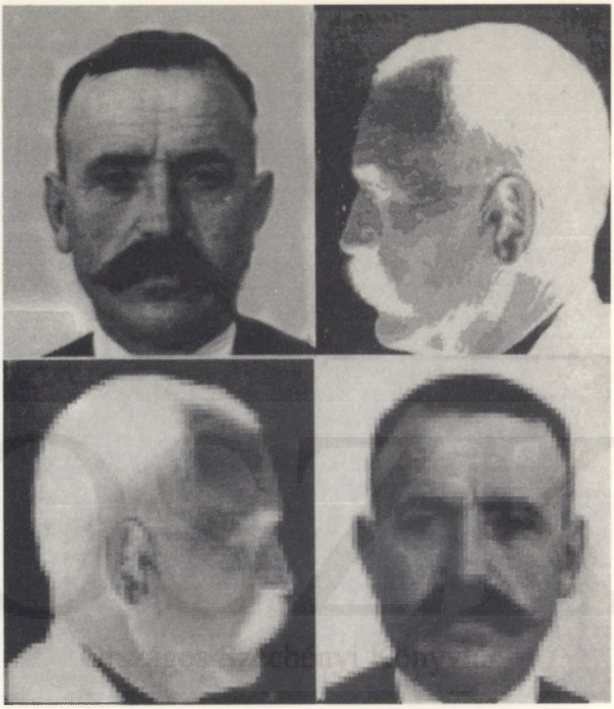

HENKEY GYULA

ŐSEINK NYOMÁBAN

A MAGYARSÁG ETNIKAI EMBERTANI KÉPE

HENKEY GYULA ŐSEINK NYOMÁBAN

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HENKEY GYULA

ŐSEINK NYOMÁBAN

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A kandidátusi értekezés opponensei:
dr. Bakó Ferenc, a történettudomány doktora,
dr. Gyenis Gyula, a biológiai tudományok kandidátusa

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Magyarság és Európa Kiadó

Szerkesztő: Móricz Kálmán
Műszaki szerkesztő: Formanek Ferenc
Felelős kiadó: Jáky Gábor
Nyomta: Pénzes Károly nyomdája, Solymár

ISBN 963 85203 0 2

HENKEY GYULA

ŐSEINK NYOMÁBAN

A magyarság etnikai embertani képe

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Magyarság és Európa Kiadó
Budapest
1993

141.693

MB148.497

1994

Köszöntjük az olvasót

E rövid bevezetőnek egyetlen célja, hogy az olvasót közelebb vigye Henkey Gyula könyvének megértéséhez, az embertan és az őstörténet kapcsolatainak megismeréséhez. Magam nem vagyok az embertan hivatott kutatója, életemet régészként töltöttem el, viszont az embertan egyik kutatási területe éppen az ásatásokon megtalált csontvázak fajtánkénti értelmezése. Nos, ugyanezt a munkát végezte el Henkey Gyula az élő magyarságon. E két kutatási terület (a honfoglalás kori és a mai) egymást értelmezi: a honfoglalás kori eredmények a mai napig hatnak, a ma élők vizsgálata pedig a honfoglalás koriak értelmezését teszi élettelibbé. A kutatási terület eredményei egyébként is kiegészítik egymást. Az élőkön végzett megfigyelések számbavehetnek olyan jellegeket, amelyeket a csontvázakon nem lehet vizsgálni, a csontvázak vizsgálata pedig olyan lehetőségeket kínál, amelyeket az élő embereken nem lehet kutatni; például az élőkön megfigyelhető a hajszín, a testszín, a hajzat vékonyszálúsága vagy merevsége, a szervezet élete stb. Ezek a csontvázakon nem jelentkeznek, ott ellenben a vércsoport vizsgálatán kívül mód van a kor pontos meghatározására, az öröklési tényezők, a családon belüli élettani kapcsolatok stb. hajszálpontos mérésére. Sajnos, a szellemi magatartásokra csak nagyon bizonytalanul és óvatosan következtethetünk mind az egyik, mind a másik esetben. Ez az oka annak, hogy sokan elgondolkoznak az embertan eredményein. Babits Mihály például így ír a „Mi a magyar?" c. kötetben: „Antropológiai kutatásokból nem remélek sokat megtudni arról, amit én keresek. Petőfi, aki nem is volt tiszta magyar faj, többet mond nekem erre nézve, mint az antropológusok minden koponyái".

Az embertan az ember testi felépítésének tudománya. Történtek kísérletek (főként a nemzetiszocialista Németországban), hogy a testépítményt végzetszerűen összekapcsolják a szellemi tulajdonságokkal, de ezek hamvukba holt kísérletek voltak, amelyek egyfajta felsőbbrendűségnek bizonyságául szolgáltak volna. De hát végül is hol vonhatjuk meg az embertani kutatások felhasználhatóságának határait? Néhány példával, hasonlattal igyekszem közelebb kerülni a kérdés megoldásához. Az embertani alkatok bizonyos nagy egységet mutatnak, bizonyos jellegek nagyfokú hasonlóságát sugallják; ezek az egységek bizonyos fokig nagyobb földrajzi területen alakultak ki, vagy legalábbis arra jellemzők, de elterjedésük szinte határtalan. Hogyan értelmezhető ez? Képzeljük el, hogy a hatalmas eurázsiai szárazföld egyetlen

nagy tó lenne. Ebbe a tóba itt s amott cseppek hullanak (ezek lennének a fajtajellegek). Belehull itt vagy amott egy csepp, körülötte hullámgyűrűk keletkeznek, amelyek egyre gyengülő hullámveréssel, de az egész területet behálózzák. Amott egy másik csepp hullik a vízbe, ennek hullámgyűrűi is behálózzák az egész vízfelületet, egyúttal keresztezve az előző hullámverést, s így tovább már 8-10 csepp hullámjátéka hatja át egymást. A legokosabb számítógépek sem tudják a hullámkötegek egymásba fonódásának egy bizonyos területre érvényes képletét megrajzolni. Nos, éppen erre törekszik az embertan. Az emberi testen (vagy csontvázán) felvett méretekkel igyekszik kimutatni a keveredés arányát, a hullámgyűrűk egymást átható keveredését. Ekként Eurázsia népei is egymás rokonai, csak különböző fokokban, különböző arányokban. Hozzá kell vennünk a hatalmas időt, ami például az átöröklődésben akként nyilvánul meg, hogy két azonos szülő gyermekei más és más fajtakeveredést mutatnak! Ezt napról napra tapasztalhatjuk, akár családi körünkben is.

Mindezeket figyelembe véve szinte azt mondhatnók, hogy veszélyes tudomány az embertan. Igen, az, amint mindegyik tudomány ilyen ingoványos terület, amely az emberrel foglalkozik.

Ezek után joggal teszik fel a kérdést, hogy akkor mivel járulhat hozzá az embertan például az őstörténet kutatásához. Megint egy példán szeretném érzékeltetni a munkamenetet és az eredmény kialakulását.

A magyar őstörténetet sok ideig a nyelvtudomány művelte, a magyar őstörténet úgyszólván nyelvészeink „belügye" volt. Úgy képzelték el, hogy a finnugor rokon nyelvek beszélői a régmúltban tömören egymás közelében éltek, nagyjából egyazon nyelven beszéltek, aztán idővel népességszaporodás kényszerítette őket a szétválásra, de mind a mai napig megőrizték nyelvük ősi rétegeit; s ezek azt mutatják például, hogy a magyar nyelv — tehát a magyar nép — hosszú ideig közösségben élt az obi-ugorokkal (vogulok és osztjákok, hantik és manysik), akik legközelebbi nyelvrokonaink. Két alapvető állítás tehát: egyrészt a nagyon régi időkben kis területen szorosan egymás mellett élő népesség, másrészt az obi-ugorokkal együtt élve, illetőleg azokból kiszakadva keletkező magyar nép. Ám mindkét állítás íróasztal melletti történészkedésnek bizonyult, mert közben a nyelvészeti őstörténet-kutatáshoz kapcsolódott a néprajz és az embertan, amelyek határozottan ellentmondtak ennek a „családfaelméletnek". Nézzük, hogyan. Először is a néprajzi megfigyelések bizonyították, hogy a kezdetleges, gyűjtögető és halász-vadász társadalmakban egy nagyobb család eltartásához mintegy száz négyzetkilométer terület kellett. Ezt nem úgy kell számítanunk, hogy egy tízszer tízkilométeres négyzetet a térképre vetítünk, mert e népek a folyók mentén települtek, tehát jókora távolságban voltak egymástól. Ilyen körülmények közt kis

területen tömören élő ősnépesség elképzelhetetlen. Hozzájön mindehhez az is, hogy a népesség ugrásszerű növekedése csak a földművelés elterjedése nyomán figyelhető meg. A túlnépesedés miatti szétvándorlás elmélete tehát itt is téves tételnek bizonyult. A másik állítást, tehát az obi-ugorokkal való nyelvrokonságot az embertan kérdőjelezte meg, ugyanis sem a hazánk területére érkezett honfoglalókban, sem pedig a mai magyarságban még 1%-os embertani rokonság sem mutatható ki velük. Magyarán: a vogulokkal és az osztjákokkal semmi közösségünk nincsen. Ezzel szemben az a nyelvészek megállapítása, hogy nyelvükkel legközelebbi rokon a magyar. Új megoldást kell tehát keresni a rokonságra, ami feltehetően az lesz, hogy az obi-ugorok egykor és valahol átvették a magyar nyelvet! Minderre az embertan eredményei vezettek.

Egy további példán az embertan történelemtudományi hasznát a mongol kérdéssel kapcsolatban szeretném bemutatni. Hogy világosan lássuk a kérdést és a megoldás útját-módját, kissé távolabbról kell kezdenem. Van ugyanis a magyar nyelv szókészletében egy réteg, amelyet törökből és mongolból egyaránt meg lehet magyarázni. Nyelvtudományunk ez esetben a török mellett döntött, mivelhogy a mongolokkal nem érintkeztünk a történelmünk folyamán. Ligeti Lajos, a belső-ázsiai nyelvek kiváló szakértője sorra vette azokat a legfontosabb szavakat, amelyeknek a török és mongol megfelelői egyaránt feltalálhatók, és mindegyik esetében a török származtatás mellett döntött. Ezzel a mongol kérdés le is került a napirendről, annyira, hogy például Bárczi Géza *A magyar nyelv életrajzá*ban (1966) és Györffy György *A magyarság keleti elemei* (1990) című könyvében meg sem említik annak lehetőségét, hogy valaha is érintkeztünk volna a mongolokkal (természetesen nem tekintve a tatárjárást). Ligeti Lajos (*A magyar nyelv török kapcsolatai...*, 1977:307) ugyan megemlíti, hogy talán a hazai avarok nyelvében lehettek kapcsolatok a mongolokkal, és Kniezsa István határozottan síkra is szállt mellette, de a kérdés elaludt. Itt lépett közbe az embertan és a régészet. Kiderült ugyanis, hogy az avar kori temetőkben jelentős mongol réteget találunk, sőt a bócsai kagáni kör embertani alkata egyenesen tungid, ami a legtisztább mongol jelenlétet képviselné. Igen ám, de történelemtudományunk azt vélte, hogy az avarokat Nagy Károly hadjáratai megsemmisítették, és a Kárpát-medence elszlávosodott. A régészek ellenben kimutatták (legutóbb a vörsi temetőben), hogy az avar tömegek megérték Árpád magyarjainak a honfoglalását, és összeolvadtak velük. Így tehát a mongol kapcsolatnak kézzelfogható bizonyságai is vannak. Bartucz Lajos, a magyar embertan feledhetetlen, kimagasló megalapozója már korábban kimutatta, hogy mongolos elemek ugyan Árpád magyarjainak a temetőiben valóban nem találhatók, de bőséggel jelen vannak a késő avar temetőkben, és — ez fontos

— a mai magyarságban kimutatható mongol elemek éppen a késő avarok népességétől származnak. Természetesen szó sem lehet arról, mintha valamely titokzatos erő éppen csak a mongol jellegű népességet mentette volna át a késő avar korból, hanem vele együtt a késő avar népesség nagyobb tömegeit is. Ezt a tételt a „kettős honfoglalásra" vonatkozó feltevésem erősítette meg. A magyar nyelv mongol rétegének kérdésében tehát az embertan és a régészet együttes vallomása segített a megoldáshoz.

Ezt a megoldást már régebben sejtette Sinor Dénes. Ő ugyanis nagyjából a következő felfogást vallotta. Olyan szavak, mint „borjú", „bika", „ökör", éppen olyan jól magyarázhatók — ha ugyan nem jobban — a mongolból, mint a törökből. De azoknak a kutatóknak a körében, akik ezekkel a kérdésekkel foglalkoznak, tudatosan vagy tudat alatt az a történeti — és nem nyelvészeti — feltevés élt, hogy a magyarok a törökökkel éltek együtt. Ha viszont feltesszük a kérdést: voltaképpen honnan is tudjuk, hogy a magyarok a törökökkel éltek együtt, akkor fő érvként azt halljuk, hogy a magyar nyelvben sok a török jövevényszó, mint például a „borjú", „ökör", „bika"... Iskolapéldája ez a *circulus vitiosus*nak. Természetesen ez még alapjában nem cáfolja a magyar—török együttlét tételét, csak figyelmeztet a nyelvkutatás történeti határaira. Íme tehát az embertan és a régészet segített áthidalni a nyelvtudomány buktatóit.

E hosszúra nyúlt közjáték után térjünk vissza Henkey Gyula munkásságához. A fent elmondottak fényében nem lehet kétséges, hogy az embertan tudománya milyen meghatározó szerepet játszhat őstörténetünk kérdéseinek tisztázásában, jóllehet eredményeinek határt szab a szellemi életre vonatkozó némasága. Nem lehet kétségünk afelől sem, hogy Henkey Gyula tényeket rögzítő kutatásai jelentős módon járulnak hozzá őstörténeti elképzeléseink szilárdabb alapokra helyezéséhez. Szerzőnk nagy erénye, hogy a magyarlakta terület egészét igyekezett figyelemmel kísérni. Sajnos, csak a trianoni Magyarország területén dolgozhatott, pedig aránylag bolygatatlan néprészek éppen az elszakított területeken találhatók (például a mezőségi magyarok, a székelyek), úgyhogy e vonatkozásban munkája kiegészítésekre vár. Tekintetbe vette a Kárpát-medence nemzetiségeit is, ami ismét csak a történeti valóság fegyelmezett tudomásulvételét jelenti.

Természetesen — és ez Henkey művéből is kitetszik — már a honfoglaláskor sem volt „egységes magyar típus". Nem hagyható figyelmen kívül, hogy hét törzsünk hétféle népesség ötvöződését jelenti, továbbá Anonymus is írja, hogy Álmos a „szövetséges népek megszámlálhatatlanul nagy sokaságával" indult a honfoglalás útjára (7. fejezet). Ezek nyilván a vérszerződéssel hozzánk csatlakozott népek voltak. Különválasz-

tásuk eddig mai hazánk területén nem sikerült. De éppen a Henkey-féle munkálatok ígérnek sikert ezen a területen.

Hadd fűzzük még hozzá mindehhez, hogy Henkey nagyon lelkiismeretesen alkotta meg könyvét — mintegy harmincezer egyén méretei alapján! Tőle magától tudjuk, hogy módszerében az előző nemzedékhez kapcsolódik, elsősorban Lipták Pálhoz, de tekintetbe veszi az elődök (Bartucz, Nemeskéri, Gáspárdy, Thoma) módszereit is. Pontos és szép leírásokat kapunk a megfigyelt fajtajellegekről és a nemzetiségek eltérő ötvözetéről. Kitűnik e dolgozatból az is, hogy a hosszabb ideje elhanyagolt török elem milyen döntő módon van jelen a mai magyarság embertani megjelenésében. Egyszóval példaképe a könyv annak, a XX. században miként lehet közérthetően írni még a legelvontabb tudományszakokról is. Reméljük, hogy e kötetet — amely számadás eddigi kutatásairól — követik majd a következők, egyre szilárdabb alapot teremtve a mai magyarság és őstörténetünk messze vezető távlatainak ismeretéhez.

Adjon a Teremtő erőt további értékes munkájához.

László Gyula

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Bevezetés

Az alábbi feldolgozás az 1956 és 1989 között végzett vizsgálataimra épül. Kutatási terveim készítése során az volt a célom, hogy a falusi és mezővárosi magyarok köréből minden tekintetben arányos mintát gyűjtsek annak meghatározása érdekében:

— milyen embertani jellegek jellemzők a mai magyarok egyes csoportjaira,

— milyen mértékben maradtak fenn a honfoglaló magyaroknál gyakori jellegegyüttesek,

— mennyiben módosította a magyar nép embertani összetételét a Kárpát-medencében a honfoglalóknak meghódolt egyes népcsoportok és az Árpád-korban betelepült keleti rokon népek beolvadása, valamint a szomszéd népekkel való keveredés.

A vizsgálatok előtt az érintett megyék népesedéstörténetét igyekeztem minél jobban megismerni, s a vizsgált községekkel kapcsolatban egyrészt az 1828. évi összeírásban, másrészt a legrégebbi egyházi anyakönyvekben szereplő családnevekből indultam ki. A helyi szervezők az általam elkészített névjegyzék alapján irányították hozzám az apai és anyai ágon őslakosnak minősülőket, illetve telepes eredetű helységekben az újratelepítő családokból származókat, elsősorban a 24—60 éves férfiakat és nőket. Nagyrészt néprajzosok, régészek, népesedéstörténészek által kezdeményezett komplex vizsgálatokba kapcsolódtam be, és adataimat még a feldolgozás befejező szakasza előtt egyeztettem a rokon szakmák kutatóinak eredményeivel.

Kutatómunkámra a kettős kötöttség volt a jellemző. Az antropológus lektorok az egyes jellegek elemzésére, az antropológiai-statisztikai számításokra és az utóbbiak eredményeinek értékelésére fektették a főhangsúlyt, míg a velem párhuzamosan kutató néprajzosok, régészek, népesedéstörténészek az etnogenetikai és népesedéstörténeti összefüggéseket kérték részletesen kifejteni. Kompromisszumos megoldásként igen tömör fogalmazással igyekeztem a megszabott terjedelmen belül mindkét említett elvárásnak eleget tenni, amiből olyan stiláris problémák adódtak, melyek ugyan tanulmányaim

lényegét nem érintették, viszont egyes lektorok ezt jogosan kifogásolták. A feladat nagysága és a szerteágazó összefüggések miatt a stiláris problémák ezen értekezés keretében sem voltak kikerülhetők. A Dunántúlon és a Tiszántúlon általam vizsgáltak száma a Duna—Tisza közieknél kisebb, de mert 1985 tavasza óta csak a Dunántúlon és a Tiszántúlon vizsgálok, a most feldolgozott minta országos megoszlás szempontjából mégis kiegyenlítettebb a korábbi összmagyar feldolgozásoknál (Henkey—Kalmár 1986, Henkey 1990a, 1990b). Etnikai szempontok alapján a dunántúliakat három, a Duna—Tisza közieket négy, a palócokat két, a tiszántúliakat három csoportra bontva dolgoztam fel, de az adatokat tájegységenként is összesítettem. Népesedéstörténeti szempontból eléggé jelentős eltérés van a vizsgált Duna—Tisza köziek és palócok, valamint a dunántúliak és tiszántúliak között. Míg a vizsgált Duna—Tisza köziek és palócok több mint 40%-a a török megszállás után újratelepült helységekből származik, a Dunántúlon és a Tiszántúlon vizsgáltak túlnyomó többsége őslakos eredetű népességekhez tartozónak minősül. A telepesnek nevezett magyar népesség pontosabb megnevezése „telepes és kevert eredetű magyar népességek" lenne, mert ide soroltam azon részben őslakos eredetű népességeket is, melyekben a szlovák, délszláv vagy német eredetű családnevek gyakorisága az 1828. évi összeírásban, az 1848 előtti egyházi anyakönyvekben és a vizsgáltak között meghaladja a 10%-ot. A telepesnek nevezett csoportokba sorolva dolgoztam fel „származási helyükön kívül vizsgáltak" megjelöléssel a vizsgálatra önként jelentkező nem helybeli és nem környékbeli származású magyarok adatait is (tájegységenként).

Bár a Dunántúlon vizsgált őslakos és telepes magyarok száma viszonylag arányosnak tekinthető, az őslakos népességeken belül több az adat a Dunántúlnak az oszmán-törökök által időlegesen sem megszállt nyugati részéből (Vas megye, Zala megye északnyugati fele része, Győr-Sopron megye rábaközi része), és a telepes magyarok között is több az adat a közép-dunántúli, mint a legnagyobb mértékben újratelepült kelet-dunántúli sávból. A dunántúli telepes népességek közé sorolt babócsai magyarok kaj-horvát származásúakkal erősen kevertek (az 1910-es népszámlálás alkalmából a lakosok 18,1%-a vallotta magát horvát anyanyelvűnek), Gamásnak a török megszállás után fennmaradt lakossága telepesekkel töltődött fel, akik jelentős része sokác eredetű volt (Borovszky 1914), Andocson 14%-ban, Nádasladányban 12,5%-ban voltak kimutathatók a vizsgáltak között német eredetű családnevek.

Eltérés van a Duna—Tisza közi és a palócföldi magyar telepes községek újratelepítői között is. Míg a Duna—Tisza közi telepesek többsége különböző távoli vidékekről érkezett, akik között jelentős számban voltak szlovákok, dalmát és bunyevác eredetűek (Bárth 1974), és csak kis részük

származott a környékbeli helységekből, az elnéptelenedett palóc községekbe az újratelepülők nagyrészt a fennmaradt palóc községekből érkeztek, jelentősebb számban csak szlovák származásúak voltak köztük, és azok is csak a községek egy részében (Bakó 1981, 1982, 1982—83). Az általam vizsgált újratelepült palóc községekben mind az 1828. évi összeírásban, mind a vizsgáltak között csak Vanyarcon, Bárnán, Domoszlón, Rimócon és Bükkszéken voltak 20%-nál nagyobb mértékben kimutathatók szlovák eredetű családnevek. Bár mind a Duna—Tisza közén, mind a Palócföldön vizsgáltam a legnagyobb számban telepes eredetű magyar népességeket, mégis mindkét tájegységben az őslakos eredetűek száma még így is kissé nagyobb a valóságos megoszláshoz képest.

A Tiszántúlon vizsgált őslakos és telepes magyarok száma legkevésbé arányos. E tájegységben négy észak-tiszántúli, két tiszazugi, három nagykunsági és egy Sárrét vidéki őslakos, valamint két telepes, kevert eredetű helység népességeit vizsgáltam. Az utóbbiak közül Csépára a Palócföldről érkeztek a telepesek (Havassy 1982), és a vizsgáltak között 15%-ban mutathatók ki szlovák eredetű családnevek, míg Nyírvasváriban részben ruszin (kárpátukrán) származásúak betelepítéséről van adatunk (Paládi-Kovács Attila 1973), és a vizsgáltak között 25,2%-ban fordulnak elő szláv eredetű családnevek.

Duna—Tisza közi és palóc vizsgálataim már 1985 tavaszán befejeződtek, e két tájegység eredményei több összefoglaló jellegű tanulmányból is ismertek (Henkey 1979, 1989a, 1989b, Henkey—Kalmár 1976, 1979, 1984, 1986), ezért dolgozatomban többet foglalkozom a kevésbé ismert dunántúli, tiszántúli eredményekkel, és a korábbi feldolgozásokhoz képest tömörebben foglalom össze a Duna—Tisza közi és palóc adatokat. E döntésemet az is indokolja, hogy a Dunántúl és Tiszántúl népességeiről csak az előbbi tájegységből jelent meg 5 község adatait összefoglaló tanulmány (Henkey 1987—88), másrészt a Dunántúl nyugati és középső részében, valamint a Tiszántúl északi vidékén, a Sárrét környékén és a Tiszazugban az őslakosság fennmaradásához kedvezőbbek voltak a lehetőségek, ezért e vidékek őslakos eredetű népességeinek vizsgálata az etnikai embertan vonaláról biztosabb adatokat tud nyújtani a magyar nép 16. század előtti jellegeinek feltételezhető megismeréséhez és ezáltal a magyar nép származásának mérlegeléséhez, mint a kedvezőtlenebb helyzetben lévő tájak — melyek a leghosszabb ideig voltak oszmán-török megszállás alatt — magyar lakosainak vizsgálati eredményei.

Bár e munka az általam vizsgált magyarok adataira épül, a keveredés embertani kihatásainak mérlegelése céljából utalok a hazai nemzetiségek vizsgálati eredményeire (Henkey 1981, 1985, 1987) is.

Tudománytörténeti vázlat

Bartucz Lajos már 1931-ben a mai eredményekhez hasonló módon írta le a honfoglaló magyarok gyakoribb jellegegyütteseit, majd 1938-ban mind etnikai embertani, mind történeti embertani szempontból olyan részletesen meghatározta az egyes típusokra (rasszokra) jellemző embertani jellegeket, hogy e munkájából kiindulva tanítványai — közöttük én is — jó alapokat kaphattak az általa kitűzött kutatási célok megvalósításához, ezen belül az egyes típusok felismeréséhez. Ebben az 509 oldalas munkában felsorolta a korábban embertani vizsgálatokat végző hazai kutatókat, és ismertette az általuk elért eredményeket is.

Abban az időszakban, amikor Bartucz a Néprajzi Múzeum igazgatója is volt, igen kedvező körülmények adódtak a néprajzi és etnikai embertani kutatások összehangolására. Nemeskéri János is a Néprajzi Múzeum gyakornokaként kezdte el antropológusi munkásságát. Első etnikai embertani vizsgálatát 1938-ban a Hajdúságban végezte, 1943-ban pedig kiemelkedő összefoglalót írt a honfoglalókról és a magyar etnikai embertani vizsgálatok új eredményeiről, egyben olyan etnogenetikai következtetéseket vont le, melyeket nagyobbrészt az én vizsgálataim is igazoltak. 1945 után is Nemeskéri (1953) készítette az első etnikai embertani tanulmányt.

Nemcsak hazai, hanem világviszonylatban is Fehér Miklós gyűjtötte a legnagyobb etnikai embertani anyagot. Sajnos, eddig egyetlen általa vizsgált helység adatai sem jelentek meg. Módszertani szempontból is igen jelentős etnikai embertani tanulmányt írt Thoma Andor (1957). Azoknak a morfológiai jellegeknek a felvételét, melyek az 1956-ban Malán Mihálytól kapott vizsgálati mintán nem szerepeltek, részben e munka, részben pedig Thoma szóbeli útmutatásai alapján kezdtem el 1961-ben. A továbbiakban még Malán—Kacsur (1961), Farkas—Lipták (1965, 1970, 1973), Kelemen (1968), Szilágyi (1974), Bodzsár—Eiben (1973), Pap (1976), Farkas (1976), Farkas—Hunya (1983) etnikai embertani tanulmányai jelentek meg egy-egy helység vonatkozásában. Az utóbbi szerzők közül Kelemen képvisel az én nézetemhez közeli álláspontot. Gyenis (1985) palócföldi kutatásaimmal párhuzamosan végzett dermatoglyphiai vizsgálatainak eredményei is összhangban vannak az én adataimmal, míg a Farkas és társszerzői által készített munkák a tipológiai megoszlás szempontjából elsősorban azért

jelentősen eltérőek, mert a típusok meghatározását az 1962 utáni, új Lipták-álláspont szerint végezték.

A hazánkban etnikai embertani szempontból vizsgált helységek népességeinek adatai mintegy 90%-ban az én tanulmányaimban jelentek meg, részben helységek szintjén, részben pedig járási, megyei, tájegységi és országos összefoglalók keretében. Nemcsak a kezdő antropológusok számára, hanem a már gyakorlattal rendelkezőknek is nagy segítséget jelenthet Farkas (1973) módszertani munkája, mely nemcsak a morfológiai jellegek felvételéhez nyújt részletes útmutatást, de az etnikai embertani vizsgálatok lebonyolításához is gyakorlati tanácsokat ad.

Az etnikai embertanhoz kapcsolódó tanulmányokon kívül meg kell emlékeznem néhány etnogenetikai szempontból jelentős munkáról is, mert az ezekben kifejtett álláspontokat részben kiindulási alapként, részben kontrollként lehetett felhasználni az etnikai embertani kutatások során. Tipológiai és etnogenetikai szempontból szerintem Nemeskéri—Gáspárdy 1954. évi, valamint Lipták 1955. és 1958. évi munkái a legkiemelkedőbb történeti embertani összefoglalók, melyekkel megegyező nézetet képvisel az 1957-ben megjelent Bartucz-tanulmány is. Bár Lipták 1954-ben 48%-ban mutatta ki honfoglaló magyar koponyákon a turanid típust, 1958-ban éppen ő figyelmeztetett arra, hogy az 1945 előtti Bartucz-álláspontból való kiindulás a turanid és a mongoloid jellegek túlértékelését eredményezheti. Lipták 1958. évi összefoglalója és szóbeli tanácsai taxonómiai szempontból annyira meggyőzőek voltak, hogy én a mai napig az általa akkor részletesen leírt álláspontot követem. Nézetem szerint az 1958. évi Lipták-összefoglaló (eredetileg kandidátusi értekezés) mind a vizsgálati módszer, mind a taxonok részletes leírása szempontjából a világon eddig egyedülálló, ráadásul a magyar etnogenezist is érintő új adatokat és következtetéseket tartalmaz.

Lipták új, módosított álláspontja részletesebben nagydoktori értekezéséből (1969b) ismerhető meg. A változás abban nyilvánul meg, hogy újabban Lipták csak a turanid típusnak erősebben mongoloid jellegű változatát tekinti turanidnak, aminek következtében az általa 1955-ben a honfoglalók koponyáin a legnagyobb mértékben, 35%-ban kimutatott e típus jelentéktelen összetevővé vált. A honfoglaló magyarok taxonómiai megoszlása azonban e disszertációból nem ismerhető meg, mert Lipták 765 honfoglaláskori és Árpád-kori koponya vizsgálata alapján csak összevont típusátlagokat közölt. Annyi bizonyos, hogy a 765 vizsgált koponya túlnyomó többsége nem honfoglaló magyar sírból való, Szabó (1965) szerint viszont az Árpád-korinak minősített sírok csak egy töredékénél határozható meg a pontos kor és az etnikum. A Lipták (1969a) tankönyvében új taxonként szereplő cromagnoid-C típus (szerintem a turanid típus egyik nagyobbrészt europid jellegű változata)

leírása nehezen érthető, részben azért, mert a taxon egyik lehetséges változataként az andronovói típus szerepel, melyből Lipták (1955) szerint mongoloid keveredéssel a turanid típus kialakult, másrészt az e taxonnal megegyező jellegegyüttes Lipták 1962 előtti munkáiban turanidnak van meghatározva, a Lipták által személyesen vizsgált honfoglaló koponyákra vonatkozó adatok túlnyomó többsége pedig 1962 előtti tanulmányokban jelent meg.

Az etnogenetikai szempontból jelentősebb történeti embertani munkák közül még Tóth (1965), Marcsik (1974) és Éry (1983) egy-egy munkájának megemlítését tartom fontosnak.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

A felvétel anyaga és módszere

1956 és 1989 között 26346 felnőtt magyart vizsgáltam, 1961-től kezdve túlnyomóan a tüdőszűrésekkel párhuzamosan. Az alábbiakban tájegységenként és csoportonként sorolom fel azokat a helységeket, amelyekben a magyarok vizsgálatára sor került. A Duna, Tisza menti őslakosoknak nevezett csoport pontosabb, de hosszabb megnevezése „Duna—Tisza köze nem kun és nem jász eredetű őslakosai" lenne. A jászsági őslakosok, a kiskunsági őslakosok és a nagykunsági őslakosok csoportjaiba a jász, a Duna—Tisza közi kun és a tiszántúli kun szállásokból kialakult helységek folyamatos népességeit soroltam. A palóc centrumhoz az Eger—Hasznos—Hollókő vonal és a szlovákiai országhatár közötti terület őslakos népességei kerültek, míg az egyéb palócok közé a fenti területtől délre, nyugatra és keletre élő palóc népességek, valamint azon palóc községek lakosai, akik között az 1828. évi összeírásban a szlovák eredetű családnevek aránya meghaladta a 10%-ot.

1. Nyugat-dunántúli őslakosok: Őriszentpéter (őslakosok), Kemenesmagasi, Ostffyasszonyfa, Egyházasrádóc, Csömödér, Söjtör, Zalacséb, Bősárkány, Mihályi, Farád.

2. Közép-dunántúli őslakosok: Kőröshegy, Vörs, Tapsony, Látrány, Nemesvid, Segesd, Somogyszob, Darány, Csányoszró, Fehérvárcsurgó, Nyárád.

3. Dunántúli telepesek: Cece, Nádasdladány, Gamás, Andocs, Kálmáncsa, Babócsa, Őriszentpéter (bevándoroltak).

4. Duna, Tisza menti őslakosok (Duna—Tisza köze): Drágszél, Homokmégy, Kalocsa, Öregcsertő, Szakmár, Dunapataj, Ordas, Dunaszentbenedek, Uszód, Foktő, Fajsz, Érsekcsanád, Szeremle (őslakosok), Szeremle (szomszéd községekből származó Duna menti őslakosok), Solt, Szalkszentmárton, Ókécske, Lászlófalva, Vezseny, Kecskemét (őslakosok), Csongrád.

5. Jászsági őslakosok: Jászboldogháza, Jászszentandrás, Jászdózsa, Lajosmizse. (Az első, 1854 és 1858 közötti lajosmizsei egyházi anyakön-

vezés szerint a Lajosmizsét újratelepítő családok túlnyomó többsége a Jászságból, nagyrészt Jászberényből érkezett. Lajosmizse határa a jászberényiek legnagyobb kiterjedésű legelője volt. A szabadságharc után egyre többen költöztek ki Jászberényből a lajosi és mizsei pusztákra.)(Fodor 1942)

6. Kiskunsági őslakosok: Fülöpszállás, Szabadszállás, Kunszentmiklós, Kiskunlacháza, Szank (őslakosok), Orgovány (őslakosok).

7. Duna—Tisza közi telepesek: Kunszállás, Bugac, Csólyospálos, Jászszentlászló, Petőfiszállás, Gátér, Nagybaracska, Dávod, Jánoshalma, Akasztó, Kiskunhalas, Szank (bevándoroltak), Kecskemét (bevándoroltak), Géderlak, Miske, Bátya, Dávod, Újkécske, Nagykörű.

8. Palóc centrum: Mátramindszent, Nádújfalu, Karancsság, Őrhalom, Hugyag, Karancskeszi, Kazár, Pétervására, Mátraderecske, Bodony, Egerbocs, Mikófalva, Felsőtárkány.

9. Egyéb palócok: Mátraszőlős, Buják, Rimóc, Bárna, Ludányhalászi, Vanyarc, Szilvásvárad, Bükkszék, Domoszló, Gyöngyöspata, Nagyréde, Boldog, Bernecebaráti, Galgamácsa, Sajónémeti, Bánhorváti, Domaháza, Csernely.

10. Tiszántúli őslakosok: Nagyecsed, Szamosszeg, Döge, Gyulaháza, Tiszasas, Nagyrév, Zsadány.

11. Nagykunsági őslakosok: Karcag, Túrkeve, Kisújszállás.

12. Tiszántúli telepesek: Csépa, Nyírvasvári.

A méreteket Martin technikájával (Martin—Saller 1957—1966) vettem fel, a morfológiai jellegek felvételénél Martin előírásain kívül a Weninger (1940) által leírt szempontokat is figyelembe vettem[1]. A szemszínt a Martin—Schulz szemszíntábla, a hajszínt a Fischer—Saller hajszíntábla alapján rögzítettem. Az anyag statisztikai jellemzésére a következő paramétereket adom meg: esetszám (n), aritmetikai átlag ($\bar{x}$), variancia (s^2) és a Howells-féle szigma ráció (Thoma 1956). Az egyes magyar csoportok és hazai népességek összehasonlítását a Hiernaux-féle távolságszámítással végeztem el (Piveteau 1965).

Eredmények

E fejezet keretében csak a 24—60 évesek korcsoportjával foglalkozom, az alapadatokat az 1—19. táblázatokban adom meg. A 24—60 évesekre alapozott elemzést elsőként Thoma (1957) végezte, amivel egyetértettem[2]. Az alábbiakban adataim alapján jellegenként tárgyalom a magyarokra és az egyes csoportokra, népességekre vonatkozó eredményeket.

Testmagasság

A testmagasság átlaga mindkét nemnél „nagyközepes". A magyar csoportok között a legmagasabbak a nyugat-dunántúli őslakosok (férfiaknál 171,95 cm, nőknél 159,51 cm), legalacsonyabbak a kiskunsági őslakos férfiak (167,96 cm) és a Duna—Tisza közi telepes nők (156,14 cm). Ha helységenként hasonlítjuk össze a vizsgált népességeket, legnagyobb a termet a csömödéri (Zala megye) férfiaknál (174,77 cm) és a babócsai (Somogy megye) nőknél (160,76 cm), legkisebb a jánoshalmi (Bács—Kiskun megye) férfiaknál (165,74 cm) és a jászszentlászlói (Bács—Kiskun megye) nőknél (153,76 cm). A testmagasság átlagainak összehasonlításánál azonban figyelembe kell venni azt is, hogy 1956 és 1971 között kizárólag a Duna—Tisza közén végeztem vizsgálatokat, a Dunántúl területén viszont Cece kivételével csak 1985 és 1989 között. Ugyanis hazánkban a testmagasság átlaga az 1937 után születetteknél évente 0,40 cm-rel növekszik (Véli 1967). Az általam vizsgált hazai nemzetiségek közül mindkét nemnél a lakócsai horvát származásúak termete a legnagyobb (férfiaknál 173,37 cm, nőknél 159,89 cm), a bolhói horvát származásúaké és a bunyevácoké is nagyobb a magyar átlagnál, a szlovákoké és a hercegszántói sokácoké a magyar átlaghoz közeli, a hajósi németeké pedig a legkisebb (férfiaknál 167,30 cm, nőknél 155,25 cm).

Fejhossz

A magyarok átlagos fejhossza mindkét nemnél a „hosszú" kategóriába esik. Az egyes csoportok közül mindkét nemnél leghosszabb a jászsági őslakosok, legkevésbé hosszú a palóc centrumbeli férfiak és az egyéb palóc nők feje.

Fejszélesség

A magyar férfiak és nők fejszélessége egyaránt „széles". A magyar csoportok között legszélesebb a palóc centrumbeliek, a legkevésbé széles a kiskunsági őslakos férfiak és a tiszántúli telepes nők feje.

Homlokszélesség

A homlok a magyar csoportok közül leginkább széles a közép-dunántúli őslakos férfiaknál és a tiszántúli őslakos nőknél, legkevésbé széles a kiskunsági őslakosoknál.

Járomívszélesség

A magyarok járomíve mindkét nemnél „széles", nagyobb az európai népekre jellemző átlag maximumánál (Bunak 1976) is. Legszélesebb a palóc centrumbeliek, legkevésbé széles a tiszántúli telepes nők járomíve.

Morfológiai arcmagasság

A magyarok arca mindkét nemnél „középmagas". E méret a legnagyobb a Duna, Tisza menti őslakosoknál, legkisebb a tiszántúli telepes férfiaknál és a tiszántúli őslakos nőknél.

Állkapocsszöglet-szélesség

A magyar csoportok között a legszélesebb az állkapocsszöglet a közép-dunántúli őslakosoknál, legkevésbé széles a jászsági őslakos férfiaknál és a kiskunsági őslakos nőknél.

Orrmagasság

E méret a magyar csoportok közül a legnagyobb a Duna, Tisza menti őslakosoknál, a legkisebb a tiszántúli telepes férfiaknál és a tiszántúli őslakos nőknél.

Orrszélesség

E téren csak kis eltérés van a magyar csoportok között. Viszonylag a legkeskenyebb a kiskunsági őslakosok, a legkevésbé keskeny a dunántúli telepes férfiak és a nagykunsági őslakos nők orrszélessége.

Fejjelző

Az általam vizsgált magyarok fejjelző tekintetében jelentős mértékben egységesek. A vizsgált népességek túlnyomó többségénél a fejjelző a brachycephalia (rövidfejűség) és a hyperbrachycephalia (túlrövidfejűség) határán van. A magyar csoportok közül a legrövidebb a palóc centrumbeliek, legkevésbé rövid a kiskunsági őslakos férfiak és a tiszántúli telepes nők fejjelzője. Ha az általam vizsgált helységek népességeit hasonlítjuk össze, a legrövidebb a homokmégyi férfiak (87,21) és a dusnoki nők (88,00), a legkevésbé rövid a szalkszentmártoni férfiak (83,28) és a gátéri nők (84,12) fejjelzője. A hazai nemzetiségek közül a bunyevácok, a szlovákok és a hercegszántói sokác nők fejjelzője közel áll a magyar átlaghoz, a lakócsai (férfiaknál 87,77, nőknél 86,77) és a bolhói (férfiaknál 86,47, nőknél 86,57) horvát származásúaké, valamint a hercegszántói sokác férfiaké (86,09) kissé fokozottabban, a hajósi németeké kevésbé (férfiaknál 83,74, nőknél 84,67) rövid.

Arcjelző

Az általam vizsgált magyarok és minden magyar csoport arcjelzője férfiaknál és nőknél egyaránt „széles" (euryprosop). A legszélesebb a nagykunsági őslakos férfiak és a tiszántúli őslakos nők, a legkevésbé széles a Duna, Tisza menti őslakosok arcjelzője. Ha helységenként hasonlítjuk össze az átlagokat, a legszélesebb a vörsi férfiak (81,03) és a tiszasasi nők (77,93), a legkeskenyebb az ordasi férfiak (86,27) és a foktői nők (83,50) arcjelzője.

A hazai nemzetiségek közül a szlovákok, a bolhói horvát származásúak, a lakócsai horvát származású férfiak és a hajósi németek arcjelzője a magyar átlaggal csaknem teljesen megegyező, a bunyevácoké (férfiaknál 83,88, nőknél 81,05) a hercegszántói sokácoké (férfiaknál 83,54, nőknél 82,87) és a lakócsai horvát származású nőké (81,00) kissé keskenyebb.

Orrjelző

A magyarok és minden magyar csoport orrjelzője mind a férfiaknál, mind a nőknél keskeny (leptorrhin). A legkeskenyebb a jászsági őslakos férfiak és a kiskunsági őslakos nők, a legkevésbé keskeny mindkét nemnél a tiszántúli telepesek orrjelzője.

A járomcsont alakja

A magyarok nagy többségére a frontálisan lapult (előreálló) járomcsont a jellemző, amely az őslakos eredetű népességeknél még fokozottabb mértékben volt kimutatható. Ez az egyik közép-ázsiai eredetű örökségünk. A magyar csoportok között az előreálló forma mindkét nemnél leginkább a tiszántúli őslakosoknál, a legkisebb mértékben a Duna—Tisza közi telepes magyaroknál észlelhető. Ha helységenként hasonlítjuk össze az adatokat, az előreálló járomcsont leginkább a nagyecsedi férfiaknál (81,8%) és a vörsi nőknél (92,3%), a legkisebb mértékben az ordasi férfiaknál (44,0%) és a bátyai nőknél (48,0%) volt kimutatható. A hazai nemzetiségek közül az előreálló forma a bolhói horvát származásúaknál a leggyakoribb (férfiaknál 70,6%, nőknél 84,8%), a hercegszántói sokácoknál, a bunyevácoknál és a szlovák nőknél a magyar átlaghoz közeli, szlovák férfiaknál előfordulása kissé csökken (52,4%), a legkisebb mértékben pedig a hajósi németeknél (férfiaknál 14,8%, nőknél 20,8%) észlelhető.

Homlokprofil

A magyarok túlnyomó többségére mindkét nemnél a meredek homlok a jellemző. Ennek a formának a gyakorisága a magyar csoportok közül férfiaknál és nőknél egyaránt a nyugat-dunántúli és a közép-dunántúli őslakosoknál a legnagyobb. A hátrahajló forma előfordulása a kiskunsági őslakos férfiaknál eléggé gyakori, míg az előredomborodó

homlok férfiaknál teljesen jelentéktelen, átlagos gyakorisága a nőknél is csak 4,8%.

Az orrhát profilja

Bár a magyaroknál mindkét nemnél egyenes, konvex, konkáv az előfordulás sorrendje, csoportonként e téren jelentős eltérések vannak. Az egyenes forma a palóc centrumbeli férfiaknál és a Duna, Tisza menti őslakos nőknél, a konvex a nyugat-dunántúli őslakos férfiaknál és a közép-dunántúli őslakos nőknél, a konkáv az egyéb palócoknál a leggyakoribb. A vizsgált hazai nemzetiségek közül az egyenes orrhát a hercegszántói sokácoknál (férfiaknál 56,4%, nőknél 68,1%), a konvex a bolhói (férfiaknál 70,6%, nőknél 45,7%) és a lakócsai horvátoknál (férfiaknál 66,7%, nőknél 46,2%) észlelhető a legnagyobb arányban. Bár az orrhát profiljának megoszlása a magyaroknál is a legkevésbé egységes a vizsgált jellegek közül, a hazai nemzetiségek e téren még fokozottabban eltérnek egymástól. Feltűnő különbség észlelhető e téren a hazai szláv nyelvű népességek között.

Az orrhát kiemelkedése

A magyarok túlnyomó többségénél az orrhát közepesen kiemelkedő. Az erősen kiemelkedő forma előfordulása csak a jász és a nyugat-dunántúli férfiaknál eléggé jelentős, míg a gyengén kiemelkedő orrhát aránya a nőknél is teljesen jelentéktelen. Ha a helységenkénti megoszlást hasonlítjuk össze, az erősen kiemelkedő orrhát a leggyakoribb a jászszentandrási férfiaknál (52,1%) és a csányoszrói nőknél (22,0%). A hazai nemzetiségek között az erősen kiemelkedő forma gyakoriságának sorrendje férfiaknál: bunyevácok 58,7% lakócsai horvát származásúak 43,3%, hajósi németek 32,9%, bolhói horvát származásúak 32,4%, hercegszántói sokácok 31,0%, palócföldi szlovákok 8,7%; nőknél: bunyevácok 30,1%, lakócsai horvát származásúak 26,9%, bolhói horvát származásúak 17,4%, hercegszántói sokácok 9,3%, hajósi németek 7,5%, palócföldi szlovákok 3,6%. E téren is igen jelentős az eltérés a szlovákok és a bunyevácok, horvátok között.

A tarkó profilja

A magyar férfiak és nők túlnyomó többségének a tarkója enyhén domború. A magyar csoportok közül az erősen domború forma a kiskunsági

őslakosoknál és a jászsági őslakos nőknél, a lapos a nyugat-dunántúli őslakosoknál és a dunántúli telepeseknél eléggé gyakori. A hazai nemzetiségek közül az enyhén domború tarkó a hercegszántói sokác férfiaknál (71,2%) és a lakócsai horvát származású nőknél (92,3%) a leggyakoribb, az erősen domború forma előfordulása a hajósi németeknél (férfiaknál 32,2%, nőknél 60,4%) és a palócföldi szlovák nőknél (27,9%), a lapos a lakócsai (30,0%) és a bolhói (29,4%) horvát származású, valamint a bunyevác (27,5%) férfiaknál jelentős.

Szemszín

A magyaroknál mindkét nemnél sötét, kevert (zöldes), világos az előfordulás sorrendje, de csoportonként eléggé jelentős eltérések vannak. A kiskunsági, a nagykunsági, a tiszántúli, a közép-dunántúli, a nyugat-dunántúli, a Duna, Tisza menti őslakosoknál és a tiszántúli telepeseknél a sötét, a jászsági őslakosoknál a kevert (zöldes), az egyéb palócoknál és a Duna—Tisza közi telepeseknél a világos szemszín gyakorisága emelkedik a magyar átlaghoz képest, a dunántúli telepeseknél az átlaghoz közeli. A sötét szemszín a jászsági őslakosok kivételével az őslakos magyar népességeknél fokozottabb mértékben észlelhető. Az egyes helységek népességei közül a sötét szemszín előfordulása a nyárádi férfiaknál (65,4%) és a szanki, kiskunsági őslakos nőknél (87,0%), a kevert (zöldes) a jászboldogháziaknál (férfiaknál 43,6%, nőknél 44,1%), a világos a boldogi férfiaknál (48,0%) és a mikófalvi nőknél (32,7%) a leggyakoribb. A hazai nemzetiségek közül a sötét előfordulása a bolhói (férfiaknál 55,9%, nőknél 71,7%) és a lakócsai (férfiaknál 53,3%, nőknél 50,0%) horvát származásúaknál, valamint a bunyevácoknál (férfiaknál 51,4%, nőknél 60,2%), a kevert a hercegszántói sokácoknál (férfiaknál 46,1%, nőknél 45,9%), a világos a hajósi németeknél (férfiaknál 52,4%, nőknél 42,1%) és a szlovákoknál (férfiaknál 38,8%, nőknél 29,7%) emelkedik a magyar átlaghoz képest.

Hajszín

A hajszín a magyaroknál feltűnően egységes megoszlású jelleg, a barna-fekete hajszínárnyalatok a magyar csoportoknál férfiaknál 95,4% és 99,2%, nőknél 94,8% és 98,8% között mutathatók ki. Ha helységenként vesszük számba a magyar népességeket, azok egy részénél kizárólag barna-fekete hajszínárnyalatok voltak észlelhetők. A hazai nemzetiségek e

téren közel állnak a magyar átlaghoz, a bolhói horvát származásúaknál (mindkét nemnél 100%), a lakócsai horvát származásúaknál (férfiaknál 100,0%, nőknél 96,2%), a hercegszántói sokácoknál (férfiaknál 100%, nőknél 96,7%) a barna-fekete hajszín még kissé fokozottabb mértékben jellemző, a bunyevácoknál alig tér el a magyar átlagtól (férfiaknál 97,2%, nőknél 99,0%), a hajósi németeknél (férfiaknál 93,3%, nőknél 93,1%) és a palócföldi szlovákoknál (férfiaknál 94,2%, nőknél 92,8%) pedig kissé csökken.

A Hiernaux-féle távolságszámítások eredményei

Az egyes magyar csoportok és egyes magyarországi népességek közötti távolságok kiszámítását a Hiernaux-féle (Pieveteau 1965) antropológiai statisztikai módszerrel végeztem el. A számításoknál az alábbi jellegeket vettem figyelembe: testmagasság, fejhossz, fejszélesség, járomívszélesség, morfológiai arcmagasság, állkapocsszöglet-szélesség, orrmagasság, fejjelző, arcjelző, frontálisan lapult (előreálló) járomcsont, meredek homlok, konvex orrhát, erősen kiemelkedő orrhát, enyhén domború tarkó, sötét szemszín (9, 11-16) és barna-fekete hajszín (P-Y). Arra törekedtem, hogy a méretek és a kvalitatív jellegek száma arányos legyen, és a magyarországi népességek egymás közötti távolságainak kiszámítására szerintem leginkább alkalmas jellegeket válasszam ki. A 20. táblázatban a Hiernaux-féle távolságszámítás képletét, valamint az általam 1956. II. hó és 1985. XII. hó között vizsgált magyar népességek közötti legnagyobb különbséget (w) adom meg nemenként és jellegenként, a 21. táblázatban a 8 magyar őslakos csoport, a 22. táblázatban a 4 telepes és kevert magyar csoport egymás közötti, valamint ezen utóbbiaknak a nyugat-dunántúli és tiszántúli őslakos csoportoktól való távolságai láthatók.

A nyugat-dunántúli őslakos népességeket olyan községekben vizsgáltam, amelyek elkerülték az oszmán-török megszállást, a tiszántúli 7 őslakos magyar népesség közül 4-et Szabolcs-Szatmár megyének a törökök által időlegesen sem megszállt északi részében vizsgáltam, 2 a Tiszazug, 1 pedig a Sárrét egykor mocsaras területeire esik, melyek csak egyes időszakokban voltak megközelíthetőek, tehát leginkább feltételezhető, hogy ezek a nyugat-dunántúli és tiszántúli őslakos népességek őrizhették meg a 16. század előtti magyar nép embertani jellegeit. Hat csoportban összehasonlítottam 34 magyarországi népességet is, nagyrészt dunántúli és tiszántúli őslakosokat

helységenként, elsősorban egymással, de kisebb részben Duna—Tisza közi és palóc népességekkel is. A magyar—horvát, a magyar—bunyevác és a magyar—szlovák keveredés embertani kihatásainak tanulmányozását fontosnak tartottam, ezért a Hiernaux-féle távolságszámításokba bevontam az 1910-es népszámlálás során túlnyomóan horvát, bunyevác és szlovák hazai népességeket is. Megjegyzem, hogy 16 jelleg összehasonlítása esetén 625 az átlagosnak tekinthető távolság.

Őslakos magyar csoportok

Mindkét nemnél a nyugat-dunántúli, a közép-dunántúli és tiszántúli őslakosok állnak egymáshoz a legközelebb, és a kiskunsági őslakosok azok, akik a legnagyobb mértékben eltérnek a többi őslakos csoport többségétől. A nagykunsági őslakos és a Duna, Tisza menti őslakos férfiak is közel állnak a többi őslakos csoporthoz, a nagykunsági őslakos nők is csak a közép- és a nyugat-dunántúli őslakos csoportoktól térnek el az átlagosnál kissé nagyobb mértékben.

Telepes magyar csoportok

A dunántúli és a tiszántúli telepes magyarok nemcsak a többi telepes csoporthoz, hanem a nyugat-dunántúli és a tiszántúli őslakosokhoz is közel állnak. A Duna—Tisza közi telepes és az egyéb palóc férfiak mind a nyugat-dunántúli, mind a tiszántúli őslakosoktól az átlagosnál nagyobb mértékben térnek el. A Duna—Tisza közi telepesek Hiernaux-féle távolsága a három Duna—Tisza közi őslakos csoporttól, a palóc centrumbeliektől és az egyéb palócoktól egyik korábbi munkámban már megjelent (Henkey 1989 a), és a vonatkozó eredmények azóta sem változtak. A Duna—Tisza közi telepesek mindkét nemnél, nemcsak a három Duna—Tisza közi őslakos népességhez, hanem a palóc centrumbeliekhez, és az egyéb palócokhoz is közel állnak. Kiszámítottam az egyéb palócok távolságait is mind a négy Duna—Tisza közi csoporttól, mind a palóc centrumbeliektől (Henkey 1990b). Az egyéb palócok mindkét nemnél közel állnak a palóc centrumbeliekhez, és csak a kiskunsági őslakosoktól térnek el az átlagosnál nagyobb mértékben. A hazai magyar csoportok közötti első Hiernaux-féle számítások eredményeit (Henkey—Kalmár 1986) nem lehet teljes értékűnek tekinteni. Egyrészt matematikus szerzőtársam nem az egyes népességek közötti legnagyobb különbséget (w-t) vette figyelembe a számításoknál, másrészt az egyes

kvalitatív jellegeknél nem lehet egynél több formát, szemszín- és hajszíncsoportot figyelembe venni[3]. Bár kvalitatív jellegeknél több forma figyelembevétele a Hiernaux-számításoknál — amit én kezdeményeztem — nem hozhatott reális eredményt, ezt annak a tudatában szorgalmaztam, hogy a vizsgált magyarok elsősorban egyes kvalitatív jellegek — főleg a szemszín, az orrhát profilja és az orrhát kiemelkedése — tekintetében különböznek egymástól.

34 magyarországi népesség adatai községek szintjén

E távolságszámításokat 9 kiválasztott népesség esetében végeztem el: az őriszentpéterieknél, a farádiaknál, a segesdieknél, a kőröshegyieknél, a babócsaiaknál, a bolhóiaknál, a szamosszegieknél, a kisújszállásiaknál, a nyírvasváriaknál és a palócföldi szlovákoknál[4]. A Vas megyei őriszentpéteri őslakosok köznemes gyepűőr eredetűek, akik a szomszédos őrségi községek őslakosaival zárt közösségben éltek (Herényi 1990). A Sopron megyei farádiak ősei szintén köznemesek voltak (Soós 1940). Segesd Somogy megye azon helységei közé tartozik, amelyekben a lakosság folyamatossága a török megszállás alatt is a legnagyobb mértékű volt (Borovszky 1914). Kőröshegy határába és a közvetlen környéken további 4 helyre besenyők telepedtek le (Lackovits 1972) az Árpád-korban. Babócsa lakossága horvát származásúakkal erősen kevert (Borovszky 1914). Bolhón az 1910-es népszámlálás során a lakosság 78,99%-a volt horvát anyanyelvű. Szamosszeget északon, keleten és nyugaton a Szamos és a Kraszna folyók árterülete, délről az ecsedi láp mocsarai védték[5]. A nagykunsági őslakosok a legnagyobb mértékben Kisújszálláson maradtak fenn[6], Nyírvasvári lakossága pedig részben ruszin (kárpátukrán) eredetű (Paládi-Kovács 1973), de az 1910-es népszámlálás során a népesség 99,97%-a magyar anyanyelvűnek vallotta magát, a keresztények 83,49%-a görög katolikus vallású volt. Az 1910-es népszámlálás során túlnyomóan szlovák anyanyelvű Lucfalvára Zólyom, Turóc, Liptó és Árva megyéből (Borovszky 1911), Vácegresre pedig Hont és Nógrád megye középső és északi részéből (Borovszky 1910) érkeztek a telepesek, az utóbbi községbe nagyrészt az 1910-es magyar—szlovák nyelvhatár környékéről. Azaz e két palócföldi szlováknak tartott népesség közül az első ősei a középső és északi, az utóbbiaké a déli szlovákok lakta területekről érkeztek. (A vonatkozó táblázatok értekezésem eredeti példányaiban, az MTA, a Néprajzi Múzeum és az ELTE Embertani Tanszék könyvtárában találhatók.)

Őriszentpéter

Az őriszentpéteriek mindkét nemnél a csongrádi őslakosokhoz és a kisújszállási (nagykunsági) őslakosokhoz állnak a legközelebb, míg a

legnagyobb távolság a kiskunlacházi férfiakkal és palóc centrumbeli pétervásári nőkkel mutatható ki. A nyugat-dunántúli köznemes és részben köznemes eredetű népességek közül az egyházasrádóci (Bíró 1986), kemenesmagasi[7], zalacsébi[8] és mihályi (Soós 1940) nőkhöz képest a távolság az átlagosnál kisebb, e népességek férfiaihoz képest az átlagosat kissé meghaladó, míg a farádi (Soós 1940) férfiakhoz és nőkhöz képest eléggé jelentős.

Farád

A nagyrészt köznemes eredetű farádiak (Soós 1940) a zalacsébi köznemes származásúakhoz, valamint a délsomogyi őslakos darányiakhoz, a Szatmár megyei, szamosszegi őslakos férfiakhoz és a besenyő eredetűnek tartott nyárádi (Kiss 1988) nőkhöz állnak közel. A többi összehasonlított népességhez képest az őriszentpéteriekkel mutatható ki a viszonylag legnagyobb távolság.

Segesd

A közép-somogyi, őslakos eredetű segesdiek az északnyugat-somogyi vörsi, az ormánsági csányoszrói és az őriszentpéteri őslakosokhoz állnak mindkét nemnél közel, míg a telepes eredetű ceceiekkel (Fejér megye) igen jelentős távolság mutatható ki.

Kőröshegy

A besenyő vagy jelentős részben besenyő eredetű kőröshegyiek (Lackovits 1972) a kisújszállási nagykun őslakosokhoz és az őriszentpéteri őslakos nőkhöz állnak igen közel, a legnagyobb távolság pedig a bősárkányi besenyő eredetűekkel (Szalay 1989), férfiaknál ezen felül a kiskunlacháziakkal, nőknél az andocsiakkal[9] és a besenyő eredetű nyárádiakkal számítható ki.

Babócsa

A horvát származásúakkal kevert babócsaiak[10] a darányi (Dél-Somogy) és csömödéri (Nyugat-Zala) magyar őslakosokhoz, valamint a bolhói horvát származásúakhoz állnak a legközelebb, és mindkét nemnél a katymári (Bács-Kiskun megye) bunyevácoktól térnek el a legnagyobb mértékben.

Bolhó

Az 1910-es népszámlálás alkalmából magukat 78,99%-ban horvát anyanyelvűnek valló bolhóiak a babócsiakhoz, a darányi és csányoszrói őslakosokhoz, valamint a lakócsai (Délkelet-Somogy) horvát származásúakhoz állnak közel, a palócföldi szlovákoktól és a katymári bunyevácoktól pedig jelentős mértékben eltérnek.

Szamosszeg

A szamosszegi (Szatmár megye) őslakosok a dögeiekhez (Szabolcs megye), a zsadányiakhoz (Békés megye), a nagyecsediekhez (Szatmár megye), a zalacsébiekhez (Nyugat-Zala), valamint a darányi és farádi férfiakhoz, az őriszentpéteri, segesdi és kisújszállási nőkhöz állnak közel, a kiskunlacháziakkal, valamint a pétervásári (palóc centrumbeli) és a csongrádi férfiakkal mutatható ki a legnagyobb távolság.

Kisújszállás

A kisújszállási nagykunok a csongrádiakhoz, kőröshegyiekhez, őriszentpéteriekhez, dögeiekhez, nagyréviekhez (Tiszazug, Szolnok megye), a jászboldogházi férfiakhoz, valamint a zsadányi és szamosszegi nőkhöz állnak közel, a legnagyobb távolság pedig a kiskunlacháziakkal és a jászboldogházi nőkkel mutatható ki.

Nyírvasváriak

A nyírvasvári (Szatmár megye) ruszin származásúakkal kevert magyarok, akik túlnyomóan görög katolikus vallásúak (25,2%-ban voltak kimutathatók a vizsgáltak között szláv eredetű családnevek[11]) a gyulaházi (Szabolcs megye) őslakosokhoz, valamint a dögei, szamosszegi, nagyecsedi, zsadányi őslakos nőkhöz állnak közel, viszont jelentősen eltérnek a palócföldi szlovákoktól és a telepes eredetű, szlovák származásúakkal kevert csépaiaktól (a Csépán vizsgáltak között 15%-ban voltak kimutathatók szlovák eredetű családnevek).

Palócföldi szlovákok

Az 1910-es népszámlálás során túlnyomóan szlovák anyanyelvű palócföldi szlovákok (a Pest megyei vácegresiek és a Nógrád megyei lucfalvaiak együtt) a csépai szlovák származásúakkal kevert magyarokhoz állnak közel, a pétervásári palóc őslakosokkal az átlagosnál (625-nél) csak kissé nagyobb távolság mutatható ki, a magyar népességek közül a legnagyobb eltérés a nyírvasvári — ruszin származásúakkal kevert — férfiakkal és nőkkel számítható ki, de még nagyobb a távolság a lakócsai horvát és katymári bunyevác férfiakhoz, valamint a bolhói és lakócsai horvát származású nőkhöz képest.

A Howells-féle szigma ráció

A 24—60 éves férfiak kilenc méretével és három jelzőjével kapcsolatban kiszámítottam a szigma rációkat (Thoma 1956), vagyis az egyes jellegek szórását az egész emberi faj megfelelő átlagos szórásának százalékában fejeztem ki. A kapott értékek az 52. táblázatban láthatók. Sem az összes magyarok, sem egyetlen magyar csoport méreteinek és jelzőinek átlagos szórása nem haladja meg az egész emberi fajra megadott átlagot (a 100%-ot). Mind a méretek, mind a jelzők tekintetében a nyugat-dunántúli, a közép-dunántúli és a tiszántúli őslakosok a leghomogénebbek, és a kiskunsági őslakosok a legkevésbé homogének.

A népességek taxonómiai összetétele

A taxonómiai elemzést Lipták (1962) módszerének kisebb módosításával (Henkey 1978a, 1978b) végeztem el. Álláspontom e téren a Lipták-tankönyvben (1969a) ismertetett rendszertől abban tér el, hogy a turanid típusnak túlnyomóan europid jellegű formáit, melyek Liptáknál újabban (Lipták 1962) cromagnoid-C, cromagnoid-C+ turanid és pamiro-turanid megjelöléssel szerepelnek, én továbbra is a turanidok közé sorolom. Az általam követett álláspont megegyezik a Lipták korábbi összefoglalóiban (Lipták 1955, 1958), Nemeskéri és Gáspárdy tanulmányában (1954), valamint Bartucz 1955 utáni műveiben (1957, 1960, 1961) megnyilvánuló szemlélettel.

A vizsgált magyarok között öt típusnak, a ***turanidnak***, a ***pamírinak***, az ***előázsiainak***, a ***dinárinak*** és a ***keletbaltinak*** van jelentősebb szerepe a népességek összetételében (25. táblázat).

A gyakoriság szempontjából első helyen álló ***turanid*** típusba soroltak (29,3%) között az alföldi változat (7—12. kép) előfordulása a legnagyobb. Jellemzője a magas vagy nagyközepes termet (1956—1988. évi típusstandardjaim szerint az alföldi változat átlagos termete férfiaknál 171,43 cm, nőknél 160,60 cm), a fej nagy méretei mellett brachy-hyperbrachycephal (rövid-túlrövid) fejjelző, széles, igen széles, középmagas arc mellett euryprosopia (széles arcjelző), frontálisan lapult (előreálló) járomcsont, meredek homlok, az arc síkjából közepesen kiemelkedő, egyenes vagy enyhén konvex orrhát (az utóbbit Bartucz — 1938 — rövid sasorrnak nevezte, és az egyenes forma mellett a turanidokra szintén jellemzőnek tartotta), enyhén domború tarkó, sötét (barna, sárga) vagy zöldesbarna szemszín és barna-fekete hajszín. Eléggé gyakori az erősen andronovói jellegű változat (3—6. kép) is. Az alföldi és az erősen andronovói jellegű változat között csak

fokozati eltérés van, az utóbbiak termete szinte kivétel nélkül magas — az 1956—1988. évi típusstandardjaim szerint az erősen andronovói változat átlagos termete férfiaknál 174,61 cm, nőknél 162,59 cm (Henkey 1990) —, a dunántúli magyaroknál gyakran igen magas, a fej méretei fokozottabban nagyok, az arc és az állkapocsszöglet is kissé szélesebb, a járomcsont teste nagyobb, frontálisan lapultabb, a gonion táj gyakrabban enyhén kiugró, a glabella erősebben fejlett, a közepesnél gyengébben kiemelkedő orrhát pedig kissé nagyobb arányban fordul elő, mint az alföldi változatnál. Az erősebben mongoloid jellegű változat (1. kép) csak ritkán észlelhető. Valamivel gyakoribb a turanid középtípus (2. kép), mely az előbbi, valamint az alföldi és az erősen andronovói jellegű változat között áll. A turanid típusba sorolt kevert formák közül a turano-pamíri (13—18. kép) előfordulása a legnagyobb, de eléggé gyakori a turanid+előázsiai (41. kép), a turanid+dinári és a turanid+keletbalti (46. kép) keveredés is.

Bartucz (1938) szerint a (turanid)alföldi változat „rányomja a bélyegét a magyar nemzettestre, és ebben látta mindig a külföld is a legjellegzetesebb magyar típust". Bartucz szerintem már akkor jól látta, hogy az alföldi változat a „nagyobbrészt rokon europid alakokkal való keveredés folytán kifinomodott", amit én inkább úgy fejeznék ki, hogy a turanid típus ősi közép-ázsiai jellegei kevésbé markáns formában észlelhetők rajta, ami elsősorban a járomcsont mérsékeltebb frontális lapultságában, a kissé magasabb, közepesen kiemelkedő orrhátban és a középmagas, Bartucz szavai szerint „fejlettebb orrgyökben" nyilvánul meg. Bartucz 1938-ban az alföldi változatban a turanid típusnak az előázsiai típus felé közeledő formáját feltételezte. Én az alföldi változatban egy olyan, Magyarországon gyakori átlagtípust látok, amely méretek tekintetében megegyezik a markáns turaniddal, de egyes morfológiai jellegek, elsősorban az orrhát kiemelkedése és az orrgyök magassága vonatkozásában közeledik egyes europid formák felé úgy, hogy a közeledő jellegek terén is a markáns turanidra jellemző formához áll közelebb.

A turanid típusnak „magyar átlagtípus" jellegét támasztja alá az is, hogy a 32,3% „erősen kevert, meghatározatlan" kategóriába soroltak csaknem 1/3 része x+turanid megjelöléssel szerepel gyűjtött magyar anyagomban. Az utóbbiak, valamint az alpi+turanid és előázsiai+turanid meghatározásúak között olyan formák is szerepelnek, melyeket Bartucz 1938-ban túlnyomóan (turanoid) alföldi jellegűnek minősített. A turanid típus előfordulása őslakos eredetű magyar népességeknél emelkedik. E típus legfőbb gyakorisági gócai a Duna—Tisza közén: Csongrád (47,9%), Vezseny (43,8%), Lászlófalva (41,2%), Drágszél (41,0%), Szakmár (40,0%). Ókécske (40,0%), a Palócföldön Pétervására (42,7%), Karancskeszi (33,3%),

Egerbocs (33,3%). A Dunántúlon Segesd (48,7%), Vörs (47,6%), Csányoszró (47,0%), Darány (42,3%), Söjtör (42,0%), Őriszentpéter (41,2%), Fehérvárcsurgó (41,0%), Egyházasrádóc (40,7%), Csömödér (40,5%), Kőröshegy (40,1%), Babócsa (40,0%), a Tiszántúlon Nagyecsed (46,3%), Kisújszállás (43,7%), Szamosszeg (43,5%), Zsadány (43,0%), Döge (42,4%), Gyulaháza (42,3%), Nagyrév (37,6%). A hazai nemzetiségek közül az 1910-ben 79%-ban horvát anyanyelvű bolhóiaknál a leggyakoribb (41,9%), előfordulása a lakócsai horvát származásúaknál (30,3%), a bunyevácoknál (21,2%), a sokácoknál (18,8%) és a palócföldi szlovákoknál (16,4%) is eléggé jelentős, a hajósi németeknél viszont csak 1,7%.

A markáns ***pamíri*** típus jellegei: az átlagban nagyközepes termet — 1956—1988. évi típusstandardjaim szerint a markáns pamíri típus átlagos termete férfiaknál 168,94 cm, nőknél 157,54 cm (Henkey 1990) —, a fej kis méretei mellett hyperbrachy-brachycephalia (túlrövid-rövid fejjelző), enyhén széles-középszéles, középmagas vagy enyhén magas, mesoprosop (közepes arcjelző) arc, lekerekített járomcsont, meredek homlok, az arc síkjából a közepesnél kissé erősebben kiemelkedő, enyhén konvex vagy egyenes orrhát, csőrszerűen befelé és lefelé görbülő orrcsúcs, enyhén domború vagy ritkábban lapos tarkó, sötét (barna, sárga) vagy kevert (zöldes) szemszín és barna-fekete hajszín együtt (22—24. kép) csak ritkán észlelhető. Lényegesen gyakoribb a pamiro-turanid átmeneti forma (19—21. kép), melynél a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb és a járomcsont is frontálisan lapult (előreálló). A Duna—Tisza közén a pamiro-armenoid (40. kép) alak is közel azonos arányban fordul elő, mint a markáns pamíri. Ennél a fej méretei a markáns pamírival megegyezők, de az arc kissé magasabb, a járomcsont inkább előrekeskenyedő, és főleg az orrhát erősebben kiemelkedő s nagyobb mértékben konvex.

Lényegében a pamíri típusba soroltak méreteik szempontjából határozottan elkülöníthetők egy jelentősen gyakoribb csoportra, amelynél a túlrövid-rövid fejjelző mellett a fej méretei nagyobbak, az arc, valamint az állkapocsszöglet szélesebb és a termet magasabb, továbbá egy másik, kevésbé gyakori csoportra, amelynél azonos fejjelző mellett a fej méretei kisebbek, az arc és az állkapocsszöglet keskenyebb, és a termet átlaga csak nagyközepes. Az előbbi, a mai magyarok között is lényegesen nagyobb csoport túlsúlya jellemző a Lipták által a pamíri típusba sorolt honfoglaló magyar koponyákra is, mert ezeknél a fej méreteinek és a járomívszélességnek az átlagai a turanid típusba sorolt honfoglalók átlagaihoz közeliek, egyben lényegesen nagyobbak, mint az összehasonlító adatokként közölt, Ginzburg által pamírinak minősített 10—11. századi sarkeli kazár és kazaksztáni uszun koponyáké (Lipták 1955). A pamíri típus gyakorisága vizsgálataim szerint

őslakos eredetű népességeknél emelkedik. A legfőbb előfordulási gócok: a Duna—Tisza közén Érsekcsanád (22,1%), Lászlófalva (21,3%), Csongrád (20,1%), a Palócföldön Nádújfalu (21,9%), Mátraderecske (20,6%), a Dunántúlon Zalacséb (25,0%), Őriszentpéter (24,3%), Darány (23,9%), Látrány (22,5%), Farád (22,2%), Babócsa (22,1%), Söjtör (22,0%), Egyházasrádóc (21,4%), Mihályi (20,0%), Vörs (20,0%), a Tiszántúlon Szamosszeg (31,3%), Kisújszállás (26,8%), Döge (24,2%), Nyírvasvári (21,4%). A hazai nemzetiségek között a pamíri a lakócsai és bolhói horvát származásúaknál a leggyakoribb (14,3%, illetve 13,0%), előfordulása a palócföldi szlovákoknál is jelentős (10,7%). A bunyevácoknál 3,3%, a hajósi németeknél 1,7%, a hercegszántói sokácoknál 0,6%.

Az ***előázsiai (armenid)*** típusra (25—27. kép) az átlagban közepes termet jellemző (típusstandardjaim szerint az átlag férfiaknál 164,83 cm, nőknél 155,69 cm — Henkey—Kalmár 1984)[12], a fej kis méretei mellett brachy-hyperbrachycephal (rövid-túlrövid) fejjelző, középszéles vagy enyhén széles, enyhén magas arc mellett lepto- vagy mesoprosopia (keskeny vagy közepes arcjelző), előrekeskenyedő járomcsont, hátrahajló homlok, az arc síkjából igen erősen kiemelkedő, erősen konvex orrhát, lapos vagy enyhén domború tarkó, sötét (barna, sárga) vagy kevert (zöldes) szemszín és barna-fekete hajszín. A markáns előázsiai formával közel azonos arányban észlelhető a turaniddal kevert alak (42. kép), melynél a termet magasabb, a fej méretei nagyobbak, az arc szélesebb, és a járomcsont frontálisan lapult (előreálló). Az előázsiai típus feltűnően gyakori a Duna—Tisza közén, elsősorban a kiskunsági őslakosoknál (14,1%), de előfordulása igen jelentős a sokácok (15,2%), a bunyevácok (11,3%), a jászsági őslakosok (8,7%) és a Duna, Tisza menti őslakosok (9,0%) között is. A Duna—Tisza közéből kiindulva előfordulása minden irányban erősen csökken, főleg a Palócföldön. Fő gyakorisági gócai a Duna—Tisza közén vannak, aránya a szanki (25,0 %) és a fülöpszállási kiskunoknál (16,8%) a legnagyobb, a szeremleieknél 15,3%, az ordasiaknál 15,1%, a Tiszántúlon csak Karcagon jelentősebb (10,6%). Gyakorisága a palócoknál Egerbocson (5,6%), a dunántúliaknál Nemesviden (5,3%) és Nádasladányban (5,2%) a legnagyobb.

A klasszikus (balkáni) ***dinári*** típus (28. kép) jellegei: a magas termet — 1956—1989. évi típusstandardjaim szerint a klasszikus dinári típus átlagos termete férfiaknál 175,78 cm, nőknél 164,86 cm (Henkey 1990) —, a fejnek a magyar átlagnál kisebb méretei mellett a fejjelző hyperbrachy-brachycephal (túlrövid-rövid), középszéles vagy enyhén széles, igen magas, magas arc mellett az arcjelző keskeny, a járomcsont előrekeskenyedő, a homlok férfiaknál enyhén meredek, a nőknél meredek, az orrhát az arc síkjából erősen kiemelkedő, konvex, az orrcsúcs többnyire egyenes, a tarkó lapos, a

1

2

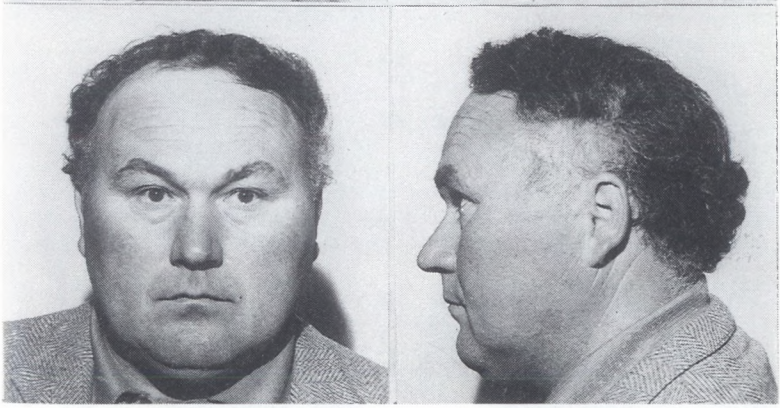

3

4

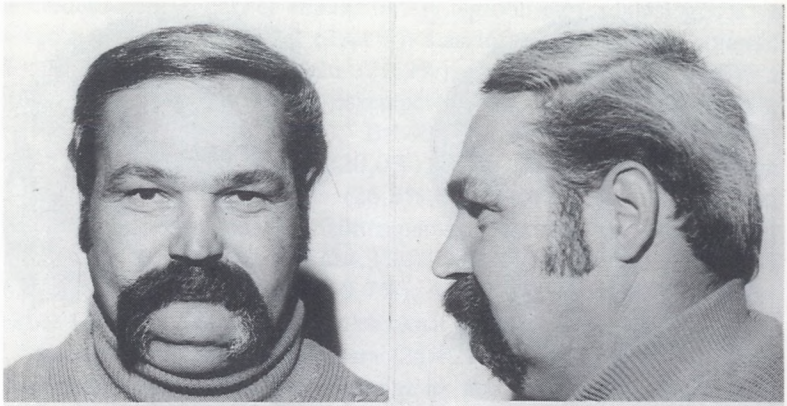

5

6

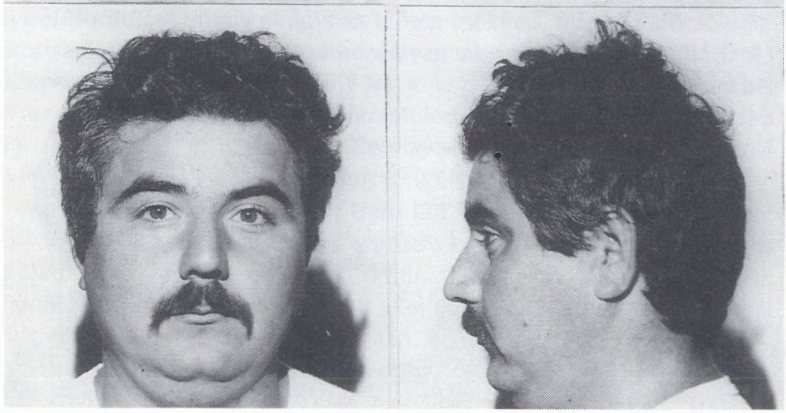

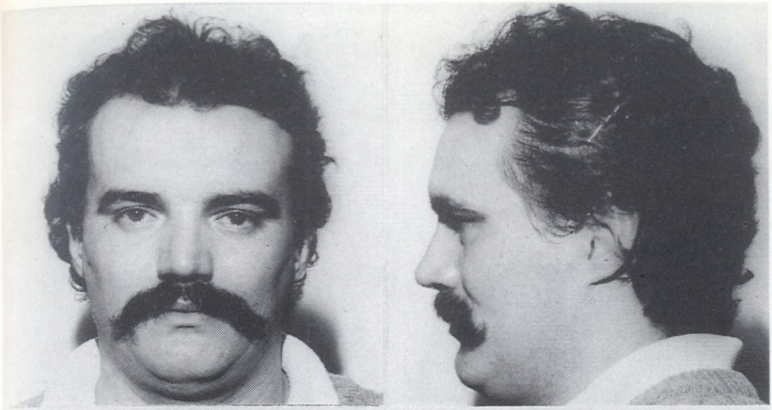

7

8

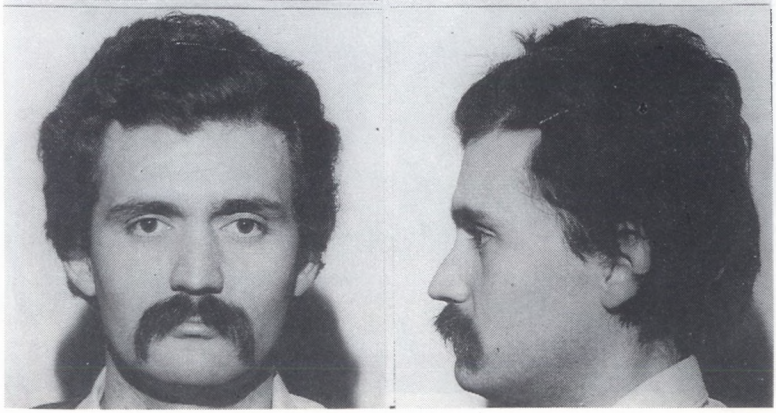

9

10

11

12

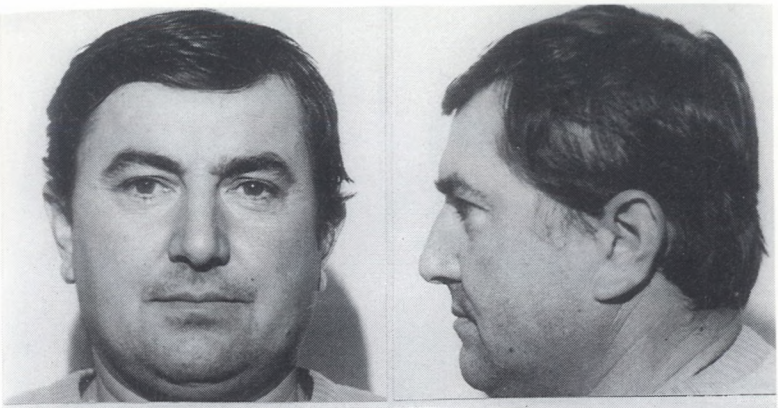

13

14

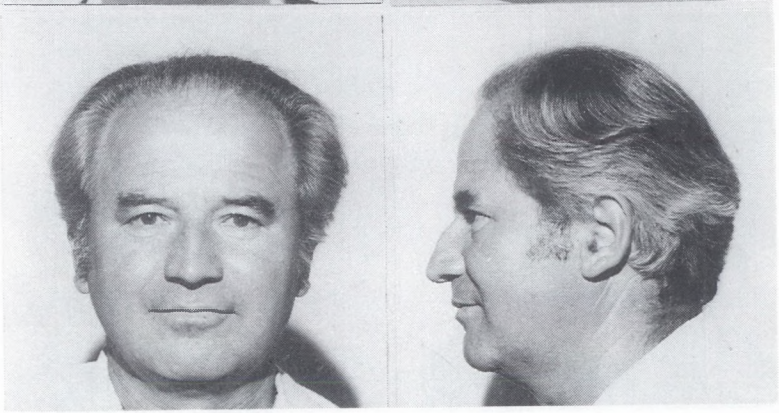

15

16

17

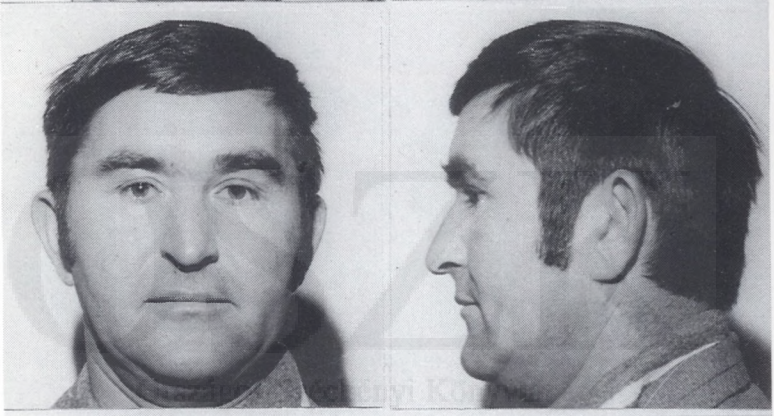

18

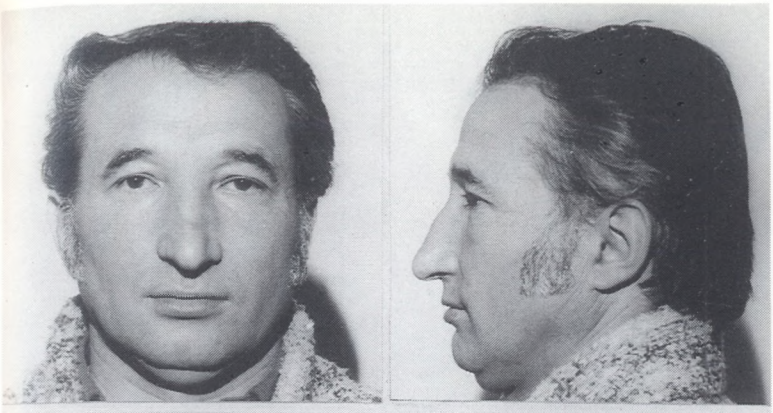

19

20

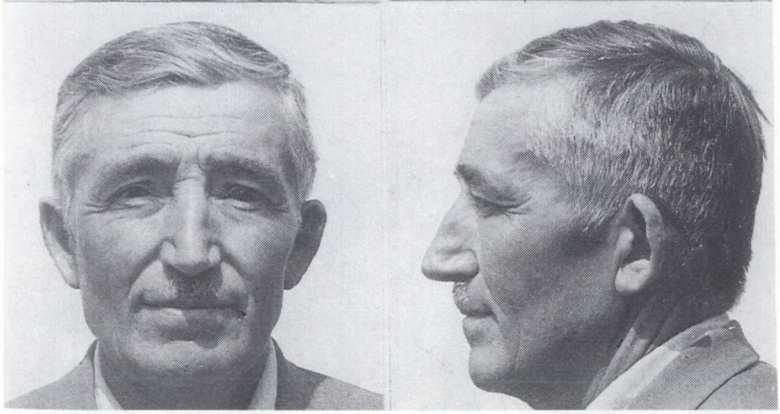

21

22

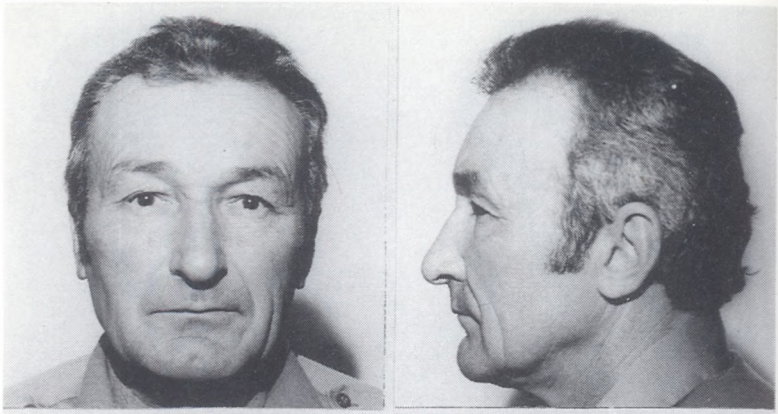

23

24

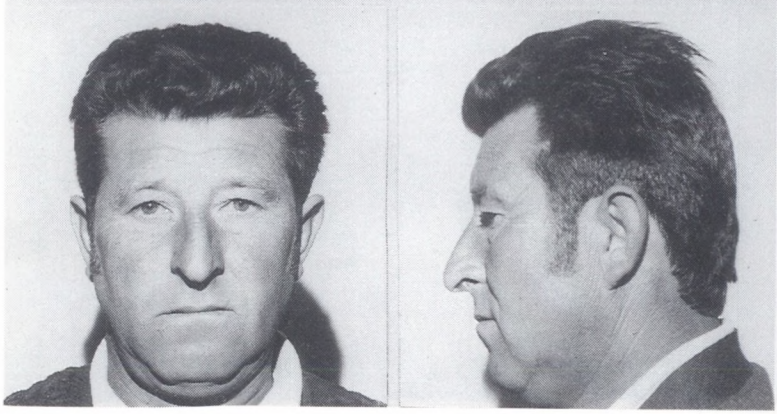

25

26

27

28

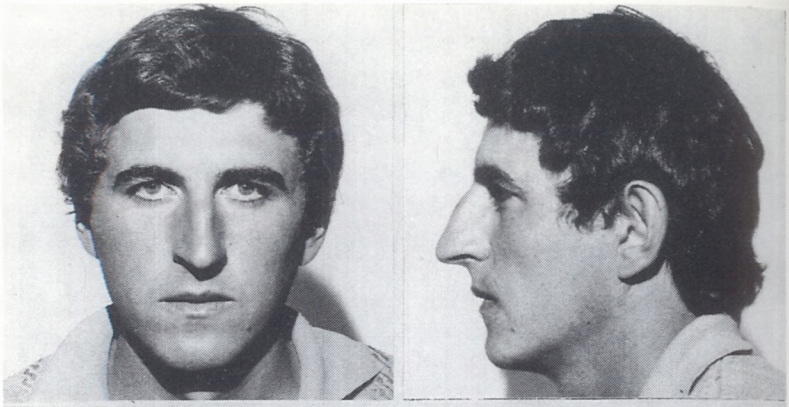

29

30

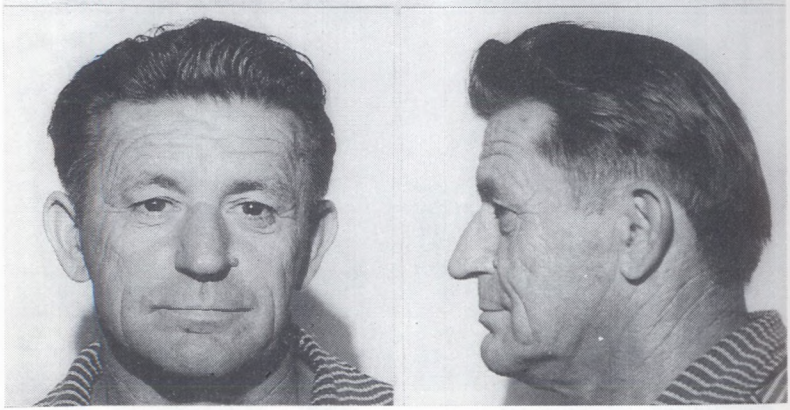

31

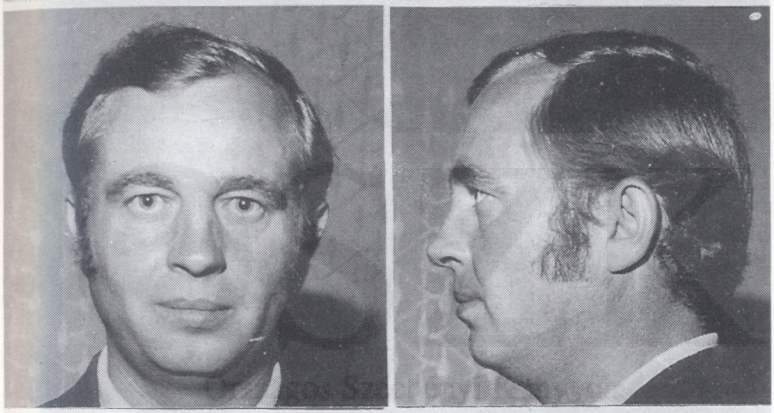

32

33

34

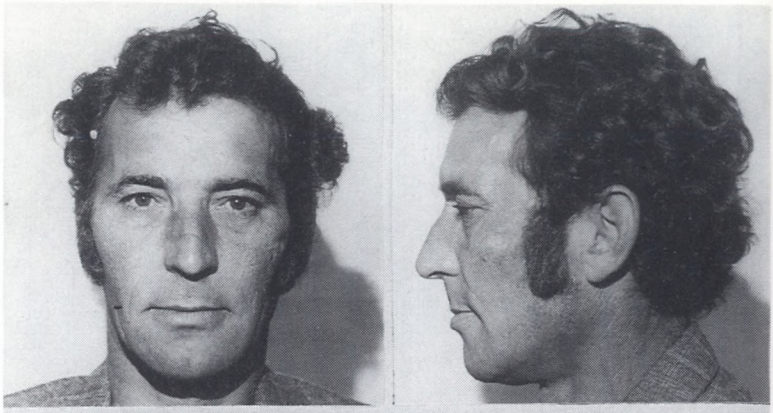

35

36

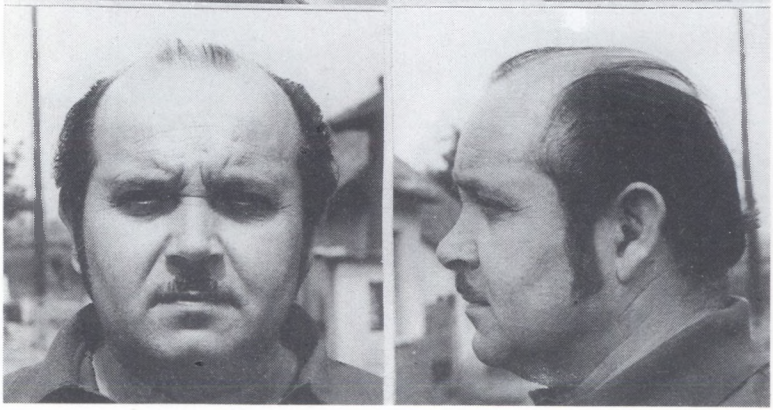

37

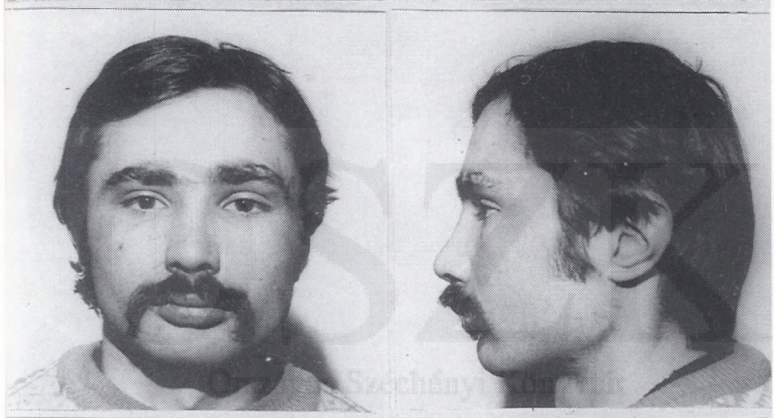

38

39

40

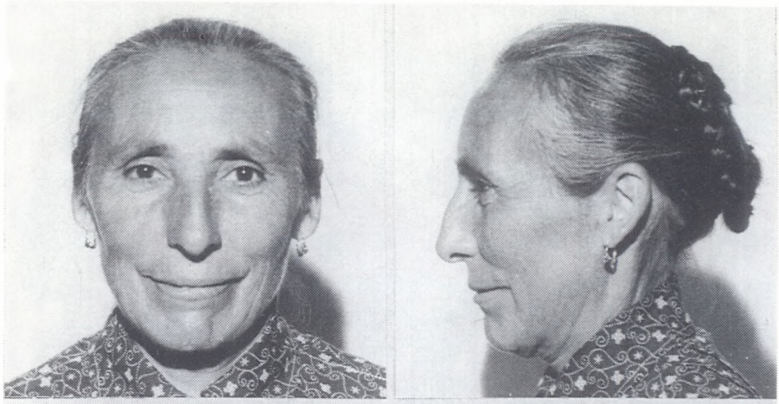

41

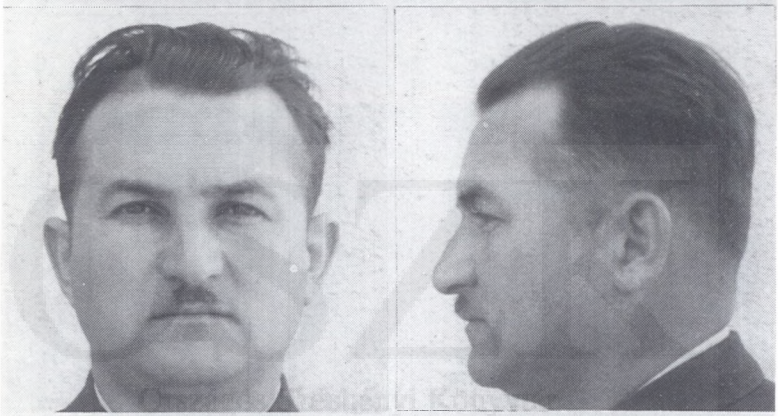

42

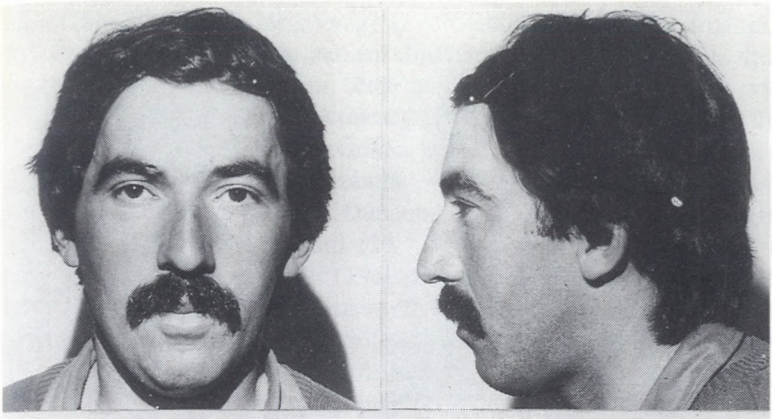

43

44

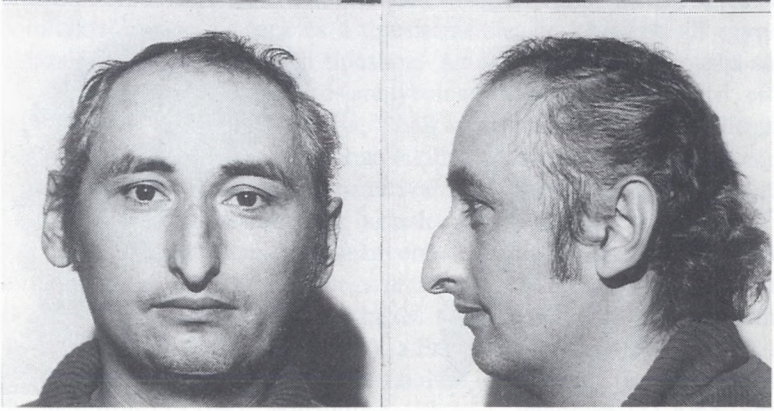

45

46

47

48

szemszín sötét (barna, sárga) vagy kevert (zöldes), a hajszín barna-fekete. A 29. képen bemutatott nő a balkáni dinárihoz közeli dinaroid. Škerlj (1938) Jugoszláviában meghatározta sötét hajú, világos szemű szávai, valamint világos szemű és hajú nór változatát is, de hazánkban dinári vagy dinaroid típusú egyén se szőke, se sötétszőkének is nevezett átmeneti (M-0) hajszínnel nem volt észlelhető. Jelentős számban volt meghatározható főleg a jászoknál (Henkey 1978a), valamint a Dunántúl nyugati és déli részében (Henkey 1987/88) az a keleti dinaroid (30., 43., 45. kép) jellegegyüttes, melyet Natishvili és Abdushelishvili (1960) a kaukázusi oszéteknél és a Tbiliszitől északra élő grúzoknál kaukázusi változatként írtak le. Ennél a fej méretei általában nagyobbak, az arc szélesebb és kevésbé magas, mint a balkáni dinárinál, a járomcsont többnyire frontálisan lapult (előreálló), csak ritkán előrekeskenyedő, az orrgyök csak középmagas, az orrhát a vizsgáltak nagyobb részénél a balkáni dinárihoz képest még fokozottabban kiemelkedő és erősen konvex (45. kép), de a kisebb, mégis eléggé jelentős részénél annál kevésbé magas és enyhébben konvex.

Adataim és a kaukázusi népeket 258 férfi három dimenzióban készült képeivel bemutató munka (Abdushelishvili 1968) alapján úgy látom, az oszéteknél és Észak-Grúziában a pamíri, a turanid és előázsiai típusok összeolvadásából létrejöhetett a fent leírt két keleti dinaroid forma, melyeket a grúz antropológusok összevonva kaukázusi változatnak neveznek. E változatnak az a formája áll a balkáni dinárihoz közelebb, melynél a járomcsont széles arc mellett is előrekeskenyedő, az orrhát pedig — hasonlóan, mint az előázsiai típusnál — igen erősen kiemelkedő és erősen konvex. Keleti dinaroid jellegű formákat mutatott be Enginalex (1963) az oszmán törököknél „anadolid-dinarid" megjelöléssel, de szerintem az ide soroltak többsége a képek és a típusleírás alapján közelebb áll egyrészt az előázsiai, másrészt a pamíri típushoz. Az általam a dinári típusba soroltak között azoknál, akiknél jelentős arányban találhatók turanid, pamíri, előázsiai jellegek vagy ezek kombinációja, a balkáni és a keleti dinaroid jellegek nem minden esetben voltak határozottan elkülöníthetők. Nézetem szerint ugyanis, ha a balkáni dinári turaniddal, pamírival vagy előázsiaival jelentős mértékben keveredik, a keleti dinaroidhoz hasonló jellegegyüttes jöhet létre.

A dinári típus a legnagyobb számban a Duna—Tisza közén a bunyevácoknál (25,2%), a hercegszántói sokácoknál (18,8%), Nagybaracskán (11,4%), Dusnokon (10,7%), a hajósi németeknél (10,4%), Homokmégyen (9,7%), Jászszentandráson (9,7%), a Palócföldön Mátraderecskén (9,1%), a Dunántúlon a lakócsai (26,8%) és a bolhói (17,4%) horvát származásúaknál, Csányoszrón (15,0%), Mihályiban (13,3%), Babócsán (11,4%), Segesden (11,2%), Látrányban (11,2%), Ostffyasszonyán (10,8%), Andocson (10,3%),

Somogyszobon (10,1%) és Csömödéren (10,1%) volt kimutatható. Előfordulása a Tiszántúlon egyik általam vizsgált helységben sem érte el az 5%-ot, a palócföldi szlovákoknál 4,2%-ban volt észlelhető. A Somogy megyei Nemesviden a 8,8% dinári ba sorolt közül 60% a keleti dinaroidhoz, 20% a balkáni jellegű dinaroidhoz áll közel, míg a 20%-nál a turaniddal való nagyfokú kevertség miatt a dinári jelleg nem volt határozottan egyik formához sem köthető. A Sopron megyei Mihályiban és a nyugat-zalai Zalacsében is nagy többségben vannak a 11,3%-ban, illetve 9,6%-ban a dinári típusba soroltak között a keleti dinaroid formák. Mihályiban, Zalacsében és Nemesviden (Borovszky 1914) egyaránt köznemes eredetű, gyepüőri vagy egyéb katonai feladatokat ellátó népesség leszármazottai élnek. A Békés megyei Zsadányban a dinári típusba soroltak előfordulása csak 4,4%, de ezek között 3,0% a keleti dinaroid, 1,4% pedig olyan kevert forma, amelynél a túlnyomónak minősíttt dinári jellegek mind a keleti dinaroidhoz, mind a balkáni dinaroidhoz kapcsolódhatnak.

A klasszikus ***keletbalti*** típus (31. kép) termete közepes — a megjelent típusstandardok szerint (Henkey—Kalmár 1984) férfiaknál az átlag 165,10 cm, nőknél 154,47 cm[13] — , a fej hosszának a magyar átlaghoz közeli, szélességének annál némileg kisebb mérete mellett a fejjelző brachycephal (rövid), enyhén széles, alacsony arc mellett az arcjelző euryprosop (széles), a járomcsont nagyrészt frontálisan lapult (előreálló), az állkapocsszöglet széles, a gonion táj enyhén kiugró, a homlok enyhén meredek, az orrhát rövid, konkáv, a közepesnél gyengébben kiemelkedő, az orrcsúcs felálló, a tarkó enyhén domború, a szemszín világos, a hajszín túlnyomóan sötétszőkének is nevezett átmeneti (M-0). A klasszikus keletbaltival közel azonos arányban észlelhető az erősen lapponoid jellegű változat (33. kép), amelynél a termet átlagban csak kisközepes, a fej méretei — főleg a fejhossz — kisebbek, az arc és az áll alacsonyabb, az orr fokozottabban rövid, az állkapocs kevésbé széles, a homlok meredekebb, az orrhát még kevésbé kiemelkedő, a hajszín pedig szinte kivétel nélkül barna. Említésre méltó az erősen cromagnoid jellegű változat (32. kép) előfordulása is, amelynél a termet átlagban nagyközepes, a fej méretei kissé nagyobbak, az arc szélesebb és kissé magasabb (középmagas), mint a klasszikus keletbaltinál, bár az orrhát szintén konkáv, de közepesen kiemelkedő, a haj és főleg a bőrszín világosabb. A kevert formák közül a keletbalti+turanid (48. kép), a keletbalti+pamíri és a keletbalti+mongoloid az őslakos eredetű magyar népességeknél a Dunántúlon és a Tiszántúlon a keletbalti típusba soroltak többségét teszik ki, míg a keleti szlávoknál az erősen cromagnoid jellegű változat mellett szintén gyakori keletbalti+északi kevert forma országosan csak 0,05 %-ban észlelhető.

A keletbalti típus gyakorisága őslakos magyar népességeknél csökken, észak felől újratelepült helységekben pedig növekszik, főleg azokban, amelyekben a szlovák eredetű családnevek meghaladják a 10%-ot. A keletbalti típus a Duna—Tisza közén a legnagyobb arányban Akasztón (10,4%), Gátéren (10,4%), Petőfiszálláson (10,4%), Miskén (8,2%), Kunszálláson (7,6%) — a felsoroltak mind észak felől újratelepült községek —, a Palócföldön az ottani szlovákoknál (14,5%), a palócok között Vanyarcon (14,0%), Rimócon (13,6%), Bárnán (13,2%), Bükkszéken (12,7%), Boldogon (11,6%), Galgamácsán (10,9%), Mátraszőlősön (10,2%) — a felsorolt palóc községekben az utóbbi és Boldog kivételével a szlovák eredetű családnevek gyakorisága meghaladja a 10%-ot —, a Tiszántúlon Tiszasason (7,5%), a Dunántúlon az újratelepült Cecén (5,6%) mutatható ki a legnagyobb számban, a bunyevácoknál 1,7%-ban, a sokácoknál 4,2%-ban, a lakócsai és a bolhói horvát származásúaknál 3,6%-ban, illetve 3,5%-ban, a hajósi németeknél 4,8%-ban volt észlelhető. A magyaroknál és szlovákoknál egyaránt gyakori a keletbalti+turanid kevert forma.

Az eléggé jelentős számban észlelhető ***keleti mediterrán*** változatok leírása a kiskunsági (Henkey—Kalmár 1984) és az első országos (Henkey—Kalmár 1986) összefoglalóban jelent meg. Az ide soroltak között szinte kizárólag a transzkaszpi (34. kép), az iráni (35. kép) és a pontusi változathoz közeli formák voltak meghatározhatók. Mindhárom forma leginkább a Duna—Tisza közén, elsősorban a kiskunoknál és a velük részben összeházasodott szalkszentmártoniaknál (9,9%) fordul elő, de a Szolnoktól délre fekvő Vezsenyben is (9,6%). Az első két keleti mediterrán változat a palócok kivételével minden tájegység őslakos népességeinél említésre méltó arányban volt észlelhető, míg a harmadik szinte kizárólag a Duna—Tisza közéhez kötődik, ezen belül is túlnyomóan a kiskunsági őslakosokhoz. A keleti mediterránok gyakorisága a magyar csoportok közül a kiskunsági őslakosoknál a legnagyobb (10,3%), előfordulása a dunántúli Bősárkányban (10,9%), Kőröshegyen (9,4%), Őriszentpéteren (7,4%), valamint a tiszántúli Karcagon (8,0%), Nagyréven (7,9%), Kisújszálláson is jelentős (7,7%). A felsorolt népességek közül a vezsenyiek (Scheftsik 1935), a bősárkányiak, kőröshegyiek besenyő vagy részben besenyő eredetűek, az őriszentpéteriek pedig köznemes gyepűőrök leszármazottai. A keleti mediterrán típus a telepes eredetű magyaroknál és a hazai nemzetiségeknél egyaránt a magyar átlagnál kisebb mértékben észlelhető. Az e típusba soroltaknál gyakori a turaniddal való keveredés (48. kép).

A többi, ritkábban előforduló típus gyakorisági sorrendje a magyaroknál: ***alpi*** (36. kép), ***lapponoid*** (37. kép), ***mongoloid*** (38-39. kép), ***gracilis mediterrán***, ***cromagnoid***, ***északi***, ***atlanto-mediterrán***, ***uráli***. A hazai

németeknél az alpi (16,5%), az északi (5,0%) és a cromagnoid (4,1%) típus előfordulása jelentősen emelkedik. Az utóbbi kettő a többi nemzetiségnél is jelentéktelen, az alpi előfordulása is csak a palócföldi szlovákoknál említésre méltó. Az alpihoz hasonló jellegegyüttes jöhet létre lapponoid+turanid és lapponoid+meghatározatlan brachycephal keveredés esetén is. A ritkábban előforduló típusok közül a gracilis mediterrán a Dunántúlon és a Tiszántúlon erősen csökkenő tendenciát mutat, de ebben annak is szerepe lehet, hogy legkorábban befejezett kiskunsági vizsgálataim során a pontusi keleti mediterránhoz és a gracilis mediterránhoz egyaránt kötődő vitatható formákat még teljes egészében a gracilis mediterránok közé soroltam. Az alpi és az északi típus nagyobbrészt telepes eredetű népességeknél volt észlelhető, jelentős részben olyan egyéneknél, akiknek apja vagy anyja német nevű. A leggyakoribb átmeneti[14] és kevert formákat a 13—21., illetve a 40—48. számú képekkel mutatom be. Az erősen kevert meghatározatlanok (akiknél egyik típus jellegei sincsenek többségben) aránya (a táblázatban x-szel jelöltek) lényegesen nagyobb a telepes, mint az őslakos eredetű népességeknél, de még fokozottabb mértékben határozható meg a hajósi németeknél (49,9%) és a szlovákoknál (41,6%), a bunyevácoknál és a sokácoknál a magyar átlag körüli, legkisebb a bolhói (11,6%) és a lakócsai (17,9%) horvát származásúaknál.

A vizsgált személyek meghatározása során a kevert formák vitás eseteinél általában a hazánkban kisebb százalékban kimutatható taxon túlsúlya mellett döntöttem, abban a tudatban, hogy a gyakoribb típusok felismerésében nagyobb a gyakorlatom. A fentiek miatt a turanoid+x-nek és x+turanidnak „határára eső" egyének mind a meghatározatlanok (x-el jelöltek) közé kerültek[15]. Bár minden tájegységben törekedtem az őslakos és a telepes-kevert magyarokat a népességtörténeti adatok alapján megállapítható megoszlásnak megfelelően vizsgálni, az érdekelt intézmények és kutatók — elsősorban komplex kutatások esetén — nagyobb mértékben jelöltek ki kutatópontokként őslakos — archaikusnak tartott — helységeket. Mert az eddig vizsgált magyar mintámban a feltételezett megoszláshoz képest kissé több az őslakos, mint a telepes és kevert eredetű magyarok száma, vázolnom kell az egyes telepes és kevert népességeknél kimutatható tipológiai eltéréseket:

1. Különböző vidékekről érkező telepesek esetében emelkedik a meghatározatlanok és csökken a gyakoribb típusok, főleg a turanid, a pamíri és az előázsiai előfordulása.

2. Észak felől érkezett telepeseknél, „palóc kirajzások" esetén, főleg ha ezeknél gyakoriak a szlovák eredetű családnevek, nagyobb arányban emelkedik a meghatározatlanok száma, és eléggé jelentősen a keletbalti típusba sorolhatóké is.

3. Dalmát, bunyevác keveredés eredményeként a dinári és az előázsiai gyakorisága emelkedik, a turanidé változatlan marad, a keletbaltié és a pamírié csökken.

4. Horvát keveredés esetén nemcsak a dinári, hanem a turanid előfordulása is emelkedik a magyar átlaghoz képest, a pamírié változatlan marad, a keletbaltié és az előázsiaié csökken.

5. Ruszin beolvadás esetén a turanid és a pamíri gyakorisága nem változik, az előázsiaié, a keletbaltié és a meghatározatlanoké csökken.

6. Német családnevek emelkedésével párhuzamosan növekedett a meghatározatlanok száma, kisebb mértékben az alpié és a dinárié is.

A fentiek figyelembevételével, minden tekintetben arányos magyar minta esetén az 53. táblázatban kimutatott országos megoszláshoz képest a gyakoribb típusok közül a turanid és az előázsiai típus aránya kissé csökkenne (a pamírié nem, mert a kisebb mértékben vizsgált Dunántúlon és Tiszántúlon előfordulása nagyobb), a keletbaltié változatlan maradna, a meghatározatlanoké és a dinárié némileg emelkedne (a meghatározatlanoké azért csak kis mértékben, mert a Dunántúlon és a Tiszántúlon ezek lényegesen kisebb számban mutathatók ki, mint a Duna—Tisza közén és a Palócföldön[16]).

Etnogenetikai összefüggések

Lipták (1958) összefoglalója alapján, ha az ókécsei koponya tekintetében Nemeskéri és Gáspárdy (1954) meghatározását fogadjuk el, a törökös típusok gyakorisága a honfoglaló magyaroknál 50,0%, a finnugor formáké 15,6%. Az általam 1989 végéig vizsgált magyaroknál a törökös típusok (turanid, pamíri, előázsiai és mongoloid) előfordulása 47,1%, a finnugor formáké (urális, lapponoid, valamint a keletbalti típusba soroltak 56%-a) 4,6%, a régi szláv (a keletbalti típusba soroltak 44%-a, valamint az északi és a cromagnoid típus 50-50%-a) jellegegyütteseké 2,7%, a régi germán formáké (az északi és a cromagnoid 50-50%-a) 0,5%. A keletbalti típus bontását finnugor és szláv jellegű alakokra a Nemeskéri (1943) által lefektetett szempontokból kiindulva végeztem el (Henkey—Kalmár 1979). A Dunántúlon és a Tiszántúlon, ahol eddig nagyrészt magyar autochton népességeket vizsgáltam, a törökös típusok gyakorisága a honfoglalókra jellemző átlagot is meghaladja. Somogy megyében nemcsak a török megszállás alatt is folyamatos népességeknél nagyobb a törökös típusok előfordulása a magyar átlagnál, hanem a horvát származásúakkal erősen kevert Babócsán, valamint az 1910-es népszámlálás során 79%-ban, illetve 70,9%-ban horvát anyanyelvű Bolhón és Lakócsán is. A törökös típusok

jelentős fennmaradásának, a finnugor formák jelentős csökkenésének, valamint a régi szláv jellegegyüttesek feltűnően kis előfordulásának lehetséges okai:

1. A magyar honfoglalás előtt jelentős számban telepedtek le a Kárpát-medencében közép-ázsiai eredetű népek: szkíták, szarmaták, avarok és késő avar kori onogurok. Ezek közül a honfoglaló magyarokhoz a szarmaták igen közel álltak, közöttük is a turanid és a pamíri volt a két leggyakoribb típus, az uráli típus helyett viszont az előázsiai és a dinári volt náluk jelentősebb arányban észlelhető (Bartucz 1961). Az avarok és főleg az avar kori onogurok nagyobb számban élték meg a magyar honfoglalást, mint korábban vélték (László 1982). A Somogy megyei Vörsön a griffes-indás jellegű temetkezés a 11. század végéig folytatódik úgy, hogy a lovas és gyalogos vezetők sorának közepébe honfoglaló magyarokat temettek el (Költő—Szentpéteri 1988). Ennek a vörsi temetőnek azért van nagy jelentősége, mert a község kedvező fekvése folytán oda nemcsak a mongolok (tatárok) nem tudtak 1241-ben behatolni, hanem a helyi hagyományok szerint az itteni magyarok az oszmán-török megszállást is elkerülték. 1987-ben Vörsön a legrégebbi anyakönyvek szerint őslakosnak minősülő 26—60 évesek 95%-ának vizsgálatát végeztem el. A honfoglaló magyaroknál leggyakoribb két típus, a turanid és a pamíri a magyar átlaghoz képest lényegesen nagyobb számban volt észlelhető, az előbbi 46,6%-ban, az utóbbi 20,0%-ban.

2. A Kárpát-medence honfoglalás kori szláv nyelvű népei Tretyakov szerint (1953) nem voltak tiszta szlávok. Eisner (1933) a kárpát-medencei szlávok és avarok együttélésére mutatott rá, az avarok egy részének beolvadását a szlovákokba Fügedi (1938), a horvátokba és a szlovénekbe Erdélyi (1986) említi. Ezen felül 670 körül Dalmáciában Kuvrát onogur-bolgár kagán ötödik fia telepedett le népével, amit az itt feltárt griffes-indás mellékletű temetők is bizonyítanak (László 1977).

3. A honfoglalás után jelentős számban telepedtek le a Kárpát-medencében közép-ázsiai eredetű népek, besenyők, kunok, jászok (Bartucz 1938), volgai bolgárok és alánok (Szücs 1987), akik pótolták a magyarság törökös rétegének vérveszteségeit. Ezzel szemben nem tudunk a magyar honfoglalás után finnugor eredetű nép betelepedéséről.

4. A Kárpát-medence szláv nyelvű népeinek kialakulásában jelentős részük volt a közép-ázsiai eredetű, lovas, állattenyésztő népeknek, ezért a velük való keveredés nem módosíthatta jelentősebben a magyar nép embertani összetételét. Vizsgálataim szerint a magyarországi horvátok, bunyevácok, sokácok és szlovákok között a törökös típusok gyakorisága jelentős, ezen felül a szlovákoknál a finnugor jellegű formák előfordulása is. Kočka (1965) 10—12. századi, szlováknak tartott koponyákon csak 32%-ban észlelte a régi

szlávoknál gyakori északi és cromagnoid típust együtt, a turano-armenoid formát 21%-ban, az alpi és a lapponoid típusokat pedig összevontan 23%-ban mutatta ki, azaz a törökös és a finnugor jellegegyüttesek (utóbbi a lapponoid révén) már a honfoglalás korában jelentős számban voltak a szlovákok ősei között észlelhetők. A 12—15. században magyar földműves családok népesítették be a történeti Magyarország északi folyóvölgyeit Trencsén megye közepéig, Ruttkáig, Besztercebányáig, Eperjesig és a Vihorlát hegységig (Szücs 1982), azaz azokat a vidékeket, amelyeket 1910-ben csaknem kizárólag szlovák anyanyelvűek laktak, tehát népességtörténeti alapja is van a törökös és a finnugor réteghez kapcsolódó típusok további emelkedésének a szlovákok között.

5. Az oszmán-törökök által tartósan megszállt területeken a törökökkel való keveredéssel is számolnunk kell (Kováts 1969). Ez a már korábban török uralom alá került délszláv nyelvű területek lakóira fokozottabban érvényes. A bunyevácok és a sokácok első csoportjai az oszmán-törökök jobbágyaiként telepedtek le a Dunántúl délkeleti részében és a Bácskában (Báldy 1966—67). Az oszmán-törökökkel való keveredést támasztja alá, hogy a Törökország keleti és középső részében gyakori előázsiai típus (Enginalev 1963) előfordulása a Duna—Tisza köze legkorábban megszállt déli részében magyar őslakos népességeknél emelkedik, az itt élő sokácoknál és bunyevácoknál pedig még fokozottabb mértékben észlelhető.

Eurázsia területén két olyan térség van, amelyek lakóihoz a mai magyarok embertani szempontból jelentősen kapcsolódnak. Ezek Közép-Ázsia és a Kaukázus vidéke, az utóbbi a Kubán és a Terek folyók völgyével együtt. Ezzel szemben a vogulokhoz és az osztjákokhoz fűződő közeli rokonság etnikai embertani szempontból kifejezetten vitatható. Ugyanis az uráli típus a mai magyarok között csak 0,1%-ban észlelhető, az általam vizsgált népességek többségénél nem is volt kimutatható.

A mai magyarokhoz embertani szempontból legközelebb álló középázsiai népeknél három típus, a turanid, a pamíri és a keleti mediterrán a fő összetevő (Ginzburg 1966, Osanyin 1957—1959, Iszmagulov 1982, Miklasevszkaja 1968, Nadzsimov 1958).

A turanid típus a Közép-Ázsiában a bronzkor óta őshonos, europoid jellegű andronovói típus és mongoloidok összeolvadásából keletkezett (Lipták 1955). Ginzburg (1966) úgy látja, a mongoloid keveredés már az i. e. 1. évezred közepén a szakáknál (szkítáknál) kezdődött, és fokozatos átalakulása turanid típussá az 1. évezred végéig tartott. Az ősi andoronovói jellegek azonban Kazaksztánban a 12. század végéig túlsúlyban maradtak (Iszmagulov 1970), a turanid típus erősebben mongoloid jellegű változata csak Északkelet-Kazaksztánban és a Selyem út mentén került túlsúlyba a 13. századtól kezdve,

amikor mongol hódítók telepedtek rá az őslakosságra[17]. A honfoglaló magyarok, besenyők, kunok, jászok ősei a 13. század előtt egyaránt elköltöztek Közép-Ázsiából, így nem hozhatták magukkal azt a turanid változatot, amely e területen is csak később alakult ki, és nem is minden vidéken.

A pamíri típus Ginzburg (1966) szerint egy (keleti) mediterrán változat brachycephalizációjából (rövidfejűvé válásából), az andronovói típus gracilizációjából (finomodásából) és e két új forma keveredéséből jött létre. Vizsgálataim alapján úgy látom, ha az andronovói összetevő túlsúlyáról van szó, a fej méretei és az arcszélesség lényegesen nagyobbak és a járomcsont is frontálisan lapult (előreálló). Ez a jellegegyüttes az általam pamiro-turanidnak nevezett formának felel meg, és az általam vizsgált magyarok között átlagban háromszor nagyobb arányban észlelhető, mint a markáns pamírinak nevezett, a keleti mediterránok brachycephalizációjához kötődő forma. A közép-ázsiai népeknél fokozatos átmeneti lépcsők mutathatók ki, amire már Schwidetzky (1950) rámutatott. E fokozatok az általam használt megnevezések szerint a tadzsikoknál elsősorban a pamírinak és a pamiro-turanidnak, a déli üzbégeknél a pamiro-turanidnak és a turano-pamírinak, az északi üzbégeknél, a karakalpakoknál és a kazakoknál a turano-pamírinak, turanoid-alföldinek és az erősen andronovói jellegű turanidnak felelnek meg. A Selyem út mentén az erősebben mongoloid jellegű változat túlsúlya után Észak-Kazaksztánban folytatódik az erősen andronovói és alföldi turanid változatok zónája. (Népenként és vidékenként csak a leggyakoribb jellegegyütteseket említettem. A tadzsikoknál is felismerhetők a túlnyomóan turanid formák, a kazakoknál pedig a pamiro-turanid átmeneti alakok.)

A keleti mediterrán típus transzkaszpi változata a türkméneknél gyakori, de úgy, hogy az andronovói és a mongoloid jellegek is kimutathatók náluk (Osányin 1957—1959), azaz a két jellegegyüttes, amelyekből a turanid típus kialakult.

A magyar nép embertani összetétele szempontjából a másik jelentős kialakulási bázisnak a Kaukázus környékét és annak északi előterét tartom, mert a kaukázusi népeket bemutató szakfotók (Abdushelishvili 1968, Field 1953) alapján a pamíri, a keleti mediterrán, a turanid, a keleti dinaroid és az előázsiai típus jellegei ismerhetők fel, az utóbbié elsősorban az örményeknél. Az előázsiai típus a honfoglaló magyaroknál is kimutatható volt (Nemeskéri—Gáspárdy 1954, Lipták 1958), mai gyakorisága főleg a Duna—Tisza közi kun eredetű magyaroknál emelkedik (Henkey—Kalmár 1984) a magyar átlaghoz képest. A Kaukázushoz kapcsolódó másik jellegegyüttest, amelyet én keleti dinaroidnak nevezek, Natishvili és Abdushelishvili (1960) kaukázusi változatként írják le. Field (1953) elemzéseken, táblázatokon kívül 26 oszét

nő és 18 jezida szektához tartozó kurd férfi szakfotóit is közölte. A táblázatok és a szakfotók alapján az alán-szarmata eredetű oszétek, a török nyelvű balkárok, karacsájok, kümükök, valamint a kaukázusi nyelvű csecsenek és ingusok állnak közel az általam vizsgált magyarokhoz. Oszét nőknél szerintem turanid, pamíri, keleti dinaroid, keleti mediterrán a főbb típusok előfordulási sorrendje, az előázsiai típus jellegei pedig nem ismerhetők fel. E téren azonban figyelembe kell venni, hogy Magyarországon a keleti mediterrán, az előázsiai és a dinári típus (ide sorolva a keleti dinaroid változatot is) mintegy 75%-ban, a pamíri 60%-ban férfiakon észlelhető, míg az alpi, a lapponoid és a mongoloid mintegy 75%-ban, a keletbalti 60%-ban nőkön határozható meg. A turanid típus nemenkénti megoszlása attól függ, melyik a másik két fő jellegegyüttes. Átlagban 45%-ban férfiaknál és 55%-ban nőknél észlelhető. A kaukázusi népeket bemutató szakfotók alapján a keleti mediterrán típus több változatát és kevert formáját ismertem fel, míg a turanidnak minősülőkre minden személynél a túlnyomóan europid jellegű formák a jellemzők.

Adatok a magyar nép származásához

A mai magyarok között a vogulokra és az osztjákokra jellemző uráli típus 0,1%-ban mutatható ki, míg a közép-ázsiai török népekkel, valamint a szkíta-szarmata eredetű tadzsikokkal és a Közép-Ázsiából a Kaukázus vidékére áttelepült alán-szarmaták mai utódaival, az oszétekkel kapcsolatba hozható jellegegyüttesek — ha a keleti mediterrán típus transzkaszpi és pontusi változatát, valamint a keleti dinaroid formákat is számításba vesszük — az 50%-ot is meghaladják. Bár az uráli típus gyakorisága a honfoglalóknál — ha az ókécskei koponya tekintetében Nemeskéri és Gáspárdy (1954) álláspontját fogadjuk el — 11,4% (Lipták 1958), ez is elenyésző ahhoz, hogy embertani szempontból az ugor réteget a magyar nép kialakulása szempontjából meghatározónak tekinthessük. Mert a történeti források csak a 9. századtól kezdve említik a magyarokat, és a magyar őstörténetet csak az i. u. 5. századig lehet visszafelé nyomozni, a további kutatások megkezdéséhez a magyar nyelvet kellett „szólásra bírni", bár a nyelvi eredetet nem kell okvetlenül az etnikai eredettel azonosnak tekinteni (Ligeti 1943).

A két világháború közötti időszak vitái után 1943-ban véleményem szerint egy reális kompromisszum jött létre, melynek értelmében nyelvünk túlnyomóan ugor jellegű, viszont a honfoglaló magyarság műveltsége, szervezete és külső megjelenése annyira törökös jellegű volt, hogy az egykorú keleti és nyugati kútfők is töröknek tekintették (Ligeti 1943). Bár az ugoros

és a törökös irányzatnak egyaránt voltak korábban is képviselői, véleményem szerint az ugor irányzat uralkodó jellegét a Habsburgok azon törekvése szabta meg, amely a magyarokat el akarta szigetelni a török kapcsolatoktól (Wellmann 1982). A magyarok egyes csoportjainál élt a hun-magyar rokonság tudata, és erről krónikáink is megemlékeznek, de Hunfalvy ezt „csacska mesének" minősítette, és az általa képviselt ugor irányzat a hatalom támogatását élvezte az első világháború előtti évtizedekben is (Thury 1896). 1950 után újra megszaporodtak a „Budenz—Hunfalvy-féle áttörést" helyeslő írások (Benkő 1977), és kiélezve a Zichy-hipotézis egyoldalúan elfogult „török=úr, ugor=szolga" részét, nemcsak a túlzásokat vetették el, hanem Németh Gyula és Györffy György álláspontját is bírálták, azonfelül, hogy a törökös irányzat „mérlegelés nélküli polgári történelemszemléletnek" minősült (Bartha 1977). Hozzájárult az egyoldalú finnugor származáselmélet előtérbe kerüléséhez az is, hogy a szovjet történettudomány egy része is átvette azon középkori orosz előítéleteket, amelyek a törökség bírálatában nyilvánultak meg, és elsősorban Molnár Erik munkásságán keresztül hatottak a magyar őstörténeti kutatásokra (Bartha 1988). Újabban a Szovjetunió török népeiből származó történészek kutatásai nyomán a sztyep népeinek képe megváltozóban van, és reálisan rajzolódnak ki a régi törökség műveltségére vonatkozó eredmények (Bartha 1988). Hazánkban elsősorban László Gyula mutatott rá sorozatosan az egyoldalú finnugor származáselmélet buktatóira, ezért megszűnőben van a finnugor nyelvtudomány „kizárólagos uralma", a régészet, az embertan, a néprajz és más tudományágak is egyre fokozottabban kapcsolódnak be a magyar őstörténeti kutatásokba (László 1981).

Döntőnek látszik a magyar őstörténeti kompromisszum (túlnyomóan finnugor eredetű nyelvünk és túlnyomóan törökös megjelenésünk, műveltségünk és társadalmi-katonai szervezetünk) helyreállítása szempontjából, hogy az erdők fanemeire vonatkozó szófejtések alapján az Urál hegység szibériai oldalára, a lombos erdő és a tajga határára helyezett (uráli) őshaza elmélete régészetileg tarthatatlan, mert e terület az őskőkor végén, az átmeneti kőkorban és az újkőkorban lakatlan volt (László 1985). De a magyar folklór ősi rétegének 90%-a is törökös jellegű, és csak 10%-ot tesz ki az a rész, amelyben finnugor motívumok kimutathatók. Vargyas Lajos ezek alapján azt a következtetést vonta le, hogy a magyar nyelv túlnyomóan finnugor jellege azért maradhatott fenn, mert a törökös eredetű elemek fokozatosan csatlakoztak, és így kerültek embertani szempontból túlsúlyba (a későbbi török rétegek akkor, amikor a korábbiak már finnugor nyelvűvé váltak), ezért mutatható ki teljes egyezés saját folklórkutatásai és etnikai embertani vizsgálataim eredményei között[18].

A törökös réteg megerősödésének egyes valószínű állomásai, amelyek a mai embertani túlsúlyig elvezettek, az alábbiak lehetnek:

1. Nyelvtudományunk számon tart egy ősuráli-török érintkezést az őskőkor végén (László 1981), de a török szavak első jelentősebb rétege csak időszámításunk kezdete körül került a magyar nyelvbe (Ligeti 1986). A török népek őshazáját a kutatók többsége az Altaj hegység környékén, Németh Gyula Nyugat-Szibériában feltételezte (Kara 1977), míg László Gyula régészeti adatok alapján azt a Pamír hegység nyugati lejtőire helyezi. Nézete szerint a török népek az indoeurópai törzsek megjelenése miatt az i.e. 2000 táján innen rajzottak szét a szélrózsa minden irányába (László 1981). A törökök több csoportja elvándorolt keletre, a mongol népek közelébe, de minket elsősorban azok a török csoportok érdekelnek, amelyek az Aral-tó környékére eljutva, majd attól északra, az erdőövezetben kapcsolatba kerültek a magyarság ugor rétegével, és a magyarság másik alkotóelemévé váltak. Németh Gyula is lehetségesnek tartotta, hogy a nyugat-szibériai törökök időszámításunk kezdete körül leigázták az erdőövezet ugor-magyar rétegét, majd összeolvadtak velük. Kezdetben az ugor-magyarok a törökös magyarok prémvadászai lehettek (Németh 1930). Ginzburg az i.e. I. évezred közepétől kezdve feltételezi szakák (szkíták) és hunok keveredését, az i.e. 4. és 1. század közötti nyugat-kazaksztáni szarmatákra pedig szintén azok a jellegegyüttesek voltak jellemzők, mint a 6—12. század közötti közép-ázsiai török népekre (Ginzburg 1966). A fentiek alapján valószínűnek tartom, hogy az Urál folyó és a minuszinszki medence közötti vidéken fokozatos és egyre erősödő keveredés indult meg a Közép-Ázsiában maradt török népek és az ide behatoló szkíták és szarmaták között. A magyar nyelvbe került nagyobb számú török szóval egy időben, a szarmata kor kezdete után, az i.e. 2. és az i.sz. 9. század között került a magyar nyelvbe a legnagyobb számú iráni jövevényszó (Harmatta 1977), ezért valószínűnek tartom, hogy az ugor-magyarok által lakott erdőövezetbe már összeolvadt török-szarmata népesség hatolt be, és együttesen tekinthető az általam törökös magyarnak nevezett réteg első részének. Ligeti (1943) mutatott rá arra, hogy a nyugat-szibériai ligetes sztyeppék vidékére szüntelenül áramlottak az Altaj és a Szaján hegységek vidékéről török néptöredékek. Bár a szarmatákkal összeolvadt törökök a mongolokkal kevert török népekkel is gyarapodhattak, a magyarság kialakulása szempontjából a nyugati, szkítákkal és főleg szarmatákkal kevert törökségnek volt meghatározó szerepe. Harmatta a nyelvészet vonaláról is bizonyítva látja a török és a sztyeppei iráni nyelvű népek egyre fokozódó együttélését, melynek eredményeként az utóbbiak csaknem teljes egészében török nyelvűvé is váltak (Harmatta 1990).

2. Gombocz a bolgár-török és magyar érintkezés 5. és 7. század közötti szakaszát a Kaukázus vidékére tette, mely később a Don folyó mentén folytatódott, de mind a Kaukázus és a Kubán folyó környékén, mind a Don és a Donyec folyók mentén bolgár-törökök és alán-szarmaták együttélésével kell számolnunk, bár Artamanov szerint a Don—Donyec vidéki alán eredetűek már nyelvileg is eltörökösödtek (Fodor 1977). Ezek szerint a törökös (bolgár-török, kazár és alán-szarmata eredetű) réteg növekedésének második állomása a magyarság keretében a Kaukázus és a Kubán vidéke, a harmadik pedig a Don és Donyec folyók környéke volt.

3. A kabarok három törzsének csatlakozása után az onogur-bolgár, az alán-szarmata és a türk-kazár eredetű réteg (Györffy 1959) tovább erősödött, Harmatta (1977) szerint pedig a kabarok egyik rétegét alkotó khorezmiek nyelve besenyővel kevert alán volt.

4. A Duna—Tisza közi, dunántúli és tiszántúli magyar őslakos csoportoknál a finnugor jellegű formák nem érik el a 4,6%-os magyar átlagot, az egyes népességek többségénél a 3%-ot sem. Az őslakos eredetűek közül csak a palócoknál és a Tiszántúl középső részében emelkedik a finnugor réteggel kapcsolatba hozható jellegegyüttesek aránya, a palócoknál elsősorban a keletbalti, másodsorban a lapponoid, míg a Tiszántúl középső részében ezek közül a lapponoid a gyakoribb. Tekintettel arra, hogy a keletbalti és a lapponoid típus előfordulása lényegesen nagyobb volt az avar korban, mint a honfoglalók között (Lipták 1958, 1969b), valószínűnek látszik, hogy a mai magyaroknál 4,6%-ban kimutatható finnugor formák többsége nem a honfoglalók, hanem az avar kori onogurok finnugor rétegével hozható kapcsolatba. Ugyanis a Kárpát-medencében jelentős számban élték meg a magyar honfoglalást a korábban késóavarnak nevezett onogurok, akiknek László Gyula szerint (1982) egy részük finnugor eredetű volt. A finnugorokkal kapcsolatba hozható jellegegyüttesek azonban lényegesen nagyobb arányban észlelhetők azon telepes eredetű magyar népességeknél, amelyeknél 10%-nál nagyobb mértékben fordulnak elő szlovák eredetű családnevek, és az újratelepítők jelentős része a Vágbeszterce, Körmöcbánya, Besztercebánya, Eperjes vonaltól délre eső, 1910-ben túlnyomóan szlovákok által lakott vidékekről érkezett. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Dunától és az Ipolytól északra eső területen a késóavarok elszlávosodtak, és hogy korábban ezekre a vidékekre az avar kori onogurok olyan csoportjai települtek, amelyeknél nagyobb lehetett a finnugor eredetű réteg, mint a Dunántúlra, a Duna—Tisza közére és a Tiszántúl északi részébe településeknél.

Fennáll annak a lehetősége is, hogy a mai szlovákok ősei a Kárpát-medencébe való vonulásuk során magukba olvasztottak finnugor eredetű csoportokat. Az északi szlovákok kialakulásában Dél-Lengyelor-

ságból az Árpád-kor második felében, főleg a korábban lakatlan Árva megyébe és Szepes megye északi részébe érkező telepeseknek jelentős szerepük volt (Györffy 1962). De ezen fehér horvátnak is nevezett déli lengyelek beolvadása jelentősebben nem növelhette a szlovák népben a régi szláv típusok gyakoriságát, mert Lengyelország déli részében[19] — a Katowice, Lublin vonal és a Kárpátok között — a finnugoroknál gyakori lappanoid típus túlsúlya a jellemző (Bergman, Bielicki, Sawicki 1978) az északi és az előázsiai típusok kisebb mértékű előfordulása mellett.

5. A honfoglalás után betelepült besenyők, kunok, jászok (Bartucz 1938), Volga környéki bolgárok és Derbent vidéki alánok (Szücs 1987) tovább gyarapították a törökös réteget, finnugor eredetű nép pedig már nem érkezett a Kárpát-medencébe. Számba véve a besenyő (Lackovits 1972), a kun, a jász (Soós 1944) eredetű helységeket és figyelembe véve a keleti, katonai segédnépeknek a Göckenjam-féle térképen (Szombathy—László 1988) látható településeit is, különösen az 1910-ben magyarok által lakott területeken igen nagy számban találhatók meg a keleti rokon népek szállásai, melyek hazánk mai területén leginkább a Dunántúlon tömörülnek.

Vizsgálataim taxonómiai adatai és az azokat ellenőrző Hiernaux-féle számítások eredményei arra utalnak, hogy az egyes magyar csoportok többsége közel áll egymáshoz, és leginkább csak a kiskunok térnek el a többi magyar csoport egy részétől, viszont a nagykunok a többi magyar őslakos csoporthoz közel állnak. A kiskunok eltérése az előázsiai típus és a pontusi keleti mediterrán változat gyakoriságára vezethető vissza, melyek közül az előző a nagykunoknál lényegesen kisebb mértékben észlelhető, az utóbbi pedig nem is mutatható ki. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a kiskunok ősei a Fekete-tenger környékén nagyobb mértékben érintkezhettek más népekkel, mint a nagykun nemzetségek felmenői. Az egyes helységek szintjén elvégzett Hiernaux-féle számítások eredményei és a taxonómiai megoszlások között az alábbi összefüggések vannak:

1. Minden magyar népességnél a törökös réteghez kapcsolódó turanid, pamíri és előázsiai típus áll gyakoriság szempontjából az első két helyen, de az utóbbi csak egyes Duna—Tisza közi helységekben van a turanid után a második helyen. A turanid és a pamíri típus együttes gyakorisága a Szatmár megyei Szamosszegen a legnagyobb, 74,5%.

2. A gyepűőri és egyéb katonai feladatokat is ellátó népességek között Őriszentpéteren, a besenyő eredetű Bősárkányon, Kőröshegyen, Vezsenyben a nagykun Kisújszálláson, továbbá a nem köznemes Csongrádon, Nagyréven, Nagyecseden a keleti mediterránok vannak a turanid és a pamíri után a harmadik helyen. De míg a felsorolt helységek túlnyomó többségében a keleti mediterrán típusba soroltaknál a turaniddal való nagyfokú kevertség folytán elsősorban a

széles arc volt a jellemző, a bősárkányiak e csoportjánál az arc többnyire középszéles volt, azaz a keleti mediterránok jellegének megfelelő.

3. A katonai feladatokat is ellátó népességek másik csoportjánál a dinári-keleti dinaroid a harmadik leggyakoribb jellegegyüttes. Például Mihályi, Farád, Kemenesmagasi, Egyházasrádóc, Zalacséb, Nemesvid községekben, de a hasonló a típusok sorrendje a nem köznemes eredetű Ostffyasszonyfán, Csömödéren, Söjtörön, Vörsön, Segesden, Darányban, Csányoszrón, Mátraderecskén és Zsadányban is. A dinári típusba soroltak jelentős része keleti dinaroid, mely változat Mihályiban, Zalacsében, Nemesviden és Zsadányban a túlnyomó többséget teszi ki (a dinári taxonon belül).

4. A pamíri típusba soroltak között a pamiro-turanid átmeneti forma Őriszentpéteren, Kemenesmagasiban, Csömödéren, Vörsön, Segesden, Kőröshegyen, Csongrádon, Jászboldogházán, Nagyecseden, Dögén, Nagyréven, Pétervására a túlnyomó többséget teszi ki, Mihályiban, Zalacsében, Darányban, Látrányban, Szamosszegen, Zsadányban, Mátraderecskén kissé emelkedik a pamíri típuson belül a kisebb fejű és középszéles arcú forma, mely utóbbinak az aránya Farádon, Nyárádon és Nyirvasváriban még fokozódik.

5. A keletbalti típus az őslakos népességek közül csak a palóc centrumbeli községek többségénél áll előfordulás szempontjából a harmadik helyen. Ezek között a legnagyobb gyakorisága Őrhalomban volt észlelhető (9,3%). A palóc centrumbelieket, a palócföldi szlovákokat és az észak felől újratelepült helységeket részben a keletbalti típus nagyobb gyakorisága köti össze.

6. A honfoglaló magyarok utódaiba a Balatontól délre (Külső-Somogyban) jelentős számban olvadtak be szlovének (Borovszky 1914), Herényi István szerint pedig a Vas megyei gyepűőrök is együtt éltek a vendekkel[20] (szlovénekkel). A későavaroknak a horvátokba és a szlovénekbe való beolvadása mellett, a meghódolt szlovénekkel való keveredés lehet a másik oka annak, hogy az általam vizsgált horvát származásúak a magyar őslakos népességekhez közel állnak.

7. A nyírvasvári ruszin (kárpátukrán) származásúakkal kevert magyaroknál turanid (35,0%), pamíri (21,4%), dinári (4,3%), keleti mediterrán (4,3%) a gyakoribb típusok előfordulási sorrendje. A pamíri típusba soroltak többsége méretek szempontjából a markáns pamírihoz áll közel. A nagyecsedi görög katolikus, szintén ruszinokkal kevert magyaroknál is a turanid és a pamíri a két leggyakoribb típus, de náluk a pamíri típusba soroltak között lényegesen gyakoribb volt a pamiro-turanid átmeneti forma. Bár mindkét említett népességnél túlnyomó többségben vannak a családnevek

között a magyar eredetűek, mégis meglepő, hogy a régi szlávoknál gyakori jellegegyüttesek alig voltak kimutathatók náluk. Bunak (1976) Ukrajna déli és középső részéből nem közölt adatokat (Harkov környékéről sem), de mert ezen vidékeken korábban török népek és alánok laktak (Fodor 1977), és a kijevi orosz fejedelemség besenyőket, türköket és kunokat (poloveceket) telepített határőrként a ligetes sztyeppék területére (Pletnyeva 1960), fennáll annak a lehetősége, hogy a nyírvasváriak és általában a magyar görög katolikusok őseinek ruszin eredetű rétege nagyrészt az ukrajnai sztyeppék nem szláv származású csoportjai közül vált ki.[21]

8. A hazai népességek közül a palócföldi szlovákok a horvátoktól és a bunyevácoktól térnek el a legnagyobb mértékben. A hazai szlovákok és a délszláv nyelvű népek között az összekötő kapcsot leginkább egy magas vagy nagyközepes termetű, rövid fejjelzőjű, széles arcú, barna-fekete hajú, sötét vagy zöldes szemű jellegegyüttes képezi, amelyet a turanid típus alföldi változatával azonosítottam.

A magyar nép származása tekintetében is fontosnak látszik, hogy a törökös jellegegyüttesek gyakorisága az oszmán-törökök által meg nem szállt nyugat-dunántúli és észak-tiszántúli vidékek folyamatos magyar népességeinél a legnagyobb. További jelentős adat, hogy Thoma (1988) antropológiai statisztikai számításai szerint az általam 1983 végéig vizsgált magyar férfiakhoz az alán-szarmata eredetű oszétek, a török balkárok és a termet kivételével a kazakok állnak közel, a finnugor népek pedig jelentősen különböznek tőlük. Szemszín tekintetében a magyar férfiak a balkárok és az oszétek, valamint a kazahok között állnak.

Vizsgálataim adatai egyre nagyobb mértékben támasztják alá az 1954 utáni, Bartucz és Nemeskéri által képviselt álláspontot, mely az 1954 és 1961 közötti Lipták-nézettel megegyező. Nemeskéri már 1943-ban jól látta, „Nyugat-Szibériában, a nyugati török őshazában történt meg a prototuranidok etnikai elhatárolódása, majd a nyugati törökség ezen autochton formájának keletre özönlése következtében, a mongoloidokkal való keveredés folytán másodlagosan kapta meg akkori képét és alakult át turanid típussá". Bár telepes eredetű népességeket a Tiszántúl déli részében még nem vizsgáltam, de nem valószínű, hogy 1990-re és 1991-re tervezett itteni kutatásaim jelentősebben módosítanák az 1989 végéig vizsgált magyarokról kialakult képet. Ugyanis a dél-tiszántúli telepes magyarok mind azokból a csoportokból szakadtak ki (Paládi-Kovács 1989), melyeket már korábban vizsgáltam[22]. E munka keretében a magyar nép származásának mérlegeléséhez szeretnék újabb adatokat nyújtani. Álláspontom akkor lehet egyik láncszeme a magyar etnogenézis kutatásának, ha azt a rokon tudományágak többsége is alátámasztja saját eredményeivel.

II.

Újabb eredmények

Értekezésem lezárása után 1992 első feléig további 22 vizsgálatot végeztem el: a Dunántúl területén Veszkényben, Bogyoszlón, Rábatamásiban, Beleden, Osliban, Szilen (Soporon megye), Takácsiban, Dudaron (Veszprém megye), Buzsákon (Somogy megye), a Tiszántúlon Tetétlenen, Konyáron, Gáborjánban, Biharnagybajomban (Hajdú-Bihar megye), Kőröstarcsán, Magyarbánhegyesen, Nagykamaráson (Békés megye), Szlovákia területén a Zobor vidéken (Gímes, Lédec, Zsére), Dunamocson, az Alsó-Garam mentén (Bény, Kéménd), a Gömör megyei Medvesalján (Egyházasbást, Balogfala, Sid, Csoma, Sőreg) és Hanva környékén (Hanva, Harmac, Lénártfala), sőt módom volt a szuloki (Somogy megye) német származásúak vizsgálatára is. Az újabb eredmények összefoglalása azért is látszik fontosnak, mert egyrészt olyan területeket érint, amelyekről korábban kevés adatom volt (Dunántúl, Tiszántúl), vagy ahol nem volt módomban kutatni (Szlovákia), másrészt túlnyomóan olyan községekről van szó, melyek nem vagy csak 3-4 évtizedig voltak oszmán-török hódoltság alatt, így a magyar őslakosság folyamatossága a Duna—Tisza közéhez és a Palócföld déli részéhez képest lényegesen nagyobb mértékű volt.

Az újabban vizsgált magyarok a testmagasság kivételével a méretek és a jelzők tekintetében alig térnek el a korábban vizsgáltaktól. Az 1990 eleje és 1992 közepe között általam vizsgált 1288 24—60 éves magyar férfi átlagos termete 172,36 cm, az 1294 hasonló korú nőké pedig 159,77 cm. A termet jelentős emelkedése egyrészt annak az eredménye, hogy az 1937-ben születettektől kezdve az átlag a sorozottaknál minden évben 0,4 cm-rel növekszik, másrészt a korábbi adatok alapján (Rosztóczy 1942) a Dunántúlon, a Tiszántúl déli részében, valamint a jelenlegi Szlovákia magyarok lakta területein az átlag 1945 előtt is nagyobb volt, mint a Duna—Tisza közén, ahol 1990 előtt a legtöbb személyt vizsgáltam.

Az egyes főbb jellegek elemzésének kiegészítését az alábbiakban vázolom:

Testmagasság

Az újabban vizsgált magyar népességek közül legnagyobb termetűek a magyarbánhegyesi (174,93 cm) és takácsi (173,77 cm) férfiak, valamint a dunamocsi (162,81 cm) és magyarbánhegyesi (161,07 cm) nők, legkisebbek pedig a tetétleni (168,98 cm) és konyári (169,60 cm) férfiak, valamint a tetétleni (157,12 cm) és nagykamarási (157,67 cm) nők. A 24-60 éves szuloki német férfiak átlagos termete 171,19 cm, a hasonló korú nőké 160,02 cm.

Fejjelző

E tekintetben az újabban vizsgált magyarok is egységesek, közülük legrövidebb a fejjelző a gáborjáni (86,53) és a Hanva környéki (86,27) férfiaknál, valamint a Hanva környéki (86,96) és a dudari (86,71) nőknél, legkevésbé rövid pedig a bogyoszlói (84,55) és tetétleni (84,64) férfiaknál, valamint a magyarbánhegyesi (84,40) és biharnagybajomi (84,82) nőknél. A szuloki németek fejjelzője jelentősen rövidebb, mint a hajósiaké, az átlag férfiaknál 85,49, nőknél 86,29, mindkét nemnél igen közel áll a magyar átlaghoz.

Arcjelző

Az 1990-től vizsgált magyarok arcjelzője az osli férfiak (84,56) és a szili nők (81,09) kivételével — akikkel az átlag a középszéles kategória alsó határába esik — széles. E jelző a legszélesebb a tetétlenieknél, férfiaknál az átlag 81,64, nőknél 78,02. A szuloki németek arcjelzője is széles, férfiaknál az átlag 82,78, nőknél 79,41.

A járomcsont alakja

A frontálisan lapult (előreálló) forma az osli férfiak kivételével minden újabban vizsgált magyar népességnél meghaladja a korábbi átlagot. Az előreálló járomcsont közülük a legnagyobb mértékben az alsó-garammentieknél észlelhető, férfiaknál 85,4%-ban, nőknél 94,4%-ban, míg a legkisebb arányban az osli férfiaknál (59,0%) és a biharnagybajomi nőknél (75,4%) mutatható ki. (E forma gyakorisága az egyik keleti eredetű örökségünk, és korábban is az őslakos magyar népességekre volt nagyobb

arányban jellemző). A szuloki németek e téren igen jelentősen eltérnek a hajósiaktól, az előreálló forma előfordulása náluk férfiaknál 41,5%, nőknél 65,9%.

Homlokprofil

E tekintetben az újabban vizsgált magyarok igen egységesek, a meredek forma férfiaknál 87,1% és 100% között, a nőknél 97,2 és 100% között volt észlelhető.

Az orrhát profilja

Bár az újabban vizsgált népességek többségénél mindkét nemnél konvex, egyenes, konkáv az előfordulás sorrendje, de nőknél a konvex és az egyenes forma gyakorisága csaknem teljesen megegyező. Az utolsó 30 hónapban vizsgált magyarok is e jelleg megoszlása tekintetében a legkevésbé egységesek. A konvex forma a legnagyobb arányban a bogyoszlói férfiaknál (67,7%) és a veszkényi nőknél (50,0%), az egyenes a biharnagybajomi férfiaknál (40,6%) és a rábatamási nőknél (52,3%), a konkáv a Hanva környéki férfiaknál (24,2%) és a biharnagybajomi nőknél (28,8%) mutatható ki. A szuloki németeknél is a konvex forma a leggyakoribb, férfiaknál 63,4%-ban, nőknél 43,9%-ban észlelhető.

Az orrhát kiemelkedése

A közepesen kiemelkedő forma férfiaknál 61,3% és 81,0% között, nőknél 80,8% és 90,4% között észlelhető. Az erősen kiemelkedő forma a bogyoszlóiaknál a leggyakoribb, férfiaknál 38,7%, nőknél 17,9%. A közepesen kiemelkedő orrhát gyakorisága a szuloki német férfiaknál 56,1%, a nőknél 87,8%.

A tarkó profilja

Az enyhén domború tarkó az újabban vizsgált népességeknél is nagy többségben van. Férfiaknál ez a forma 60,0% és 72.5%, nőknél 76,1% és 89,2% között észlelhető. A lapos tarkó gyakorisága Garam menti férfiaknál

(34,2%), az erősen domború forma a nagykamarási nőknél (25,5%) a leggyakoribb.

Szemszín

Az 1989 után vizsgált népességek túlnyomó többségénél is sötét, kevert (zöldes), világos az előfordulás sorrendje, de a sötét szemszín gyakorisága többnyire jelentősen nagyobb, mint az 1989 végi magyar átlag. A sötét szemszín a dudari (55,8%) és a biharnagybajomi (54,5%) férfiaknál, valamint a buzsáki (58,6%) és gáborjáni (58,6%) nőknél észlelhető a legnagyobb arányban. A szuloki németeknél a sötét szemszín mindkét nemnél gyakoribb (férfiaknál 29,3%, nőknél 43,9%), mint a hajósiaknál.

Hajszín

Az újabban vizsgált magyar népességeknél férfiaknál 97,2% és 100%, nőknél 96,2% és 100% között van a barna-fekete hajszínárnyalatok előfordulása. Az egyöntetűség náluk e téren még kissé nagyobb, mint a korábban vizsgáltaknál. A szuloki németeknél mindkét nemnél 95,1%-ban észlelhető a barna-fekete hajszín, kissé nagyobb mértékben, mint a hajósiaknál.

* * *

Az embertípusok megoszlása községi szinten az 1992. VI. hó végéig vizsgált összes magyarok vonatkozásában a 26—28. táblázatokban látható a hazai nemzetiségek adataival együtt.

A korábban is első helyen álló ***turanid*** típus az alábbi, újonnan vizsgált népességeknél mutatható ki a legnagyobb arányban: a Garam mentén 52,6%, Gáborján 44,7%, Medvesalja 44,3%, Magyarbánhegyes 42,8%, Dudar 41,3%, Hanva környéke 41,1%, Buzsák 40,7%, Rábatamási 40,6%, a Zobor vidéke 40,0%. Az újabb vizsgálatok után a turanid típus átlaga 29,3%-ról 30,2%-ra növekedett. A korábbi vizsgálatok alapján is megállapítható volt, hogy az őslakos eredetű magyar népességeknél a turanid típus gyakorisága emelkedik, a buzsáki eredmények pedig igazolták azt a tapasztalatomat, hogy horvát és dalmát eredetű családnevek jelentős gyakorisága nem csökkenti a turanid típus előfordulását. E típus a szuloki németeknél 18,0%-ban észlelhető, az 1,7%-os hajósi átlagnál lényegesen nagyobb arányban.

Az 1989 végén is a második helyen álló ***pamíri*** típus előfordulása is emelkedett 10,8%-ról 11,4%-ra. A pamíri típus aránya Dudaron 25,2%,

Takácsiban 22,0%, a Zobor vidékén 21,9%, Rábatamásiban 21,9%, Kőröstarcsán 21,7%, Osliban 21,5%, Szilen 20,8%, de a telepes eredetű magyarbánhegyesieknél (10,4%) és nagykamarásiaknál (10,2%) is meghaladja a korábbi magyar átlagot. Gyakorisága a szuloki németeknél 5,6%.

Mióta a Duna—Tisza közén nem vizsgálok, az ***előázsiai*** típus előfordulása fokozatosan csökken. Az újabban kutatott népességek közül Hanva környékén (4,8%) és Biharnagybajomban (4,5%) észleltem a legnagyobb mértékben, de ezekben sem éri el a magyar átlagot.

A ***dinári*** típusba soroltak aránya a korábbi 5,6%-ról 5,7%-ra emelkedett. Az újabban vizsgált népességek közül előfordulása Veszkényben 12,0%, Buzsákon 10,3%, Kőröstarcsán 10,2%, Dunamocson 10,0%, azaz igen jelentős, a szuloki németeknél pedig 19,1%-kal az első helyen áll. E típuson belül azonban a magyaroknál az illírekkel kapcsolatba hozható balkáni dinári változat aránya a korábbi 66,7%-ról 60%-ra csökkent, a magyarság alán eredetű rétegére utaló kaukázusi dinaroidé viszont 33,3%-ról 40%-ra emelkedett. Az újabban vizsgált és a dinári típusba sorolt egyének mintegy 25%-ánál nem volt eldönthető, hogy a balkáni vagy a kaukázusi dinaroid változat jellegeinek túlsúlya határozható-e meg. Ezeket fele-fele arányban osztottam el a két változat között. E vitás formáknál legalább a személyek 80%-ánál a turanid típus egyes jellegei is észlelhetők voltak, az ezekbe soroltak többségénél a turanid jellegek aránya megközelíti az 50%-ot (44. kép). E problémával részletesebben segesdi tanulmányomban foglalkozom (Henkey 1992). A kaukázusi dinaroid változat korábban a köznemesi eredetű mihályiaknál, zalacsébieknél és nemesvidieknél volt észlelhető a legnagyobb arányban, az újabban vizsgáltak között e változat gyakorisága Veszkényben (8,2%), Kőröstarcsán (8,2%) és Dunamocson (6,4%) a legnagyobb.

A ***keletbalti*** típus előfordulása az újabban vizsgált népességek között csak Dunamocson (7,1%) és Hanva környékén (4,8%) haladja meg a magyar átlagot, ezenkívül gyakorisága még Biharnagybajomban (4,5%) eléggé jelentős. Korábban megállapítható volt, hogy e típus előfordulása csak azon magyar népességeknél jelentősebb, melyeknél 10%-nál nagyobb arányban mutathatók ki szlovák eredetű családnevek, ilyen népességet viszont 1990-től kezdve már nem vizsgáltam.

1990 elejéhez képest a ***keleti mediterránok*** gyakorisága 3,8%-ról 3,9%-ra emelkedett. A legnagyobb arányban Bogyoszlón (10,0%), Tetétlenen (9,6%), Osliban (6,2%), Beleden (5,6%), Veszkényben (5,4%) és Rábatamásiban (5,2%) voltak észlelhetők. A tetétleniek kivételével a többiek mind besenyő vagy részben besenyő eredetű népességek. A magyarok között főleg három változatukat határoztam meg, a türkméneknél gyakori kaszpit, a perzsákra jellemző iránit, valamint a csuvasoknál, baskíroknál, mordvinoknál,

cseremiszeknél, abházoknál és cserkeszeknél jelentős pontusit. Korábban a pontusi változat szinte kizárólag a Duna—Tisza közén, ott is főleg a kiskunoknál volt észlelhető, újabban mind a Rábaközben, mind a hajdúsági tetétlenieknél kimutatható volt a kaszpi és az iráni mellett.

A magyaroknál ritkábban előforduló típusok közül az ***alpi*** aránya Biharnagybajomban (4,9%), a ***lapponoidé*** pedig Tetétlenen (2,9%) jelentősebb. Bár az alpi gyakorisága a szuloki németeknél 13,5%, kisebb, mint a hajósiaknál, akiknél 16,5%-ban észlelhető.

Népesedéstörténeti összefüggések

A közép-ázsiai (törökös) réteggel kapcsolatba hozható típusok (turanid, pamíri, előázsiai, mongoloid) együtt 1989 végén 47,1%-ban, újabb vizsgálataim eredményeit is figyelembe véve 48,2%-ban voltak kimutathatók. A törökös típusok növekedése elsősorban azzal magyarázható, hogy míg korábban a Duna—Tisza közén és a hazai Palócföldön általam vizsgáltak mintegy 42%-a származott a 18—19. században újratelepült helységekből, az 1990-től általam kutatott 21 magyar népesség közül csak 3 a telepes vagy nagyrészt telepes eredetű. Ezt az indokolta, hogy a Dunántúl nyugati felére, a jelenleg Szlovákiához tartozó magyarok lakta területre nem vagy csak néhány évtizedig terjedt ki az oszmán-török megszállás, a Tiszántúl középső részében pedig a Sárrét mocsarai jó lehetőséget biztosítottak a magyar őslakosság fennmaradásához. Az újabban vizsgált népességek közül a törökös típusok együttes gyakorisága az Alsó-Garam mentén (72,2%), Dudaron (70,0%), Medvesalján (65,8%), a Zobor vidékén (65,1%), Osliban (64,6%), Hanva környékén (64,5%), Rábatamásiban (63,5%), Gáborjánban (63,1%), Kőröstarcsán (60,9%) és Takácsiban (60,0%) a legnagyobb mértékű. Az 1990 eleje és 1992 közepe között vizsgált magyar népességeknél a törökös típusok átlagban 59,5%-ban, a finnugor formák 3,24%-ban (a törökös túlsúly több mint 18-szoros), a régi szláv jellegegyüttesek 0,73%-ban (az 1989. évi átlag 2,7%), a régi germán típusok pedig 0,08%-ban voltak kimutathatók.

Az őslakos eredetű mai magyar népességek három fő ősi összetevője: a honfoglaló magyarok, a Kárpát-medencében nekik meghódolt és hozzájuk csatlakozott népek, valamint a honfoglalás után ide betelepült keleti elemek (besenyők, uzok, kunok, jászok, volgai bolgár-törökök, Derbent környéki alánok). A magyar őslakos népességek embertani szempontból meglepően egységesek, és csak a kiskunok térnek el kismértékben a többi magyar csoport egy részétől, elsősorban a palóc centrumbeliektől. A besenyő vagy részben besenyő eredetű népességek és a nagykunok mind a Hiernaux-

számítások, mind a tipológiai megoszlás szempontjából közel állnak a többi magyar csoporthoz, különösen a gyepűőri és egyéb katonai feladatokat is ellátók leszármazottaihoz. Az újabban vizsgált rábaközi népességek közül a bogyoszlóiak, rábatamásiak, osliak és belediek tartják magukat besenyő eredetűeknek, a veszkényiek és sziliek ezt nem mondták, de Pálóczi Horváth (1988) szerint a Fertő-tó környéki besenyők szállásai valószínűleg beljebb kerültek. Belitzky (1937) oklevelek alapján 37 Sopron megyei besenyő települést mutat ki, további négyet a besenyő eredetű Osli nemzetség birtokaként, kilencet pedig valószínűleg besenyő eredetűként említ, de leszögezi, más helységekbe is kerülhettek besenyők a Rábától nyugatra eső területen. A helyi hagyományok szerint olyan községekbe is települtek besenyők, amelyekről nincs történeti adat (Lackovits 1972), a török megszállás alatt pedig a kunok eredeti szállásaikról részben szétszóródtak (Györffy I. 1942). Besenyő telepek mutathatók ki Szlovákia szlovákok lakta, Erdély románok lakta területein és Horvátországban is (Lackovits 1972, Györffy 1990). A besenyőkhöz, uzokhoz, kunokhoz és alán-szarmatákhoz kötődő embertani problémák kárpát-medencei tanulmányozása az ukrán és a román kutatók számára is fontos lehet, mert a déli, középső és északkeleti ukránok jelentős részben ezekből a közép-ázsiai eredetű népekből alakultak ki (Pletnyeva 1960), a román nép pedig Jorgu Jordan szerint is hosszú ideig együtt élt a besenyőkkel és a kunokkal (Rásonyi 1981). Ezenkívül Moldvában a IV. Béla által a külső gyepűk védelmére telepített magyar népességek egy részének elrománosodásával is számolnunk kell. Cioranescu szóstatisztikája szerint a román nyelvben 4600 szláv, 1900 török, 1500 magyar és 1200 albán jövevényszó van (Rásonyi 1981).

Kitérek a kabar kérdés embertani összefüggéseire is. E probléma tanulmányozására először Mátraderecskén volt alkalmam, ahol turanid, pamíri, keleti dinaroid (kaukázusi) a gyakoribb típusok előfordulási sorrendje. Látszólag ellentmondó Nemeskéri és Gáspárdy (1954) nézete, mely szerint az egri honfoglaló temető a kabarokkal kapcsolatos, ott pedig a keleti mediterrán típus 45,71%-ban volt meghatározható. Gyepűőri eredetű őslakos népességek vizsgálatára elsősorban a Dunántúl nyugati sávjában volt lehetőségem, ahová a gyepűőröket a külső gyepűkről is visszavonták, és velük erősítették meg a több lépcsős védelmi vonalat. A gyepűőri és egyéb katonai feladatokat is ellátó népességek utódainak egy részénél, a kunoknál, a besenyő eredetű népességek túlnyomó többségénél és a kabar eredetű őriszentpéterieknél a keleti mediterrán típus gyakorisága jelentős, a harmadik helyen áll, a keleti dinaroid (kaukázusi) változat pedig valószínűleg a kabarok alán-szarmata eredetű rétegével hozható kapcsolatba. Az utóbbi változat az alán-szarmata eredetű jászoknál és kaukázusi oszéteknél is gyakori. A nyugati

gyepűrendszertől eltérően az északi védelmi vonal fokozatosan tolódott ki a Kárpátok gerincéig. A szepességi gömörőröket és lándzsásokat Fekete Nagy a Mátra vidékéről elvándorolt katona elemnek és kabar eredetűnek véli. A szepesi lándzsások a 13. század végén 29 kuriális helységben laktak, magyar nyelvük használata a 17. század végén még kimutatható, de később elszlovákosodtak (Bakó 1989). Valószínűnek látszik, hogy a kabarok török rétegéhez kapcsolódó keleti mediterrán formák azért mutathatók ki lényegesen kisebb arányban a palócoknál, mert gyepűőri elemként fokozatosan északabbra kerülhettek. A gyepűőri és egyéb katonai szolgálatokat ellátó népességek mai utódainak harmadik csoportjánál mind a keleti dinaroid változat, mind a keleti mediterránok gyakorisága emelkedik a magyar átlaghoz képest. E népességek negyedik részénél a pamíri típusba soroltak között kisebb mértékben mutatható ki a pamiro-turanid átmeneti forma, és gyakrabban észlelhető a kisebb fejű, középszéles arcú, a markáns pamírihoz közeli alak. A fenti négy csoportnak az egyes kabar rétegekhez (keleti török, onogur-török, alán, khorezmi) kötődése egyelőre népesedéstörténeti adatokkal alig támasztható alá, a kabar eredethagyomány a nép körében nem maradt fenn, ezen felül Nyugat-Magyarországon a kabarok és besenyők egymás mellé telepedtek (Herényi 1990), így a magyarrá vált két keleti etnikum egymástól való elhatárolása is problematikus. De ez az elválasztás talán nem is feltétlenül szükséges, mert a kabarok egyik rétege Györffy (1959) szerint khorezmi eredetű volt, melynek nyelvét Harmatta (1977) besenyővel kevert alánnak említi. A besenyők és szarmaták nagyfokú összefonódását támasztja alá Pletnyeva (1960) álláspontja is, mely szerint a 8 besenyő törzs közül 5 jelentős részben szarmata eredetű volt, egy besenyő néprész pedig már a kabarokkal Magyarországra kerülhetett (Györffy 1990). Vizsgálataim eredményei arra utalnak, hogy a szarmatákkal kevert török és a törökökkel kevert szarmata elemeknek igen jelentős szerepük volt a magyar nép kialakulásában.

A jelenleg Szlovákiához tartozó magyarok lakta területek jelentős részére nem terjedt ki az oszmán-török hódoltság, ezért ottani vizsgálataim fontosak a magyar nép származásának mérlegeléséhez is. Az eddigi eredmények arra utalnak, hogy a magyarság törökös rétegével kapcsolatba hozható típusok Szlovákia magyarok lakta területein a magyar átlagnál lényegesen nagyobb arányban maradtak fenn, a finnugor formák a 4,7%-os magyar átlagnál némileg kisebb mértékben mutathatók ki, a régi szláv jellegegyüttesek pedig a 2,7%-os összmagyar átlag felét sem érik el náluk. Az 1989 után vizsgált magyar népességeknél — a szlovákiai magyaroknál is — lényegesen kisebb számban voltak kimutathatók szlovák eredetű családnevek, mint a Duna—Tisza köze és a magyarországi Palócföld újratelepült falvaiban.

Horvát, dalmát eredetű családnevek újabb vizsgálataim során jelentős számban csak a Somogy megyei Buzsákon fordultak elő, de embertani szempontból az ottani népesség alig tér el a dél- és nyugat-dunántúli magyar őslakosok csoportjaitól. A törökös típusok 58,7%-ban mutathatók ki náluk, az illírekhez kapcsolódó balkáni dinári változat 6,8%-ban észlelhető — ez csak 2,5%-kal több, mint a dunántúli őslakosokra jellemző átlag —, a régi szláv formák pedig csak 0,35%-ban határozhatók meg.

A német eredetű családnevek az újabban vizsgált magyaroknál sem érik el az 1%-ot. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a Budapesten és az egyes dunántúli ipari centrumokban élő magyarok között gyakoriak a német családnevek. Mert az állandóan feltöltődő lakosságú helységekben szabályos etnikai embertani vizsgálatok nem végezhetők, Bartucz (1938) becsléséből kiindulva vázoltam a budapestiek és az ipari jellegű városok magyar népességeivel kiegészített, valószínű összmagyar tipológiai megoszlást (Henkey 1986). Ennek lényege, hogy Budapesten és azokban a városokban, melyek polgársága jelentős részben német eredetű volt, az alpi és az északi típus előfordulása ötszöröse, a cromagnoidé pedig kétszerese lehet a magyar falusi és mezővárosi átlagnak, azaz az alpié 12,5%, az északié 2,5%, a cromagnoidé 1,0%. Az újabban vizsgált szuloki németek tipológiai megoszlása jelentősen eltér a hajósi és a Baja környéki németekétől. A régi germánokra jellemző északi és cromagnoid típus együtt csak 4,4%-ban mutatható ki náluk, az alpi gyakorisága is kisebb (13,5%), a turanidé (18,0%), a pamírié (5,6%) pedig jelentősen nagyobb, mint a korábban vizsgált németeknél. A szulokiak tehát azon hazai német népességek közé tartoznak, akik ősei magyarokkal vagy a magyarokhoz embertani szempontból közeli népességekkel keveredhettek.

Összefoglalva az új eredményekkel kiegészített etnikai embertani képet, a magyar őslakos csoportok egységesek, a kisebb tipológiai eltérések nagyobbrészt a Kárpát-medencében meghódolt vagy csatlakozott elemek beolvadására vezethetők vissza. A honfoglalásig etnikumként vagy az itteni szláv nyelvű népek részeként továbbélő szarmata, avar, avar kori onogur és dunai bolgár-török elemeken kívül a Dunántúl déli és nyugati részében a szlovének többségének beolvadása folytán a balkáni dinári, a palóc centrumban a keletbalti finnugor formái, a Tiszántúl középső részében pedig a lapponoid és az alpi gyakorisága emelkedik, viszont a szlovákok őseinél 32%-ban kimutatott régi szláv formák (Kočka 1965) őslakos magyar népességeknél a 2%-ot sem érik el, a Szlovákiában vizsgált magyaroknál 1,1%-ban észlelhetők. A keletbalti finnugor formáinak és a lapponoidnak említett palóc centrumbeli, illetve közép-ti-

szántúli gyarapodása az avar kori onogurok László Gyula (1982) által feltételezett finnugor rétegére utalhat, az alpi típus közép-tiszántúli nagyobb gyakorisága feltehetően az itteni vaskori kelta telepek (Nepper 1992) népességeinek továbbélésével hozható összefüggésbe. A 17—19. században újratelepült falvak és mezővárosok jelentős részében elsősorban a szlovákokkal, horvátokkal és dalmátokkal való keveredés embertani kihatásai tanulmányozhatók.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

III.

Magyar őstörténeti, népesedéstörténeti összefoglalás

Azok számára, akiket elsősorban dolgozatom magyar őstörténeti és népesedéstörténeti részének lényege érdekel, röviden vázolom a vonatkozó legfontosabb eredményeket az azokra épített következtetésekkel együtt.

Történeti embertani összefoglalók (Lipták 1958, Nemeskéri—Gáspárdy 1954) alapján a törökös típusok (turanid, pamíri, előázsiai, mongoloid) a honfoglalóknál 50,0%-ban, a finnugor formák (uráli, lapponoid és a keletbalti finnugor alakjai) 15,6%-ban mutathatók ki. A fenti háromszoros törökös túlsúllyal szemben az általam 1992 végéig vizsgált 29 512 falusi és mezővárosi magyarnál ez a túlsúly tízszeres — 48,3% a 4,6%-hoz; a 16—18. században is folyamatos, őslakos eredetű magyar népességeknél átlagban tizenkilencszeres — 58% a 3%-hoz. A keleti mediterrán változatokat egyik réteghez sem soroltam, bár azok a török türkméneknél, azerbajdzsánoknál, kazáni tatároknál, csuvasoknál és baskíroknál gyakoriak, de jelentős számban mutathatók ki a finnugor mordvinoknál is.

A két világháború között a magyar kutatók jelentős része által elfogadott kompromisszumos álláspont szerint nyelvünk nagyobbrészt finnugor, a honfoglaló magyarok társadalmi-katonai szervezete, kultúrája és külső megjelenése pedig túlnyomóan török jellegű volt. Professzoromnak, Bartucz Lajosnak is ez volt az álláspontja, s mert vizsgálataim eredményei már 1956 és 1958 között is jelentős törökös túlsúlyra utaltak, minden megjelent munkámnak egyik fő mondanivalója volt, hogy a mai falusi és mezővárosi magyarság embertani összetétele szempontjából a törökös típusoknak van meghatározó szerepük.

A magyarság első magja időszámításunk kezdete körül alakulhatott ki, de Zichy István a török réteg nyelvcseréjét az i.e. 5. századtól feltételezte. Ennek valószínű előzménye, hogy szkítákkal és szarmatákkal összeolvadt török népesség az Aral-tótól északra fekvő sztyeppékről felhatolt az erdőövezetbe, uralma alá vetette az ugor-magyar réteget, majd összeolvadt vele. Németh Gyula szerint az ugor-magyarok kezdetben a törökös magyarok prémvadászai lehettek. A török-szkíta-szarmata együttélésre utalnak a közép-

ázsiai sztyeppéken feltárt temetők koponyái is. (A török-szkíta-szarmata összeolvadás miatt említek tudatosan törökös magyarokat.) Ginzburg már az i.e 1. évezred közepétől kezdve lehetségesnek tartja a szakáknak (szkítáknak) a hunokkal való keveredését, az i.e. 4. és 1. század között a Kazaksztánban maradt szkítákra rátelepedett szarmatákra pedig már szinte azonos embertani jellegek voltak jellemzők, mint a 6—12. századi közép-ázsiai török népekre. Az iráni nyelvű szkíták, szarmaták és alánok (a Közép-Ázsiából a Kaukázus és a Volga közé áttelepült szarmatákat nevezték el alánnak) embertani szempontból jelentősen eltértek a jelenlegi irániaknak nevezett perzsáktól, többségük beleolvadt a török népekbe, másik részük orosz, ukrán, volgai-finn nyelvűvé vált, csak a 450 000 főnyi kaukázusi oszét őrizte meg eredeti sztyeppi iráni nyelvét.

Visszatérve a magyarság ősi magjához, az először az erdőövezetből délkelet felé, a nyugat-szibériai ligetes sztyeppére húzódott, majd 461 és 465 között kezdte el vándorlását nyugat és dél felé. Egészen a honfoglalásig török népek, valamint törökkel kevert alánok környezetében élt, ilyen eredetű újabb törzsekkel és csoportokkal gyarapodott. Harmatta szerint 680 körül már létrejött a „Hétmagyar", ez a törökös jellegű, ősmagyar katonai törzsszövetség az ugor-magyar nevű Nyék, Megyer és a bolgár-török nevű Gyarmat, Jenő, Keszi, Kér, Tarján törzsekből, melyekhez később csatlakozott a (keleti) török Kürt törzs. (A Kürt és Gyarmat törzsek összevonására később került sor.) Utoljára a volgai bolgár-török Eszkil törzsből kivált csoporttal — a székelyek őseivel — és a kabarok három törzsével gyarapodott az ősmagyar katonai szövetség. A kabaroknak török, alán és korezmi eredetű csoportjaik voltak (Györffy 1959). Az utóbbiak nyelve besenyővel kevert alán volt. A Kárpát-medencében a honfoglalást megélő késő avarok beolvadásával, majd a besenyők, uzok, kunok, jászok, volgai bolgárok (böszörmények) és kazári alánok beköltözésével a törökös réteg újabb utánpótlást kapott, viszont nem tudunk finnugor eredetű népnek a Kárpát-medencébe való beköltözéséről. Az itteni szláv nyelvű népek nem voltak tiszta szlávok, kialakulásukban jelentős szerepük volt a közép-ázsiai eredetű (törökös) népeknek, elsősorban a késő avarnak is nevezett onoguroknak. Az avarok beolvadását a szlovákok őseibe, a Nyitra-szlávokba Fügedi és Eisner, a horvátokba és a szlovénekbe Erdélyi és Barada említi. A fentiek miatt a Kárpát-medence szláv nyelvű népeivel való keveredés nem befolyásolhatta jelentősebben a magyarság embertani képét.

Az általam vizsgált mai magyarok közül a nyugat-dunántúli, közép-dunántúli, dél-szlovákiai, észak-tiszántúli, nagykunsági, Sárrét-vidéki és csongrádi őslakos eredetű népességek őrizték meg leginkább a törökös magyar embertani jellegeket. A törökös típusok a legnagyobb arányban a

Szatmár megyei Szamosszegen voltak meghatározhatók, 79,1%-ban, míg ott a finnugor formák 0,8%-ban, a régi szláv jellegegyüttesek 0,0%-ban voltak észlelhetők. 75,2% és 65,1% között voltak kimutathatók a törökös típusok Kisújszálláson (Nagykunság), Csongrádon (Csongrád megye), Bényen, Kéménden (a Garam mente, Szlovákia), Dögén (Szabolcs megye), Vörsön (Somogy megye), Dudaron, Nemesgörzsönyben (Veszprém megye), Csányoszrón (Baranya megye), Darányban, Segesden (Somogy megye), Nagyecseden (Szatmár megye), Őriszentpéteren (Vas megye), Szentkirályon (Kecskemét mellett), Söjtörön (Zala megye), Medvesalján (Gömör megye, Szlovákia), Egyházasrádócon (Vas megye) és a Zobor vidékén (Szlovákia). A felsorolt helyeken a turanid típus (1—12. kép), a turano-pamíri (13—18. kép), a pamiro-turanid (19—21. kép) átmeneti formák és a pamíri típus (22—24. kép) a leginkább jellemzőek, a kiskunoknál szintén a törökös réteggel kapcsolatba hozható előázsiai (25—27. kép), a jászoknál, a nyugat-dunántúli, dél-dunántúli gyepűőr és egyéb köznemes eredetű népességeknél az alánokra utaló kaukázusi dinaroid változat (30., 43., 45. kép) előfordulása is jelentős. A finnugor formák aránya túlnyomóan azokban a 18. században újratelepült helységekben emelkedik a 4,6%-os magyar átlaghoz képest, amelyben legalább 10%-ban mutathatók ki szlovák eredetű családnevek. A régi szlávoknál gyakori jellegegyüttesek is ezen helységekben haladják meg a 2,3%-os magyar átlagot. Az őslakos eredetű népességeknél a finnugor formák átlagban 3%-ban, a régi szláv alakok 1%-ban észlelhetők.

Románia területén nem kutattam, de a második bécsi döntés után végzett vizsgálat szerint a kalotaszegi magyarok között jelentős arányban volt kimutatható a törökös jellegű turanid típus. Néprajzi tanulmányokban közölt képek alapján is felismerhető a kalotaszegiek embertani közelállása a nagykunokhoz és a többi tiszántúli, őslakos eredetű magyar népességekhez. Bartucz „Rjäsan" megjelöléssel mutatott be székely férfiakat, egyben megjegyezte, Lebzelter ezt a formát pontusiként említi. A Moldvából a Baranya megyei Egyházaskozárra került, általam vizsgált, felerészben csángó, felerészben székely ősöktől származó magyaroknál a turanid és a pontusi keleti mediterrán változat volt a két legnagyobb összetevő.

A hazai szláv nyelvű népességek közül a dél-somogyi horvátok állnak a magyarokhoz a legközelebb, a törökös típusok 56,2%-ban mutathatók ki náluk, ezen belül a turanid típus feltűnően gyakori, 37,3%-ban észlelhető. Az egyetlen jelentősebb eltérés a magyarokhoz képest, hogy Dalmácia őslakóival, az illírekkel kapcsolatba hozható balkáni dinári változat a 3,4%-os magyar átlaggal szemben 15,6%-ban határozható meg, a régi szláv formák a 2 %-ot sem érik el náluk. A horvátok közelállásához hozzájárulhatott, hogy 670 körül onogurok telepedtek le Dalmáciában, a 15. századi Knyiezsa-térkép

szerint pedig a Dráva és a Száva közének északi felében a lakosság magyar volt. A Baja környéki bunyevácoknál és sokácoknál is jelentős a törökös típusok együttes gyakorisága, de ezeken belül a pamíri előfordulása jelentősen csökken, az oszmán-törököknél és a kiskunoknál gyakori előázsiai típus aránya viszont erősen emelkedik. Az utóbbi azzal lehet összefüggésben, hogy a bunyevácok és sokácok első csoportjai az oszmán-törökök jobbágyaiként kerültek a Bácskába és a Dunántúl délkeleti részébe. A dinári típus a bunyevácoknál 25,2%-ban, a sokácoknál 18,8%-ban volt észlelhető. A palócföldi szlovákoknál a törökös típusok 28,5%-ban, a finnugor formák 10,6%-ban, a régi szláv alakok 10,3%-ban voltak kimutathatók. A magyarokhoz azok a szlovák népességek állnak közelebb, amelyek ősei azokról a vidékekről települtek a 18. században a Palócföldre, ahol a 15. században a Knyiezsa-féle néprajzi térkép szerint magyarok, vagy magyarok és szlávok együtt laktak. Az Árpád-kor közepétől kezdve fehér horvát (déli lengyel) telepesek érkeztek Árva megyébe és Szepes megye északi felébe, akik később elszlovákosodtak. De e beolvadás folytán sem emelkedhetett jelentősebben a szlovákoknál a régi szláv típusok aránya, mert a Katowice—Lublin vonal és a Kárpátok között élő lengyeleknél a finnugorokra jellemző lapponoid típus van túlsúlyban az északi és az előázsiai típus kisebb mértékű előfordulása mellett. A magukat svábnak nevező hazai németeknél az alpi (15,9%) és a dinári (11,9%) a két leggyakoribb típus, a régi germánokra jellemző északi és cromagnoid típusok együttes előfordulása csak 8,4%. Ez összhangban van azzal, hogy Németországban a Dunától délre a dinári, a középső sávban az alpi, míg északon az északi és cromagnoid gyakorisága a legnagyobb, a 18. században hazánkba betelepülő falusi németek pedig azokról a területekről érkeztek, ahol az alpi és a dinári típusok nagy gyakorisága jellemző. Egyes községekben a német telepesek fennmaradt magyar őslakosságra telepedtek rá. Az általam vizsgált hazai németek közül a turanid és a pamíri típus előfordulása a szuloki németeknél a legnagyobb. Bár ruszinokat nem vizsgáltam, de Nyírvasváriban, ahol 26%-ban voltak kimutathatók ruszin eredetű családnevek, a turanid és a pamíri a két leggyakoribb típus, a régi szlávokra jellemző formák viszont nem voltak kimutathatók. Az eredmények arra utalnak, hogy a Nyírvasváriba érkező ruszin telepesek ősei Ukrajna déli, középső vagy északkeleti részéből származhattak, ahol korábban szkíták, szarmaták és török népek laktak, sőt a kijevi orosz fejedelemség a déli sztyeppékkel határos területekre maga is telepített besenyő és úz eredetű gyepűőröket.

Visszatérve a magyarság nyugat-szibériai, ősi magjához, felmerülhet a kérdés: miként maradhatott fenn a jelentős törökös embertani túlsúly mellett nagyrészt ugor jellegű nyelvünk? Halasi Kun Tibor az összeolvadt törökös-

ugor ősmagyarságot apai ágon túlnyomóan török, anyai ágon túlnyomóan ugor eredetre vezeti vissza. Megemlíti, hogy a gyerekeket az anyák nevelték fel — az apák állatok terelése, vadászat, portyázás miatt gyakran tartózkodtak távol a családtól —, így a nyelvet az utódok az anyjuktól tanulták meg. E téren figyelembe kell venni László Gyula azon megállapítását is, hogy míg a sztyeppi népek a karavánokkal való folyamatos érintkezés folytán több nyelvet is megtanulhattak, az elzártan élő erdőlakó népek (finnugorok, szlávok, románok) számára másik nyelv elsajátítása nyilvánvalóan nehezebb lehetett.

A magyar nép egyes csoportjaiban ma is él a hun-magyar rokonság tudata, az Árpádok is Attilától származónak tartották magukat, de a Habsburgok az oszmán-törökök kiűzése után el akarták szigetelni a magyarságot a török kapcsolatoktól. Az ugor származáselmélet még az első világháború előtti évtizedekben is a hatalom támogatását élvezte. 1949-től a hivatalos magyar történettudományra hatottak azok az orosz-szovjet előítéletek, melyek a sztyeppi török népek iránti bizalmatlanságban és középkori eredetű ideológiai sémákban nyilvánultak meg. 1990 közepétől kezdve adva vannak a lehetőségeink arra, hogy legalább egyenlő lehetőségek legyenek a 100 milliós törökséggel való kapcsolat kutatására, mint ami a 8 milliós finnugor rokonság vonatkozásában 1949 óta biztosítva van. Az egyoldalú ugor származáselmélet a magyarságot mesterségesen szigeteli el, amikor a közeli rokonságot a 25 000—27 000 vogulra és osztjákra szűkíti le. Embertani szempontból ez azért is tarthatatlan, mert az obi-ugorokra jellemző uráli típus a mai magyaroknál csak 0,1%-ban mutatható ki, a további 4,5% finnugor jellegű forma a volgai finn népekhez kapcsolódik.

A mai falusi és mezővárosi magyarság embertani szempontból a bulgáriai tatárokhoz, a szintén török nyelvű balkárokhoz, karacsájokhoz, északi és déli kazakokhoz, északi üzbégekhez, az alán eredetű oszétokhoz, a kaukázusi nyelvű csecsenekhez és ingusokhoz áll a legközelebb, de közeliek hozzánk a horvátok, bunyevácok, sokácok, szlovákok és egyes román népességek is. Kelemen (1968) szerint Klopotiva és Hangu lakossága, ahol a magyar—román együttélés több évszázados volt, közel áll a magyarsághoz. Antropológiai-statisztikai számítások alapján az általam vizsgált kárpát-medencei népességek közül a palócföldi szlovákok, valamint a dél-somogyi horvátok és a Baja környéki bunyevácok között mutatható ki a legnagyobb különbség. Még nagyobb az eltérés az összes általam vizsgált kárpát-medencei népességek, valamint a nagyoroszok és a régi szláv jellegeket viszonylag leginkább megőrző fehéroroszok között, főleg a délszláv nyelvű népek vonatkozásában.

Jegyzetek

1. Bár a morfológiai jellegeket a táblázatokban 3-3 formára bontva adom meg, a vizsgálatok során 7-7 formát vettem fel. Például az orrhát kiemelkedésénél meghatározott 7 fokozat: gyengén, enyhén gyengén, közepesnél gyengébben, közepesen, közepesnél erősebben, kis mértékben erősen és erősen kiemelkedő. Ez a „finomított" adatfelvétel tette lehetővé az egymáshoz közeli változatok és formák megkülönböztetését.

2. A hatvan éven felüliek 4-6 cm-rel alacsonyabbak, mint amilyenek 24 és 50 éves koruk között voltak. Túlnyomó többségüknél a hajszín nem határozható meg, jelentős részük fogatlan, ezért a morfológiai arcmagasság mérése sem lehet pontos. Akiket módom volt 18—23 évesen, majd később a 24 éves koruk elérése után újra vizsgálni, azt tapasztaltam, egyes méreteik nagyobbak lettek. A fentiek is azt támasztják alá, hogy a 24—60 évesek adatai nyújthatják a legbiztosabb támpontot a jellegek elemzéséhez.

3. Thoma Andor levélbeli közlése 1987-ben.

4. A 23—40. táblázatok e Hiernaux-féle számításokhoz szükséges összes adatokat tartalmazzák, azaz felhasználásra teljesen alkalmasak.

5. A szamosszegi hagyományok szerint a községbe még török portyázó csapatok sem tudtak betörni.

6. A turkevei nagykunok a török megszállás alatt elpusztult környékbeli Ecseg, Csudaballa és Pásztó nem kun eredetű lakosait is befogadták. Megyei nemesekkel is bővült a lakosság, akik részt vállaltak a redempció terheiből (Bognár 1978). Karcagról a helyi hagyományok szerint 1950 és 1953 között az ősi redemptus családok túlnyomó többsége adminisztratív intézkedések miatt elköltözött, az irredemptusok pedig összeházasodtak nem kun származásúakkal is.

7. A helyi hagyomány szerint Kemenesmagasi lakosságának 2/3 része a köznemes eredetű nemesmagasi családokból származik.

8. Barabás Jenő 1989. évi levele szerint Zalacséb köznemes eredetű.

9. Az 1828. évi andocsi összeírásban 14%-ban német eredetű családnév mutatható ki.

10. Az 1910-es népszámlálás során Babócsán a lakosok 21,35%-a vallotta magát horvát anyanyelvűnek.

11. Tóth Tibor nyírvasvári görög katolikus parochus 1989. évi levele szerint a helyi görög katolikus családok között 17 gyakori név van. A felsorolt nevek közül 15 magyar, 2 pedig szláv (Gajdics, Pelyák) eredetű.

12. 1985 és 1989 között a markáns előázsiainak minősítettek száma nem emelkedett.

13. 1985 és 1989 között a klasszikus keletbalti típus nem volt meghatározható.

14. Az erősen andronovói jellegű turanid változat és a pamíri típus között Schwidetzky (1950) fokozatos átmeneti formákat írt le és mutatott be, amivel egyetértek, de nézetemtől eltérően ezen lépcsők mindegyikét turanidnak nevezte.

15. A taxonómiai meghatározást három alkalommal, a vizsgálatkor, az indexelés után és minden helység feldolgozásának befejezését követően végeztem el.

16. Ebben annak is szerepe lehet, hogy korábbi, főleg Duna—Tisza közi és palóc vizsgálataim során egyes kevert formák meghatározásában kisebb volt a gyakorlatom.

17. Kumekov Bulat kazak történész szóbeli közlése 1983-ban.

18. Vargyas Lajos hozzászólása az MTA Történeti Intézetében 1985-ben megtartott beszámolóm vitája során.

19. László Gyula 1988. évi szóbeli közlése szerint a finnugor eredetű réteg már legalább 6000 éve e területen él.

20. Herényi István szóbeli közlése 1985-ben.

21. A Bunak (1976) által közölt adatok alapján a fej és az arc méretei, jelzői, valamint az orrhát profiljának, a hajszínnek és szemszínnek a megoszlása terén igen jelentős eltérés van az oroszok és a nyírvasváriak között. Az észak-ukrajnaiak is jobban különböznek a nyirvasváriaktól, mint az utóbbiaktól a hazai népességek közül leginkább eltérő palócföldi szlovákok.

22. A 18—23 és a hatvan éven felüliek adatai azért szerepelnek a taxonómiai megoszlást mutató 53. táblázatban, mert véleményem szerint az általam gyűjtött minta csak velük együtt adhat pontos képet a mai felnőtt magyarok tipológiai megoszlására nézve.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Irodalom

I.

Abdushelishvili, M. (1968): Racial Types of the Caucasus. Peabody Mus. Harvard Univ. Russian Translation Series III/2.

Bakó F. (1981): Az etnikai alcsoport kutatásának kérdései. Esettanulmány a keleti Tarna völgy falvairól. Agria 18; 245—289.

- (1982): A település- és építkezéstörténeti néprajz kérdései a poroszlói Tisza-tájon. Néprajzi tanulmányok. Debrecen; 35—67.

- (1982—83): A kontinuitás és migráció szerepe a palóc centrum kialakulásában. Agria 19; 325—374.

- (1989): A palóc centrum népességeinek kialakulása és településformái. Palócok I. Eger; 215—343.

Báldy F. (1966—67): Szedettes bunyevác szőttesek. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve; 95.

Bartha A. (1977): Társadalom és gazdaság a magyar őstörténetben. Magyar Őstörténeti Tanulmányok; 35.

- (1988): A magyar nép története. Budapest; 237.

Bárth J. (1974): Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében. Cumania 2; 285—329.

Bartucz L. (1931): Adatok a honfoglaló magyarok anthropológiájához. Arch. Ért. 45; 113—119.

- (1938): A magyar ember. Budapest; 415, 491, 495.

- (1957): A szentes-kajáni avar temető tipológiájához. Anthrop. Közl. 1; 27—48.

- (1960): Die anthropologische Merkmale der Bevölkerung Zombor (Sombor) im XV-XVII. Jahrhundert. Acta Univ. Budapest. 23—48.

- (1961): Beiträge zur I. und II Periode der Sarmatenzeit in Ungarn. Acta Arch. Hung. 13; 157—229.

Benkő L. (1977): Magyar nyelvtörténet, magyar őstörténet. Magyar Őstörténeti Tanulmányok; 46.

Bergman, P.—Bielicki, T.—Sawicki, K. (1978): Anthropologie der heutigen Bevölkerung Polens. In: Rassengeschichte der Menschheit (kiadó Schwidetzky,I.), 4. Lieferung; 68.

Bíró L. (1986): Egyházasrádóc története. Kézirat.

B. Bodzsár É.—Eiben O. (1973): Angaben zur Anthropologie der Population von Mezőkövesd. Ann. Univ. Budapestiensis, Sect. Biol. 15; 5—21.
Bognár A. (1978): Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából I. Jászkunság. Kecskemét-Szolnok; 183.
Borovszky S. (1910): Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye; 165.
- (1911): Nógrád vármegye; 78.
- (1914): Somogy vármegye; 68, 198.
Bunak, V.V. (1976): Rassengeschichte Osteuropas.In: Rassengeschichte der Menschheit (kiadó: Schwidetzky, I.), 4. Lieferung; 49, 68—70, 82.
Eisner, J. (1933): Slovensko v pravěku. Bratislava.
Enginalev, A. (1963): Antropologische Untersuchungen in vier türkischen Dörfern. Homo 14; 29—47.
Erdélyi I. (1986): A magyar honfoglalás és előzményei. Budapest; 56, 63.
Éry K. (1983): Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6—12. századi népességeinek embertanához. Veszprém. Megy. Múz. Közl. 16; 35—85.
Farkas Gy. (1973): Antropológia praktikum II. Szeged.
- (1976): Demographical and. anthropological investigation of the population of the community of Gyoma (County Békés, Hungary). Acta Biol. Szeged 22; 113—135.
Farkas Gy.—Lipták P. (1965): A lakosság embertani képe. In: Orosháza története és néprajza 2. (szerk. Nagy Gy.); 344—399.
- (1970): Újabb adatok a magyarság etnikai embertanához. Tápé népességének antropológiai vizsgálata. Anthrop. Közl. 14; 35—70.
- (1973): Recent Data on the Anthropology of one of the Populations (Vésztő) of the Hungarian Great Plain (Alföld). Acta Biol. Szeged; 213—237.
Farkas Gy.—Hunya P. (1983): A békési ember antropológiája. In: Békés város néprajza (szerk. Dankó I.); 9—92.
Field, H. (1953): Contributions to the anthropology of the Caucasus. Peabody Mus. Harvard Univ. LXVIII/1.
Fodor F. (1942): A Jászság életrajza. Budapest; 457.
Fodor I. (1977): Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet. Magyar Őstörténeti Tanulmányok; 92, 103.
Fügedi E. (1938): Nyitra megye benépesülése. Századok LXXII; 276.
Ginzburg, V. V. (1966): Die Entstehung der mittelasiatischen Zwischenstromtipus. Homo 17; 172—190.
Györffy Gy. (1959): Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest; 54—59.
- (1962): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Budapest.

Harmatta J. (1977): Irániak és finnugorok, irániak és magyarok. Magyar Őstörténeti Tanulmányok; 178, 182.
- (1990): Irániak és türkök Közép-Ázsiában. Kecskeméten, a Forrás c. folyóiratban megjelenés alatt.
Havassy P. (1982): Csépa történetének vázlata a kezdetektől a 19. század végéig. Studia Palociorum 5; 21—22.
Henkey Gy. (1978a): Etnikai embertani vizsgálatok taxonómiai eredményei Közép-Magyarországon. Cumania 5; 395—448.
- (1978b): A magyar etnikai embertani vizsgálatok problémái. Cumania 5; 455—457.
- (1979): Kalocsa és környéke népességének etnikai embertani vizsgálata. Cumania 6; 401—455.
- (1981): A hajósi népesség etnikai embertani vizsgálata. Anthrop. Közl. 25; 39—60.
- (1985): Lucfalva és Vácegres népességének etnikai embertani vizsgálata. Anthrop. Közl. 29; 153—177.
- (1987): Katymári és csávolyi bunyevácok antropológiai vizsgálata. Cumania 10; 515—552.
- (1987—88): Adatok a dunántúli magyarok etnikai antropológiájához. Anthrop. Közl. 31; 83—106.
- (1989a): A Duna—Tisza közi magyarok etnikai embertani vizsgálata. Cumania 11; 499—542.
- (1989b): Az embertani kép. Palócok I. Eger; 379—439.
- (1990a): Etnic antropological analysis. In: Czeizel—Benkmann—Goedde (szerk.): Genetics of Hungarian populations. Megjelenés alatt.
- (1990b): A magyar nép etnikai embertani vizsgálata. Cumania 12-ben megjelenés alatt.
Henkey Gy.—Kalmár S. (1976): Adatok Nógrád megye népességének etnikai embertani vizsgálatához. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 22; 183—243.
- (1979): Heves megyei palócok etnikai embertani vizsgálata. Studia Palociorum 4; 1—63.
- (1984): Kiskunsági őslakosok etnikai embertani vizsgálata. Cumania 8; 541—602.
- (1986): Adatok a magyar nép antropológiájához. Cumania 9; 421—467.
Herényi I. (1990): A kabarok, székelyek és besenyők szerepe a nyugati végek védelmében és benépesítésében. A kecskeméti Forrás c. folyóiratban megjelenés alatt.

Iszmagulov, O. (1970): Naszelenyie Kazahsztana ot epochi bronzü do szovremennoszti. Alma-Ata.
- (1982): Etnicseszkaja antropologia Kazahsztana. Alma-Ata.
Kara Gy. (1977): A magyar őstörténet altáji hátteréhez. Magyar Őstörténeti Tanulmányok; 184—185.
Kelemen A. (1968): Dömsöd, egy központi fekvésű község népességének embertani helye. Anthrop. Közl. 12; 125—160.
Kiss I. (1988): Nyárád története. Kézirat.
Kočka, W. (1965): Archeologisch-anthropologische Korrelation zwischen Ungarn und Slawen im X-XII. Jh. Acta Arch. Hung. 17; 55—63.
Kováts Z. (1969): Somogy megye népessége a XVII—XVIII. század fordulóján. Somogyi Almanach 12; 1—52.
Költő L.—Szentpéteri J. (1988): A Vörs-Papkerti 9—11. századi temető. Konferencia a Kis-Balaton régészeti kutatásáról. Kaposvár; 12—13.
Lackovits E. (1972): A rábapatonaiak eredethagyománya. Arrabona 14; 242.
László Gy. (1977): Kovrát kagán fiainak történetéhez. Magyar Őstörténeti Tanulmányok; 225—230.
- (1981): Őstörténetünk. Budapest; 16, 53, 99—100.
- (1982): A kettős honfoglalásról. História 1982/1; 3—4.
- (1985): Őstörténetünkről. In: Az őshazától a Kárpátokig (szer. Szombathy V.); 18, 26.
Ligeti L. (1943): Az uráli magyar őshaza. In: A magyarság őstörténete (szerk. Ligeti L.); 36, 38.
- (1986): A magyar nyelv török jövevényszavai. Budapest; 524.
Lipták P. (1954): An anthropological Survey of Magyar Prehistory. Acta Linguist. Hung. 4; 133—170.
- (1955): Zur Frage der anthropologischen Beziehungen zwischen dem mittleren Donaubecken und Mittelasien. Acta Orient. Hung. 5; 271—312.
- (1958): Awaren und Magyaren im Donau-Theiss Zwischenstromgebiet. Acta Arch. Hung. 8; 199—268.
- (1962): Homo sapiens, species collectiva. Anthrop. Közl. 6; 17—27.
- (1969a): Embertan és emberszármazástan. Budapest.
- (1969b): A magyarság etnogenezisének paleoantropológiája. Disszertáció. MTA Adattára; D/3801.
Marcsik A. (1974): Újabb adatok a honfoglaló magyarok embertanához. Anthrop. Közl. 18; 141—148.
Malán M.—Kacsur I. (1961): Néhány antropológiai adat egy bihari falu felnőttjeiről. Acta F.R.N.Univ.Com. 6; 221—238.

Martin, R.—Saller, K. (1957—1966): Lehrbuch der Anthropologie I—VI. Stuttgart.
Miklasevszkaja, N. N. (1968): Contributions to the Physical Anthropology of Central Asia. Peabody Mus. Harvard Univ. Russian Translation Series III/2.
Nadzsimov, K. (1958): Antropologicseszkij szosztav naszelenyija Szuran-Darinszkoj oblasztyi. Taskent.
Natishvili, A.N.—Abdushelishvili, M.G. (1960): Contributions to the Anthropology of the Georgian People. Peabody Mus. Harvard Univ. Russian Translation Series 1/2; 72—80.
Nemeskéri J. (1943): Az embertan és a magyar őstörténet. In: A magyarság őstörténete (szerk. Ligeti L.); 235, 237.
- (1953): Ivád község népességének embertani vizsgálata. MTA Biol. Csop. Közl. 2; 200—238.
Nemeskéri J.—Gáspárdy G. (1954): Megjegyzések a magyar őstörténet embertani vonatkozásaihoz. Ann. Hist.-natur. Mus. Nat. Hung. 5; 485—526.
Németh Gy. (1930): A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest. 122.
Osanyin, L.V. (1957—1959): Antropologicseszkij szosztav naszelenyija Szrednyej Azii i etnogenez jejo narodov I—III. Jerevan.
Paládi-Kovács A. (1973): Ukrán szórványok a 18-19. században a mai Magyarország északkeleti részén. MTA Néprajzi Kut. Csop. Évk; 327—368.
- (1989): Palóc kirajzások. Palócok I. Eger; 197—204.
Pap M. (1976): Kvalitatív és kvantitaív jellegek variációjának analízise egy kelet-magyarországi populációban. Anthrop. Közl. 20; 87—104.
Piveteau, M.J. (1965): Une nouvelle messure de distance anthropologique entre populations. Compte Rendu Ac. Sc. Paris, t 260 (II.8); 1748—1750.
Pletnyeva, Sz. A.(1960): Besenyők, torkok és polovecek a déloroszországi steppéken. Szovjet régészet 16.
Scheftsik Gy. (1935): Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs; 383.
Schwidetzky, I. (1950): Turaniden Studien. Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse; 235—291.
Soós A. (1944): A kunok és jászok története a kunok betelepítésétől a mohácsi vészig. Pápa.
Soós I. (1940): Ősi Sopron megyei nemzetségek I—III. Sopron; 146, 207.
Škelj, B. (1938): Zur Anthropologie der Jugoslawen. Zeitschrift für Rassenkunde 7; Stuttgart.

Szalay J. (1989): Bősárkány története. Kézirat.
M. Szilágyi K. (1974): Turricse népességének fontosabb antropometriai jellemzői. Anthrop. Közl. 18; 191—197.
Szombathy V.—László Gy. (1988): Magyarrá lett keleti népek. Budapest; 1—2.
Szücs J. (1982): A középkori Magyarország népei. História 1982/1; 4.
- (1987): Két történeti példa az etnikai csoportok életképességéhez. A Magyarságkutató Csoport Évkönyve; 11—28.
Thoma A. (1956): Folytonos eloszlású jellegek variációjának mérése. Anthrop. Közl. 4; 71—72.
- (1957): Szabolcs község embertani vázlata. Ann. Hist. natur. Mus. Nat. Hung. 8; 469—484.
- (1988): An anthropological glance at Hungary. Homo 38/2; 72—73.
Thury J. (1896): A magyarok eredete, őshazája és vándorlása. Századok.
Tóth T. (1965): A honfoglaló magyarság etnogenezisének problémája. Anthrop. Közl. 9/4; 139—149.
Tretyakov, N.P. (1953): Tretyakov professzorral folytatott megbeszélés jegyzőkönyve. Szovjet régészet 5—6; 151—160.
Véli Gy. (1967): Az akceleráció a felszabadulás előtt és után. Anthrop. Közl. 11; 25—30.
Wellmann I. (1982): Újjátelepülés a török világ után. História 1982/4—5; 8—11.
Weninger J. (1940): Die anthropologischen Methoden der menschlichen Erbforschung. Handbuch der Erbbiologie des Menschen 2. Berlin; 1—50.

II.

Bakó Ferenc (1989): A palóc néprajzi csoport eredete, etnikai összetevői. In: Palócok I., Eger (szerk. Bakó F.); 53—117.
Belitzky János (1937): A nyugat-dunántúli és felvidéki besenyő telepek. Domanovszky emlékkönyv; 59—95.
Györffy György (1990): A magyarság keleti elemei. Budapest.
Györffy István (1942): Magyar nép — Magyar föld. Budapest.
Henkey Gyula (1986): A magyarság kontinuitása magyarországi népességek antropológiai vizsgálata alapján. Forrás, Kecskemét, 86/2; 78—87.
Henkey Gyula (1992): Segesdi magyarok etnikai embertani vizsgálata. Somogyi Múzeumok Közleményei IX., 73—96.

M. Nepper Ibolya (1992): Biharnagybajom földjének története a XIII. századig. In: Biharnagybajom története és néprajza (szerk. Ujvári Z.); 7—25.
Pálóczi-Horváth András (1988): Besenyők, uzok, kunok. In: Magyarrá lett keleti népek. (szerk. Szombathy V. és László Gy.); 106—163.
Rásonyi László (1981): Hidak a Dunán. Budapest.
Rosztóczy Ernő (1942): Beszámoló a leventék első rendszeres orvosi vizsgálatának eredményeiről. Az Ifjúság Orvosa I. évf./6; 294—320.

III.

Barada, M. (1952): Hrvatska dijaspora i avari. Starohrvatska prosvjeta. III. se, sv. 2.
Harmatta J. (1990/3): A magyarság őstörténete. Magyar Tudomány XXXV/3; 252.
Halasi Kun Tibor (1990): A magyar—török rokonságról. História 1990/2; 8—10.
Henkey Gy. (1971): Rusze környéki tatárok embertani vizsgálata. Anthropológia Hungarica XI; 137—164.
- (1990): A magyarság etnikai embertani képe. Kandidátusi értekezés. (Elhelyezve a Magyar Tudományos Akadémia, a Néprajzi Múzeum és az ELTE Embertani Tanszék könyvtáraiban.)
Kelemen A. (1968): Dömsöd, egy központi fekvésű népességének embertani helye. Antrop. Közl. 12; 152.
Schwidetzky, I. (1979): Rassengeschichte von Deutschland. Rassengeschichte der Menschheit (kiadó Schwidetzky, I.), 7. Lieferung; 79—81.

Henkey Gyula megjelent munkái

1. (1959): Bács-Kiskun megyei embertani vizsgálatok. Kiskunság 1959/1-2; 101—104.
2. (1960): Embertani vizsgálataim a Kiskunságban. Biztató. Kecskemét; 93—95.
3. (1961): Jellegzetes embertípusok Kecskeméten és környékén. Kecskemét.
4. (1961): Fülöpszállási kunok embertani vizsgálata. Népkutató Füzetek 1961/2, Kecskemét; 1—27.
5. (1961): Szeremlei magyarok embertani vizsgálata. Népkutató Füzetek 1961/7, Kecskemét; 1—28.
6. (1962): Nagybaracska felnőtt lakosságának embertani vizsgálata. Népkutató Füzetek 1962/3, Kecskemét; 24—53.
7. (1962): Homokmégy felnőtt lakosságának embertani vizsgálata. Művelődésügyünk, Kecskemét; 71—85.
8. (1962/63): Szabadszállási kunok embertani vizsgálata. Népkutató Kör Évkönyve, Kecskemét;13—28.
9. (1963/64): Foktő felnőtt lakosságának embertani vizsgálata. Népkutató Kör Évkönyve, Kecskemét 30—44.
10. (1966): Szakmár felnőtt lakosságának embertani vizsgálata. Szakmári Honismereti Értesítő; 33—55.
11. (1967): Fajsz felnőtt lakosságának embertani vizsgálata. Fajszi Honismereti Értesítő; 31—51.
12. (1967): A Bács-Kiskun megyei embertani vizsgálatok és a magyar őstörténet. Kiskunság 1967/10 Kecskemét; 85—87.
13. (1971): Bulgáriai tatárok között. Kiskunság, Kecskemét 1971/3;88—92.
14. (1972): Rusze környéki tatárok embertani vizsgálata. Anthropologia Hungarica 11; 137—164.
15. Adatok a jászdózsai lakosság antropológiájához. Studia Palociorum 1, Eger-Szolnok; 1—32.
16. (1973): Kalocsa környéke lakosságának embertani vizsgálata. Forrás 1973/4—5, Kecskemét; 127—137.
17. (1973): Dunapataj népességének etnikai embertani vizsgálata. Anthrop. Közl. 17/1—2; 97—116.
18. (1974): Adatok a lajosmizsei jászok antropológiájához. Cumania 2; 377—409.

19. (1974): Jászboldogháza népességének etnikai embertani vizsgálata. Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve, Jászberény; 241—276.
20. (1975): Gyöngyöspata és Mátraderecske népességének etnikai embertani vizsgálata. Fol. Hist.-natur. Mus. Matraensis, Gyöngyös; 159—186.
21. (1975): A szekuláris növekedésváltozás Duna—Tisza közi népességeknél. Anthrop. Közl. 19/2; 133—137.
22. (1976): Karcag népességének etnikai embertani vizsgálata. Anthrop. Közl. 20; 105—125.
23. (1978): A kunszállási jászok embertani vizsgálata. Kecskeméti Honismereti Kör Évkönyve; 37—59.
24. (1978): Etnikai embertani vizsgálatok taxonómiai eredményei Közép-Magyarországon. Cumania 5; 395—448.
25. (1978): A magyar etnikai embertani vizsgálatok problémái. Cumania 5; 455—458.
26. (1979): Kalocsa és környéke népességének etnikai embertani vizsgálata. Cumania 6; 401—455.
27. (1979-1980): A jászszentandrási jászok etnikai embertani vizsgálata és a magyar őstörténet. Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve; 233—245.
28. (1981): Magyarország mai lakosságának embertani vizsgálata és a magyar őstörténet. Forrás, Kecskemét. I. 1981/5; 94—96.
29. (1981): Adatok a Tiszazug településtörténetéhez és antropológiájához. 10 éves a Tiszazug kutatása /szerk: Szabó L./, Szolnok; 59—65.
30. (1981): Az embertan és a magyar őstörténet. Forrás 1981/11, Kecskemét; 90—95.
31. (1981): A hajósi népesség etnikai embertani vizsgálata. Anthrop. Közl. 25; 39—60.
32. (1982): Adatok magyarországi népességek társadalmi néprajzához. Forrás, Kecskemét 1982/8; 46—58.
33. (1983): Az embertan és a magyar nép származása. Forrás 1983/7, Kecskemét; 85—96.
34. (1984—1985): Az embertan és a magyar őstörténet. Magyar Múlt 33, Sydney; 1—10.
35. (1985): Lucfalva és Vácegres népességének etnikai-antropológiai vizsgálata. Anthrop. Közl. 29; 153—177.
36. (1986): A magyarság kontinuitása magyarországi népességek antropológiai vizsgálata. Anthrop. Közl. 29; 153—177.
37. Népünk embertani arculata. Élet és Tudomány Kalendáriuma; 19—20.
38. (1986): Adatok a csongrádiak antropológiájához és társadalmi néprajzához. Mozaikok Csongrád város történetéből; 39—52.
39. (1986): A Duna—Tisza közi magyarok antropológiai vizsgálatának főbb

eredményei. Bács-Kiskun megyei Honismereti Közlemények 5—6; 1—24.
40. (1986): Contribution a l'Anthropologie des Hongrois vivants. Compte Rendu Acad. Sc. Paris, t 302, III/9; 331—333.
41. (1987): Katymári és csávolyi bunyevácok antropológiai vizsgálata. Cumania 10; 515—552.
42. (1987—88): Adatok a dunántúli magyarok antropológiájához. Múzeumi Közlemények; 62—94.
43. (1987—88): Adatok a Vas megyei magyarok etnikai antropológiájához. Múzeumi Közlemények; 62—94.
44. (1988): Duna és Tisza menti őslakosok embertani vizsgálata. Bács-Kiskun Megyei Honismereti Közlemények 9; 5—16.
45. (1988): A jászsági és kunsági őslakosok etnikai embertani vizsgálata. A Jászkunság kutatása. Szolnok; 29—31.
46. (1988): Somogy megyei etnikai antropológiai vizsgálatok eredményei. Konferencia a Kis-Balaton régészeti kutatásáról. Kaposvár; 22—24.
47. (1988): Duna—Tisza közi magyarok embertani vizsgálatának eredményei. Forrás 1988/12, Kecskemét; 60—64.
48. (1989): Duna—Tisza közi magyarok etnikai embertani vizsgálata. Cumania 11; 499—542.
49. (1989): Az embertani kép. Palócok I. (szerk. Bakó F.), Eger; 379—439.
50. (1990): A zsadányi embertani vizsgálatok eredményei. Napóra 90/2, Békéscsaba; 30—32.
51. (1990/10): Magyarországi cigányok társadalmi és embertani hovatartozásáról. Napóra, Békéscsaba; 41—46.
52. (1990/12): Elődeink vonásai a kőröstarcsaiak és magyarbánhegyesiek arcán. Napóra, Békéscsaba 21—22.
53. (1990/12): Babócsa és Bolhó népességének etnikai embertani vizsgálata. In: Babócsa története; 277—308.
54. (1990): A magyar nép etnikai embertani képe. Cumania 12; 465—521.
55. (1990): Etnic antropological analysis. In: Genetics of Hungarian populations (szerk: Czeizel—Benkmann—Goedde).
56. (1990): A magyarság etnikai embertani képe. Kandidátusi értekezés. (Elolvasható a Magyar Tudományos Akadémia, a Néprajzi Múzeum és az ELTE Embertani Tanszék Könyvtárában.)
57. (1991): A magyarság kontinuitása magyarországi népességek antropológiai vizsgálata alapján. In: Az első (benidormi) magyar őstörténeti találkozó előadásai és iratai. Zürich; 55—62.
58. (1992): Segesdi magyarok etnikai embertani vizsgálata. Somogy Megyei Múzeumok Közleményei 9; 73—96.

59. (1992): Nagykörü népességének etnikai embertani vizsgálata. Cumania 13; 595—629.
60. (1993): A Kárpát-medence népeinek etnikai embertani képe. A szlovákiai MIÉSZ (Magyar Ifjúság Érdekeit Védő Szövetség) kiadása. Léva.

Kalmár Sándor programozó matematikussal közösen készített munkák

61. (1976): Adatok Nógrád megye népességének etnikai embertani vizsgálatához. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve; 183—243.
62. (1979): Heves megyei palócok etnikai embertani vizsgálata. Studia Palociorum 4, Eger; 1—63.
63. (1981): Turkeve népességének etnikai embertani vizsgálata. Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve; 237—252.
64. (1981): A palócok etnikai embertani vizsgálata. A nemzetközi centenáris antropológiai kongresszus előadáskivonatai. Budapest; 53.
65. (1982): Etnical anthropological examination of Palotses. Humanbiol. Budapest; 59—65.
66. (1982): Csépa etnikai-embertani vizsgálata. Studia Palociorum 5, Eger-Szolnok; 63—84.
67. (1984): Die Körperhöhe der Volksgruppen in Ungarn. Glasnik antropoloskog drustva Jugoslavije. Beograd; 31—36.
68. (1984): Kiskunsági őslakosok etnikai embertani vizsgálata. Cumania 8; 541—602.
69. (1986): Adatok a magyar nép antropológiájához. Cumania 9; 421—467.

TÁBLÁZATOK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1. táblázat

Testmagasság -M.1- (cm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	171.95	40.78	570	159.51	34.96
Közép-dunántúli őslakosok	513	171.36	38.42	477	158.39	35.61
Dunántúli telepesek	488	171.16	41.93	533	158.95	38.43
Dunántúli magyarok együtt	1650	171.53	40.39	1580	158.98	36.33
Duna, Tisza menti őslakosok	2166	168.50	37.56	2164	156.87	30.27
Jászsági őslakosok	629	170.03	39.19	725	157.95	29.48
Kiskunsági őslakosok	557	167.96	37.89	520	156.60	30.71
Duna—Tisza közi telepesek	2479	168.03	37.15	2507	156.14	31.46

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5831	168.41	37.60	5916	156.67	30.72
Palóc centrum	944	169.97	33.46	1132	158.03	31.16
Egyéb palócok	1507	168.98	37.32	1563	157.00	31.31
Palócok együtt	2451	169.36	35.84	2689	157.43	31.45
Tiszántúli őslakosok	494	169.58	37.05	482	157.91	39.89
Nagykunsági őslakosok	538	168.89	40.37	401	156.26	38.55
Tiszántúli telepesek	281	169.61	42.43	316	157.35	32.98
Tiszántúli magyarok együtt	1313	169.30	39.56	1199	157.21	37.62
Magyarok összesen	11245	169.18	37.85	11384	157.23	32.40

2. táblázat

Fejhosssz -M.1- (mm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	187.89	35.01	573	179.28	27.35
Közép-dunántúli őslakosok	516	187.94	35.45	478	178.82	26.48
Dunántúli telepesek	489	188.05	40.25	535	178.76	28.57
Dunántúli magyarok együtt	1654	187.95	36.69	1586	178.97	27.50
Duna, Tisza menti őslakosok	2169	187.81	37.33	2165	179.44	27.58
Jászsági őslakosok	630	189.41	34.22	725	180.44	29.52
Kiskunsági őslakosok	557	189.28	38.40	520	180.05	26.15
Duna—Tisza közi telepesek	2482	188.44	34.85	2514	179.58	29.68
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5838	188.39	36.04	5924	179.68	28.58
Palóc centrum	946	187.22	32.73	1134	178.47	25.63
Egyéb palócok	1509	187.67	34.90	1568	178.38	29.89

2. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2455	187.50	34.11	2702	178.42	28.07
Tiszántúli őslakosok	494	187.62	32.82	482	178.89	27.98
Nagykunsági őslakosok	540	188.75	34.09	401	180.02	32.85
Tiszántúli telepesek	282	187.70	32.65	317	179.02	29.66
Tiszántúli magyarok együtt	1316	188.10	33.31	1200	179.30	30.05
Magyarok összesen	11263	188.10	35.40	11412	179.24	28.46

3. táblázat

Fejszélesség -M.3- (mm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	160.51	26.86	573	153.76	24.99
Közép-dunántúli őslakosok	516	160.56	28.83	478	154.50	27.20
Dunántúli telepesek	489	160.44	30.26	535	153.66	25.06
Dunántúli magyarok együtt	1654	160.50	28.48	1586	153.95	25.68
Duna, Tisza menti őslakosok	2169	160.50	29.81	2166	154.99	21.89
Jászsági őslakosok	630	159.90	26.04	725	154.40	22.67
Kiskunsági őslakosok	557	159.54	29.03	520	154.01	22.77
Duna—Tisza közi telepesek	2482	159.82	27.88	2514	153.93	22.75
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5838	160.06	28.51	5925	154.38	22.43
Palóc centrum	946	161.49	30.52	1134	155.08	24.95
Egyéb palócok	1509	160.50	29.07	1568	154.45	25.41

3. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2455	160.88	29.85	2702	154.72	25.31
Tiszántúli őslakosok	494	160.73	29.73	482	154.24	21.08
Nagykunsági őslakosok	540	160.83	31.05	401	153.84	27.07
Tiszántúli telepesek	282	159.44	35.04	317	152.94	23.71
Tiszántúli magyarok együtt	1316	160.49	31.41	1200	153.76	23.78
Magyarok összesen	11263	160.35	29.14	11413	154.34	23.71

4. táblázat

Homlokszélesség -M.4- (mm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	114.20	16.76	573	110.88	14.90
Közép-dunántúli őslakosok	519	114.45	19.88	478	111.16	16.33
Dunántúli telepesek	489	114.24	18.59	535	110.41	15.12
Dunántúli magyarok együtt	1654	114.30	18.28	1586	110.81	15.40
Duna, Tisza menti őslakosok	2169	112.25	18.21	2166	109.41	15.21
Jászsági őslakosok	630	112.99	19.41	725	109.87	18.54
Kiskunsági őslakosok	557	111.70	20.47	520	108.17	17.01
Duna—Tisza közi telepesek	2482	112.49	18.81	2514	109.29	15.73
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5838	112.37	18.81	5925	109.31	15.84
Palóc centrum	946	113.66	20.11	1133	109.94	15.69
Egyéb palócok	1509	112.99	19.13	1568	109.42	17.12

4. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2455	113.25	19.61	2701	109.64	16.58
Tiszántúli őslakosok	494	114.25	16.36	482	111.32	14.84
Nagykunsági őslakosok	540	113.85	18.99	401	110.31	18.99
Tiszántúli telepesek	282	113.36	19.20	317	110.34	13.55
Tiszántúli magyarok együtt	1316	113.90	18.05	1200	110.73	15.89
Magyarok összesen	11263	113.03	18.82	11412	109.74	15.96

5. táblázat

Járomívszélesség -M.6- (mm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	146.12	29.81	573	138.84	25.41
Közép-dunántúli őslakosok	516	146.63	33.05	478	139.73	28.75
Dunántúli telepesek	489	146.36	34.97	535	139.05	25.43
Dunántúli magyarok együtt	1654	146.35	32.35	1586	139.18	26.42
Duna, Tisza menti őslakosok	2168	146.57	30.66	2166	139.93	25.92
Jászsági őslakosok	630	146.45	30.05	724	139.72	24.73
Kiskunsági őslakosok	557	146.42	32.76	520	139.20	28.88
Duna—Tisza közi telepesek	2481	145.94	30.37	2513	139.32	25.25
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5836	146.28	30.67	5923	139.58	25.75
Palóc centrum	945	147.23	30.62	1134	140.16	24.99
Egyéb palócok	1509	146.25	30.33	1567	139.70	27.00

5. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2454	146.63	30.65	2701	139.89	26.20
Tiszántúli őslakosok	494	146.35	30.21	482	139.79	23.03
Nagykunsági őslakosok	540	146.61	33.26	401	139.44	31.21
Tiszántúli telepesek	282	145.56	36.98	317	139.01	26.01
Tiszántúli magyarok együtt	1316	146.29	32.91	1200	139.47	26.55
Magyarok összesen	11260	146.37	31.17	11410	139.59	26.03

6. táblázat

Morfológiai arcmagasság -M.18- (mm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	121.08	33.57	573	110.98	30.47
Közép-dunántúli őslakosok	516	120.79	34.35	478	110.92	27.47
Dunántúli telepesek	489	121.17	35.31	535	111.07	28.89
Dunántúli magyarok együtt	1654	121.02	34.33	1586	110.99	29.03
Duna, Tisza menti őslakosok	2169	122.34	41.44	2164	112.89	30.25
Jászsági őslakosok	629	121.68	42.77	724	111.95	35.28
Kiskunsági őslakosok	557	121.45	42.68	520	111.98	27.78
Duna—Tisza közi telepesek	2480	121.01	40.77	2514	111.22	29.04
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5835	121.62	41.42	5922	111.99	30.13
Palóc centrum	946	121.44	39.54	1134	111.65	36.74
Egyéb palócok	1508	120.83	43.46	1568	111.24	33.44

6. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2454	121.06	42.01	2702	111.41	34.86
Tiszántúli őslakosok	494	120.69	37.77	482	109.99	29.31
Nagykunsági őslakosok	539	120.71	44.47	401	110.16	29.61
Tiszántúli telepesek	282	120.39	39.00	317	110.47	32.09
Tiszántúli magyarok együtt	1315	120.63	40.78	1200	110.17	30.15
Magyarok összesen	11258	121.29	40.43	11410	111.52	31.10

7. táblázat

Állkapocsszöglet-szélesség -M.8- (mm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	113.78	29.95	573	106.64	22.72
Közép-dunántúli őslakosok	516	113.88	30.29	478	107.27	21.79
Dunántúli telepesek	488	113.44	30.36	535	105.84	21.79
Dunántúli magyarok együtt	1653	113.71	30.18	1586	106.56	22.13
Duna, Tisza menti őslakosok	2169	112.49	33.27	2166	105.40	24.01
Jászsági őslakosok	630	111.88	33.02	724	104.94	21.52
Kiskunsági őslakosok	557	112.27	33.90	520	104.48	26.36
Duna—Tisza közi telepesek	2481	111.93	30.77	2514	105.15	23.71
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5837	112.17	32.24	5924	105.16	23.79
Palóc centrum	946	113.16	30.09	1134	105.88	23.36
Egyéb palócok	1509	112.80	33.87	1568	105.83	25.24

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2455	112.94	32.65	2702	105.85	24.42
Tiszántúli őslakosok	494	113.53	31.42	482	106.87	22.00
Nagykunsági őslakosok	540	112.37	31.73	401	105.55	26.58
Tiszántúli telepesek	282	112.55	33.60	317	105.84	21.56
Tiszántúli magyarok együtt	1316	112.84	32.02	1200	106.16	23.41
Magyarok összesen	11261	112.64	32.00	11412	105.62	23.67

8. táblázat

Orrmagasság -M.21- (mm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	53.25	9.76	573	49.49	8.60
Közép-dunántúli őslakosok	516	53.13	9.85	478	49.36	6.96
Dunántúli telepesek	489	53.41	10.55	535	49.28	8.37
Dunántúli magyarok együtt	1654	53.26	10.02	1586	49.38	8.03
Duna, Tisza menti őslakosok	2168	54.95	12.08	2164	51.01	9.25
Jászsági őslakosok	626	54.88	12.41	724	50.38	9.68
Kiskunsági őslakosok	555	54.53	12.69	516	50.89	8.28
Duna—Tisza közi telepesek	2477	54.02	12.63	2512	49.94	9.55
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5826	54.51	12.41	5916	50.47	9.35
Palóc centrum	941	53.41	11.20	1131	49.64	9.58
Egyéb palócok	1507	53.08	11.75	1565	49.16	9.40

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2448	53.21	11.54	2696	49.37	9.50
Tiszántúli őslakosok	494	52.96	10.55	482	48.54	8.73
Nagykunsági őslakosok	540	53.70	12.56	401	49.32	8.47
Tiszántúli telepesek	282	52.58	12.16	317	48.69	8.31
Tiszántúli magyarok együtt	1316	53.18	11.72	1200	48.84	8.53
Magyarok összesen	11244	53.89	11.79	11398	49.89	9.12

Orrszélesség -M.13- (mm)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	36.23	3.99	573	32.81	2.52
Közép-dunántúli őslakosok	516	36.19	4.50	478	32.69	2.73
Dunántúli telepesek	489	36.36	5.07	535	32.74	2.94
Dunántúli magyarok együtt	1654	36.26	4.47	1586	32.75	2.72
Duna, Tisza menti őslakosok	2169	35.97	6.81	2164	32.87	4.81
Jászsági őslakosok	626	35.77	7.28	724	32.83	5.10
Kiskunsági őslakosok	555	35.59	7.23	517	32.45	4.97
Duna—Tisza közi telepesek	2477	35.65	6.59	2512	32.63	4.82
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5827	35.78	6.81	5917	32.73	4.87
Palóc centrum	942	35.82	6.21	1131	32.88	4.80
Egyéb palócok	1507	35.81	6.62	1565	32.54	5.23

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2449	35.82	6.46	2696	32.68	5.07
Tiszántúli őslakosok	494	36.32	4.34	482	32.81	2.68
Nagykunsági őslakosok	539	35.98	6.19	401	32.92	4.61
Tiszántúli telepesek	282	36.05	4.86	317	32.90	3.79
Tiszántúli magyarok együtt	1315	36.12	5.21	1200	32.87	3.62
Magyarok összesen	11245	35.90	6.20	11399	32.74	4.48

10. táblázat

Fejjelző (3:1)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	85.46	9.43	573	85.82	8.57
Közép-dunántúli őslakosok	516	85.49	10.33	478	86.42	9.50
Dunántúli telepesek	489	85.40	10.92	535	86.02	10.13
Dunántúli magyarok együtt	1654	85.45	10.17	1586	86.07	9.38
Duna, Tisza menti őslakosok	2169	85.51	10.78	2165	86.41	8.08
Jászsági őslakosok	630	84.48	8.69	725	85.63	9.39
Kiskunsági őslakosok	557	84.34	11.28	520	85.55	8.57
Duna—Tisza közi telepesek	2482	84.85	10.33	2514	85.77	9.75
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5838	85.01	10.41	5924	85.97	8.99
Palóc centrum	946	86.27	9.24	1134	86.93	8.29
Egyéb palócok	1509	85.58	9.86	1568	96.63	8.36

10. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2455	85.85	9.73	2702	86.76	8.35
Tiszántúli őslakosok	494	85.72	10.15	482	86.31	7.80
Nagykunsági őslakosok	540	85.21	9.79	401	85.50	9.32
Tiszántúli telepesek	282	84.99	9.89	317	85.49	9.47
Tiszántúli magyarok együtt	1316	85.35	9.95	1200	85.82	8.75
Magyarok összesen	11263	85.30	10.17	11312	86.16	8.87

11. táblázat

Arcjelző (18:6)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	82.95	18.27	573	79.96	18.44
Közép-dunántúli őslakosok	516	82.45	21.37	478	79.45	16.53
Dunántúli telepesek	489	82.85	20.55	535	79.92	16.87
Dunántúli magyarok együtt	1654	82.76	20.04	1586	79.79	17.34
Duna, Tisza menti őslakosok	2168	83.56	24.48	2164	80.74	19.19
Jászsági őslakosok	629	83.14	22.79	723	80.21	20.40
Kiskunsági őslakosok	557	82.99	22.66	520	80.53	18.85
Duna—Tisza közi telepesek	2479	82.94	22.44	2513	79.96	18.73
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5833	83.20	23.26	5920	80.32	19.11
Palóc centrum	945	82.52	21.67	1134	79.71	20.96
Egyéb palócok	1508	82.67	23.05	1567	79.72	20.14

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2453	82.61	22.53	2701	79.71	20.47
Tiszántúli őslakosok	494	82.55	20.74	482	78.71	16.84
Nagykunsági őslakosok	539	82.41	23.54	401	79.06	17.04
Tiszántúli telepesek	282	82.81	22.60	317	79.52	18.88
Tiszántúli magyarok együtt	1315	82.55	22.29	1200	79.08	17.45
Magyarok összesen	11255	82.93	22.51	11407	79.97	19.01

12. táblázat

Orrjelző (13:21)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Nyugat-dunántúli őslakosok	649	68.18	27.55	573	66.51	25.74
Közép-dunántúli őslakosok	516	68.31	30.26	478	66.48	24.46
Dunántúli telepesek	489	68.29	30.97	535	66.60	26.52
Dunántúli magyarok együtt	1654	68.25	29.41	1586	66.53	25.62
Duna, Tisza menti őslakosok	2168	65.68	38.46	2164	64.63	31.25
Jászsági őslakosok	626	65.40	44.59	724	65.48	37.22
Kiskunsági őslakosok	555	65.47	41.92	516	63.94	31.76
Duna—Tisza közi telepesek	2477	66.25	43.22	2512	65.62	36.74
Duna—Tisza közi magyarok együtt	5826	65.87	41.47	5916	65.09	34.36
Palóc centrum	941	67.35	38.05	1131	66.55	36.70
Egyéb palócok	1507	67.70	43.72	1565	66.39	37.99

12. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak			Nők		
	n	$\bar{x}$	s^2	n	$\bar{x}$	s^2
Palócok együtt	2448	67.57	41.56	2696	66.45	37.44
Tiszántúli őslakosok	494	68.80	30.58	482	67.79	29.10
Nagykunsági őslakosok	539	67.31	38.65	401	67.06	33.25
Tiszántúli telepesek	282	68.89	37.34	317	67.85	31.31
Tiszántúli magyarok együtt	1315	68.21	35.34	1200	67.56	31.07
Magyarok összesen	11243	66.86	39.00	11398	65.87	33.53

A járomcsont alakja

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	lekerekített		frontálisan lapult		előre keskenyedő		lekerekített		frontálisan lapult		előre keskenyedő	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ny-dunántúli őslakosok	126	19.4	470	72.4	53	8.2	91	15.9	453	79.1	29	5.1
Közép-dunántúli őslakosok	98	19.0	369	71.5	49	9.5	69	14.4	387	81.0	22	4.6
Dunántúli telepesek	120	24.5	325	66.5	44	9.0	138	25.8	377	70.6	19	3.6
Dunántúli magyarok együtt	344	20.8	1164	70.4	146	8.8	298	18.8	1217	76.8	70	4.4
Duna, Tisza menti őslakosok	549	25.4	1383	64.1	226	10.5	649	30.0	1365	63.1	148	6.9
Jászsági őslakosok	131	20.8	437	69.5	61	9.7	221	29.1	478	66.0	35	4.8
Kiskunsági őslakosok	161	28.9	349	62.8	46	8.3	172	33.1	324	62.3	24	4.6
Duna—Tisza közi telep.	859	34.7	1377	55.6	241	9.7	946	37.7	1425	56.8	139	5.5

13. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	lekerekített		frontálisan lapult		előre keskenyedő		lekerekített		frontálisan lapult		előre keskenyedő	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Duna—Tisza közi magyarok együtt	1700	29.2	3546	60.9	574	9.9	1978	33.4	3592	60.7	346	5.9
Palóc centrum	254	26.8	632	66.8	60	6.3	309	27.2	772	68.1	53	4.7
Egyéb palócok	490	32.6	897	59.6	117	7.8	532	34.0	966	61.7	68	4.3
Palócok együtt	744	30.4	1529	62.4	177	7.2	841	31.1	1738	64.4	121	4.5
Tiszántúli őslakosok	82	16.6	374	75.7	38	7.7	53	11.0	420	87.1	9	1.9
Nagykunsági őslakosok	144	26.7	352	65.3	43	8.0	120	29.9	262	65.3	19	4.7
Tiszántúli telepesek	83	29.4	180	63.8	19	6.7	80	25.2	231	72.9	6	1.9
Tiszántúli magyarok	309	23.5	906	68.9	100	7.6	253	21.0	913	76.1	34	2.8
Magyarok összesen	3097	27.5	7145	63.6	997	8.9	3370	29.6	7460	65.4	571	5.0

Homlokprofil

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	előre domborodó		meredek		hátrahajló		előre domborodó		meredek		hátrahajló	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ny-dunántúli őslak.	1	0.1	630	97.1	18	2.8	8	1.4	561	97.9	4	0.7
Közép-dunántúli őslakosok	1	0.2	487	94.4	28	5.4	8	1.7	469	98.1	1	0.2
Dunántúli telepesek	4	0.8	440	90.0	45	9.2	11	2.1	518	96.8	6	1.1
Dunántúli magyarok együtt	6	0.4	1557	94.1	91	5.5	27	1.7	1548	97.6	11	0.7
Duna, Tisza menti őslakosok	10	0.5	1880	86.9	274	12.7	106	4.9	2015	93.2	41	1.9
Jászsági őslakosok	3	0.5	509	80.8	118	18.7	19	2.6	675	93.2	30	4.1
Kiskunsági őslak.	2	0.3	394	70.9	160	28.8	11	2.1	477	91.9	31	6.0
Duna—Tisza közi telepesek	26	1.0	2036	82.2	415	16.8	172	6.8	2277	90.7	63	2.5

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	előre domborodó		meredek		hátrahajló		előre domborodó		meredek		hátrahajló	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Duna—Tisza közi magyarok együtt	41	0.7	4819	82.7	967	16.6	308	5.2	5444	92.0	165	2.8
Palóc centrum	8	0.8	825	87.3	112	11.9	82	7.2	1029	90.7	23	2.0
Egyéb palócok	12	0.8	1247	82.7	248	16.5	97	6.2	1433	91.5	36	2.3
Palócok együtt	20	0.8	2072	84.6	360	14.7	179	6.6	2462	91.2	59	2.2
Tiszántúli őslakosok	1	0.2	461	93.3	32	6.5	11	2.3	469	97.3	2	0.4
Nagykunsági őslak.	1	0.2	455	84.3	84	15.6	20	5.0	361	90.2	19	4.8
Tiszántúli telepesek	3	1.1	244	86.5	35	12.4	7	2.2	302	95.3	8	2.5
Tiszántúli magyarok együtt	5	0.4	1160	88.1	151	11.5	38	3.2	1132	94.4	29	2.4
Magyarok összesen	72	0.6	9608	85.4	1569	13.9	552	4.8	10586	92.8	264	2.3

15. táblázat

Az orrhát profilja

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	konkáv		egyenes		konvex		konkáv		egyenes		konvex	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Ny-dunántúli őslakosok	35	5.4	214	33.0	400	61.6	81	14.1	229	40.0	263	45.9
Közép-dunántúli őslakosok	33	6.4	181	35.0	302	58.5	52	10.9	197	41.2	229	47.9
Dunántúli telep.	28	5.7	176	36.0	285	58.3	99	18.5	235	43.9	201	37.5
Dunántúli magyarok együtt	96	5.8	571	34.5	987	59.7	232	14.6	661	41.7	693	43.7
Duna, Tisza menti őslakosok	148	6.8	1183	54.5	838	38.7	405	18.7	1297	59.9	464	21.4
Jászsági ősl.	56	8.9	293	46.5	281	44.6	183	25.3	383	52.9	158	21.8
K-kunsági ősl.	36	6.5	287	51.5	234	42.0	89	17.1	290	55.8	141	27.1

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	konkáv		egyenes		konvex		konkáv		egyenes		konvex	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Duna—Tisza közi telepesek	277	11.2	1222	49.2	982	39.6	618	24.6	1369	54.5	523	20.8
Duna—Tisza közi magyarok	517	8.9	2985	51.1	2335	40.0	1295	21.9	3339	56.4	1286	21.7
Palóc centrum	112	11.8	533	56.3	301	31.8	298	26.3	606	53.4	230	20.3
Egyéb palócok	240	15.9	815	54.0	454	30.1	480	30.6	813	51.9	275	17.5
Palócok együtt	352	14.3	1348	54.9	755	30.8	778	28.8	1419	52.5	505	18.7
Tiszántúli őslak.	40	8.1	193	39.1	261	52.8	84	17.4	221	45.9	177	36.7
N-kunsági ősl.	59	10.9	244	45.2	237	43.9	98	24.4	208	51.9	95	23.7
Tiszántúli telep.	37	13.1	125	44.3	120	42.6	71	22.4	166	52.4	80	25.2
Tiszántúli magyarok együtt	136	10.3	562	42.7	618	47.0	253	21.1	595	49.6	352	29.3
Magyarok összesen	1101	9.8	5466	48.5	4695	41.7	2558	22.4	6014	52.7	2836	24.9

16. táblázat

Az orrhát kiemelkedése

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	gyenge		közepes		erős		gyenge		közepes		erős	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Nyugat-dunántúli őslakosok	4	0.6	424	65.3	221	34.1	7	1.2	479	83.6	87	15.2
Közép-dunántúli őslakosok	4	0.8	362	70.2	150	29.1	3	0.6	398	83.3	77	16.1
Dunántúli telepesek	2	0.4	328	67.1	159	32.5	11	2.1	456	85.2	68	12.7
Dunántúli magyarok együtt	10	0.6	1114	67.4	530	32.0	21	1.3	1333	84.1	232	14.6
Duna, Tisza menti őslakosok	18	0.9	1394	70.4	567	28.7	93	4.7	1708	85.8	189	9.5
Jászsági őslakosok	4	0.6	371	58.9	255	40.5	23	3.2	613	84.7	88	12.2
Kiskunsági őslakosok	2	0.4	388	69.7	167	30.0	11	2.1	436	83.8	73	14.0
Duna—Tisza közi telepesek*	23	1.0	1613	73.4	563	25.6	87	3.9	1982	89.0	158	7.1

*1961-ben két Duna-Tisza közi telepes népességnél az orrhát kiemelkedését nem vettem fel.

16. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	gyenge		közepes		erős		gyenge		közepes		erős	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Duna—Tisza közi magyarok együtt*	47	0.9	3766	70.2	1552	28.9	214	3.9	4739	86.8	508	9.3
Palóc centrum	12	1.3	798	84.4	136	14.4	64	5.6	1016	89.6	54	4.8
Egyéb palócok	19	1.3	1251	82.9	239	15.8	85	5.4	1419	90.5	64	4.1
Palócok együtt	31	1.3	2049	83.5	375	15.3	149	5.5	2435	90.1	118	4.4
Tiszántúli őslakosok	2	0.4	358	72.5	134	27.1	5	1.0	436	90.5	41	8.5
Nagykunsági őslakosok	7	1.3	404	74.8	129	23.9	13	3.2	350	87.3	38	9.5
Tiszántúli telepesek	4	1.4	217	77.0	61	21.6	5	1.6	284	89.6	28	8.8
Tiszántúli magyarok együtt	13	1.0	979	74.4	324	24.6	23	1.9	1070	89.2	107	8.9
Magyarok összesen	101	0.9	7908	73.3	2781	25.8	407	3.7	9577	87.5	965	8.8

17. táblázat

A tarkó profilja

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	erősen domború		enyhén domború		lapos		erősen domború		enyhén domború		lapos	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Nyugat-dunántúli őslakosok	50	7.7	430	66.3	169	26.3	105	18.3	455	79.4	13	2.3
Közép-dunántúli őslakosok	37	7.2	364	70.5	115	22.3	58	12.1	413	86.4	7	1.5
Dunántúli telepesek	57	11.7	311	63.6	121	24.7	94	17.6	430	80.4	11	2.1
Dunántúli magyarok együtt	144	8.7	1105	66.8	405	24.5	257	16.2	1298	81.8	31	2.0
Duna, Tisza menti őslakos	321	14.8	1433	66.1	413	19.1	383	17.7	1727	79.8	54	2.5
Jászsági őslakosok	111	17.6	407	64.6	112	17.8	193	26.7	526	72.6	5	0.7
Kiskunsági őslakosok	145	26.1	310	55.8	101	18.2	159	30.6	331	63.6	30	5.8
Duna—Tisza közi telepesek	412	16.6	1687	68.0	382	15.4	551	21.9	1906	75.9	55	2.2
Duna—Tisza közi magyarok együtt	989	16.9	3837	65.8	1008	17.3	1286	21.7	4490	75.9	144	2.4

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	erősen domború		enyhén domború		lapos		erősen domború		enyhén domború		lapos	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Palóc centrum	90	9.5	715	75.6	141	14.9	178	15.7	952	83.9	4	0.4
Egyéb palócok	186	12.3	1103	73.1	220	14.6	286	18.2	1270	81.0	12	0.8
Palócok együtt	276	11.2	1818	74.1	361	14.7	464	17.1	2222	82.2	16	0.6
Tiszántúli őslakosok	43	8.7	338	68.4	113	22.9	66	13.7	404	83.8	12	2.5
Nagykunsági őslakosok	69	12.8	385	71.3	86	15.9	90	22.4	310	77.3	1	0.3
Tiszántúli telepesek	31	11.0	193	68.4	58	20.6	61	19.2	250	78.9	6	1.9
Tiszántúli magyarok együtt	143	10.9	916	69.6	257	19.5	217	18.1	964	80.3	19	1.6
Magyarok összesen	1552	13.8	7676	68.2	2031	18.0	2224	19.5	8974	78.7	210	1.8

18. táblázat

Szemszín

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	a. világos		b. kevert		c. sötét		a. világos		b. kevert		c. sötét	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Nyugat-dunántúli őslakos	174	26.8	182	28.0	292	45.0	108	18.8	180	31.4	285	49.7
Közép-dunántúli őslakosok	123	23.8	117	22.7	275	53.3	88	18.4	117	24.5	272	56.9
Dunántúli telepesek	127	26.0	149	30.5	212	43.4	135	25.2	152	28.4	247	46.2
Dunántúli magyarok együtt	424	25.6	448	27.1	779	47.1	331	20.9	449	28.3	804	50.7
Duna, Tisza menti őslakos	387	17.9	814	37.5	966	44.6	276	12.8	726	33.5	1163	53.7
Jászsági őslakosok	168	26.7	223	35.4	239	37.9	147	20.9	247	34.1	330	45.6
Kiskunsági őslakosok	100	18.0	180	32.3	277	49.7	66	12.7	145	27.9	309	59.4
Duna—Tisza közi telepesek	729	29.4	775	31.3	975	39.3	554	22.1	771	30.7	1185	47.2
Duna—Tisza közi magyarok együtt	1384	23.7	1992	34.2	2457	42.1	1043	17.6	1889	31.9	2987	50.5
Palóc centrum	257	27.2	285	30.1	404	42.7	247	21.8	392	34.6	495	43.7

18. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Férfiak						Nők					
	a. világos		b. kevert		c. sötét		a. világos		b. kevert		c. sötét	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Egyéb palócok	519	34.4	462	30.6	528	35.0	394	25.1	529	33.7	645	41.1
Palócok együtt	776	31.6	747	30.4	932	38.0	641	23.7	921	34.1	1140	42.2
Tiszántúli őslakosok	137	27.7	126	25.5	231	46.8	86	17.8	142	29.5	254	52.7
Nagykunsági őslakosok	110	20.4	151	28.0	279	51.7	63	15.7	109	27.2	229	57.1
Tiszántúli telepesek	58	20.6	76	26.9	146	51.8	69	21.8	65	20.5	183	57.7
Tiszántúli magyarok	305	23.2	353	26.8	656	49.8	218	18.2	316	26.3	666	55.5
Magyarok összesen	2889	25.7	3540	31.4	4824	42.8	2233	19.6	3575	31.3	5597	49.1

Hajszín

Magyar csoportok	Férfiak							
	a. vörös I-VI		b. szőke A-L		c. átmeneti M-O		d. barna-fekete P-Y	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Nyugat-dunántúli őslakosok	4	0.6	3	0.5	3	0.5	639	98.5
Közép-dunántúli őslakosok	2	0.4	-	0.0	2	0.4	512	99.2
Dunántúli telepesek	2	0.4	-	0.0	5	1.0	482	98.6
Dunántúli magyarok együtt	8	0.5	3	0.2	10	0.6	1633	98.7
Duna, Tisza menti őslakosok	2	0.1	29	1.3	40	1.8	2098	96.7
Jászsági őslakosok	2	0.3	19	3.0	8	1.3	601	95.4
Kiskunsági őslakosok	1	0.2	7	1.1	16	2.8	534	95.9
Duna—Tisza közi telepesek	8	0.3	44	1.8	42	1.7	2386	96.2
Duna—Tisza közi magyarok együtt	13	0.2	99	1.7	106	1.8	5619	96.3
Palóc centrum	2	0.2	4	0.4	4	0.4	936	98.9

Magyar csoportok	Férfiak							
	a. vörös I-VI		b. szőke A-L		c. átmeneti M-O		d. barna-fekete P-Y	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Egyéb palócok	7	0.5	9	0.6	23	1.5	1470	97.4
Palócok együtt	9	0.4	13	0.5	26	1.1	2407	98.0
Tiszántúli őslakosok	2	0.4	-	0.0	1	0.2	491	99.4
Nagykunsági őslakosok	-	0.0	3	0.6	1	0.2	536	99.3
Tiszántúli telepesek	1	0.3	2	0.7	3	1.1	276	97.9
Tiszántúli magyarok együtt	3	0.2	5	0.4	5	0.4	1303	99.0
Magyarok összesen	33	0.3	120	1.1	147	1.3	10962	97.3

19. táblázat (folytatás)

Magyar csoportok	Nők							
	a. vörös I-VI		b. szőke A-L		c. átmeneti M-O		d. barna-fekete P-Y	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Nyugat-dunántúli őslakosok	2	0.3	1	0.2	8	1.4	562	98.1
Közép-dunántúli őslakosok	-	0.0	1	0.2	5	1.0	472	98.7
Dunántúli telepesek	3	0.6	10	1.9	15	2.8	507	94.8
Dunántúli magyarok együtt	5	0.3	12	0.8	28	1.8	1541	97.2
Duna, Tisza menti őslakosok	4	0.2	28	1.3	44	2.0	2090	96.5
Jászsági őslakosok	2	0.3	23	3.2	13	1.8	687	94.8
Kiskunsági őslakos	2	0.4	7	1.3	13	2.5	498	95.8
Duna—Tisza közi telepesek	4	0.2	51	2.0	73	2.9	2384	94.9
Duna—Tisza közi magyarok együtt	12	0.2	99	1.7	143	2.4	5669	95.5
Palóc centrum	7	0.6	4	0.4	15	1.3	1108	97.7
Egyéb palócok	7	0.4	7	0.4	21	1.4	1533	97.8

Magyar csoportok	Nők							
	a. vörös I-VI		b. szőke A-L		c. átmeneti M-O		d. barna-fekete P-Y	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Palócok együtt	14	0.5	11	0.4	36	1.3	2641	97.7
Tiszántúli őslakosok	2	0.4	1	0.2	3	0.6	476	98.8
Nagykunsági őslakosok	-	0.0	3	0.7	6	1.5	392	97.8
Tiszántúli telepesek	2	0.6	1	0.3	6	1.9	308	97.2
Tiszántúli magyarok együtt	4	0.3	5	0.4	15	1.3	1176	98.0
Magyarok összesen	35	0.3	127	1.1	222	1.9	11027	96.6

A Hiernaux-féle távolságszámítás képlete (Δ); a szerző által 1956 és 1985 között vizsgált magyar népességek közötti legnagyobb különbség (w) jellegenként

$$\Delta g = \frac{10000}{k} \cdot \sum \left(\frac{g1 - g2}{w}\right)^2$$

k = összehasonlított jellegek száma, g1, g2 = az összehasonlított átlagok, kvalitatív jellegeknél a forma százalékban kifejezett gyakorisága

Jelleg (Martin No.)	Férfiak	Nők
	w	w
Testmagasság (1)	7.18	6.92
Fejhossz (1)	8.60	7.19
Fejszélesség (3)	5.61	4.96
Homlokszélesség (4)	4.76	5.65
Járomívszélesség (6)	4.11	4.37
Morfológiai arcmagasság (18)	5.96	7.14
Állkapocsszöglet-szélesség (8)	4.84	5.51
Orrmagasság (21)	4.75	5.19

Jelleg (Martin No.)	Férfiak	Nők
	w	w
Orrszélesség (13)	3.38	2.23
Fejjelző (3:1)	3.93	3.99
Arcjelző (18:6)	5.31	5.56
Orrjelző (13:21)	9.85	9.35
Frontálisan lapult járomcsont	35.2	32.5
Meredek homlok	30.5	34.5
Konvex orrhát	55.1	37.0
Erősen kiemelkedő orrhát	42.5	21.3
Enyhén domború tarkó	30.3	31.3
Sötét szemszín (9, 11-16)	42.1	40.6
Barna-fekete hajszín (P-Y)	9.6	10.5

21. táblázat

Magyar őslakos népességek Hiernaux-féle távolságai

Férfiak

	1	2	3	4	5	6	7	8
1 Nyugat-dunántúli őslakosok	-	69	562	625	1229	612	125	468
2 Közép-dunántúli őslakosok	69	-	524	724	1042	431	62	287
3 Duna, Tisza menti őslakosok	562	524	-	244	374	393	387	231
4 Jászsági őslakosok	625	724	244	-	281	824	649	455
5 Kiskunsági őslakosok	1229	1042	374	281	-	1042	936	487
6 Palóc centrum	612	431	393	824	1042	-	325	218
7 Tiszántúli őslakosok	125	62	387	649	936	325	-	156
8 Nagykunsági őslakosok	468	287	231	455	487	218	156	-

Nők

	1	2	3	4	5	6	7	8
1 Nyugat-dunántúli őslakosok	-	143	811	668	861	774	299	643
2 Közép-dunántúli őslakosok	143	-	930	955	1342	767	231	767
3 Duna, Tisza menti őslakosok	811	930	-	193	331	231	917	293
4 Jászsági őslakosok	668	955	193	-	206	356	861	225
5 Kiskunsági őslakosok	861	1342	331	206	-	805	1223	349
6 Palóc centrum	774	767	231	356	805	-	555	381
7 Tiszántúli őslakosok	299	231	917	861	1223	555	-	562
8 Nagykunsági őslakosok	643	767	293	225	349	381	562	-

22. táblázat

Magyar telepes népességek
Hiernaux-féle távolsága egymástól és két őslakos csoporttól

Férfiak

	1	2	3	4	5	6
1 Dunántúli telepesek	-	474	480	250	62	137
2 Duna—Tisza közi telepesek	474	-	193	243	736	537
3 Egyéb palócok	480	193	-	237	718	406
4 Tiszántúli telepesek	250	243	237	-	437	268
5 Nyugat-dunántúli őslakosok	62	736	718	437	-	125
6 Tiszántúli őslakosok	137	537	406	268	125	-

Nők

	1	2	3	4	5	6
1 Dunántúli telepesek	-	455	468	250	175	406
2 Duna—Tisza közi telepesek	455	-	243	362	967	1042
3 Egyéb palócok	468	243	-	368	923	730
4 Tiszántúli telepesek	250	362	368	-	424	349
5 Nyugat-dunántúli őslakosok	175	967	923	424	-	299
6 Tiszántúli őslakosok	406	1042	730	349	299	-

Férfiak Howells-féle szigma rációi magyar csoportoknál. 1. rész

Jelleg (Martin No.)	1	2	3	4	5	6	7
Testmagasság (1)	110.2	106.9	111.5	105.7	107.9	106.1	105.2
Fejhossz (1)	95.5	96.0	102.3	98.5	94.4	100.0	95.2
Fejszélesség (3)	99.6	103.3	105.8	105.0	98.1	103.6	101.5
Homlokszélesség (4)	83.5	91.0	88.0	87.1	90.0	92.3	89.8
Járomívszélesség (6)	103.0	108.5	111.5	104.5	103.4	108.0	104.0
Morfológiai arcmagasság (18)	90.5	91.6	92.8	100.6	102.2	102.1	99.8
Állkapocsszögletszélesség (8)	94.3	94.8	95.0	99.5	99.1	100.4	95.7
Orrmagasság (21)	82.1	82.6	85.5	91.6	92.7	93.7	93.4
Orrszélesség (13)	69.0	73.1	77.6	90.0	93.0	92.7	88.6
Méretek átlaga	92.0	94.2	96.7	98.1	97.6	99.8	97.0
Fejjelző (3:1)	90.3	94.4	97.1	96.5	86.7	98.8	94.4

Jelleg (Martin No.)	1	2	3	4	5	6	7
Arcjelző (18:6)	83.7	90.6	89.8	97.1	93.6	93.3	92.9
Orrjelző (13:21)	67.3	70.5	71.3	79.5	85.6	83.0	84.2
Jelzők átlaga	80.4	85.2	86.1	91.0	88.6	91.7	90.5

1. Nyugat-dunántúli őslakosok, 2. Közép-dunántúli őslakosok, 3 Dunántúli telepesek, 4 Duna, Tisza menti őslakosok, 5 Jászsági őslakosok, 6 Kiskunsági őslakosok, 7 Duna—Tisza közi telepes magyarok

Férfiak Howells-féle szigma rációi magyar csoportoknál (2. rész) és magyaroknál összesen

Jelleg (Martin No.)	8	9	10	11	12	1-12
Testmagasság (1)	99.6	105.3	105.0	109.5	112.2	106.0
Fejhossz (1)	92.3	95.3	92.4	94.2	92.1	96.0
Fejszélesség (3)	106.1	103.6	104.8	107.1	113.8	103.8
Homlokszélesség (4)	91.4	89.2	82.4	89.0	89.4	88.6
Járomívszélesség (6)	104.3	104.0	103.8	108.9	114.7	111.6
Morfológiai arcmagasság (18)	98.3	103.0	96.1	104.2	97.5	99.4
Állkapocsszöglet-szélesség (8)	94.5	100.3	96.5	97.1	100.0	97.6
Orrmagasság (21)	88.2	90.3	85.5	93.2	94.8	90.3
Orrszélesség (13)	85.9	88.6	71.7	85.9	75.9	85.9
Méretek átlaga	95.2	97.7	93.1	98.8	98.9	97.7
Fejjelző (3:1)	89.4	92.3	93.8	92.1	92.3	93.8

Jelleg (Martin No.)	8	9	10	11	12	1-12
Arcjelző (18:6)	91.2	94.1	89.2	95.1	93.1	92.9
Orrjelző (13:21)	79.1	84.7	70.9	79.7	78.3	80.0
Jelzők átlaga	86.6	90.4	84.6	89.0	87.9	88.9

8 Palóc centrum, 9 Egyéb palócok, 10 Tisztántúli őslakosok, 11 Nagykunsági őslakosok,
12 Tisztántúli telepesek, 1-12 Magyarok összesen

25. táblázat

A szerző által 1989.XII-ig vizsgált magyar felnőttek taxonómiai megoszlása %-ban

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1-12
a	37.7	40.4.	28.2	33.9	23.2	31.6	23.2	29.1	22.0	41.1	32.2	32.5	29.3
b	20.4	19.2	14.0	8.0	7.4	5.8	5.7	15.1	12.2	19.9	16.0	13.1	10.8
c	2.6	2.5	3.5	9.0	8.7	14.1	7.1	2.0	1.9	3.4	6.9	2.7	6.1
d	8.9	8.3	9.9	5.2	8.4	2.8	5.5	4.8	5.2	3.1	2.3	3.2	5.6
e	3.2	2.1	4.9	2.7	3.5	2.2	6.7	6.4	8.4	3.8	2.8	7.4	4.9
f	4.6	4.9	3.8	3.5	4.9	10.3	3.4	1.1	1.2	4.4	6.1	4.2	3.8
g	1.2	1.3	3.2	2.0	1.7	1.7	3.5	2.6	2.9	2.9	1.6	3.0	2.5
h	1.0	0.8	1.1	1.6	1.1	0.4	2.3	2.7	2.4	2.6	2.1	2.1	1.8
i	0.8	0.8	0.7	1.0	1.0	0.4	1.1	0.9	0.9	0.9	0.8	0.8	0.9
j	0.5	0.0	0.5	0.9	0.7	2.6*	1.3	1.1	1.2	0.2	0.0	1.5	0.9
k	0.2	0.4	0.5	0.3	0.5	0.5	0.6	0.9	0.8	0.2	0.3	0.1	0.5

25. táblázat (folytatás)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1-12
l	0.1	0.1	0.3	0.4	0.7	0.5	0.7	0.4	0.5	0.0	0.2	0.5	0.5
m	0.1	0.1	0.3	0.1	0.1	0.0	0.1	0.2	0.2	0.0	0.0	0.4	0.1
n	0.1	0.1	0.1	0.2	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.4	0.0	0.3	0.1
x	18.5	18.9	28.9	31.2	38.0	27.1	38.7	33.1	40.6	17.2	28.7	28.1	32.3

Vizsgáltak száma:
1=1306, 2=1077, 3=1189, 4=5391, 5=1672, 6=1478, 7=5925, 8=2085, 9=3100, 10=1097, 11=1271, 12=754, 1-12=26346

* 1956 és 1961 között a kiskunsági őslakosoknál a keleti mediterrán és a gracilis mediterrán közötti vitás formákat mind a gracilis mediterránba soroltam.

1 Nyugat-dunántúli őslakosok, 2 Közép-dunántúli őslakosok, 3 Dunántúli telepesek, 4 Duna, Tisza menti őslakosok, 5 Jászsági őslakosok, 6 Kiskunsági őslakosok, 7 Duna—Tisza közi telepesek, 8 Palóc centrum, 9 Egyéb palócok, 10 Tiszántúli őslakosok, 11 Nagykunsági őslakosok, 12 Tiszántúli telepesek, 1-12 Magyarok összesen

a turanid, b pamíri, c előázsiai (armenid), d dinári, keleti dinaroid, e keletbalti, f keleti mediterrán, g alpi, h lapponoid, i mongoloid, j gracilis mediterrán, k cromagnoid, l északi, m atlanto-mediterrán, n uráli, x meghatározhatatlan (erősen kevert)

Az 1990.I.1 és 1992.VI.30. között általam vizsgált magyar népességek és hazai nemzetiségek tipológiai megoszlása %-ban. I. rész

Típus	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Turanid	35.9	31.5	40.6	32.5	36.9	34.4	34.0	41.3	40.7
Pamíri	16.3	17.1	21.9	18.1	21.5	20.8	22.0	25.2	15.2
Előázsiai	3.3	2.9	1.0	0.6	3.1	2.1	3.0	2.1	2.1
Dinári, keleti dinaroid	12.0	5.7	8.3	9.4	6.2	7.3	8.0	4.2	10.3
Keletbalti	1.1	1.4	2.1	1.9	0.0	2.1	2.0	4.2	1.4
Keleti mediterrán	5.4	10.0	5.2	5.6	6.2	4.2	4.0	3.5	2.8
Alpi	2.2	1.4	1.0	1.9	3.1	2.1	3.0	3.5	2.1
Lapponoid	2.2	1.4	0.0	1.3	0.0	0.0	2.0	0.0	1.4
Mongoloid	0.0	0.0	0.0	0.6	3.1	1.0	1.0	1.4	0.7
Gracilis mediterán	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	1.0	0.7	0.7
Cromagnoid	0.0	0.0	0.0	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Típus	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Északi	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Atlanto-mediterrán	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Uráli	0.0	0.0	0.0	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Meghatározatlan (x)	21.7	28.6	18.8	26.9	20.0	25.0	20.0	14.0	22.8
Vizsgáltak száma	92	70	96	160	65	96	100	143	145

1 Veszkény. 2 Bogyoszló. 3 Rábatamási. 4 Beled. 5 Osli. 6 Szil. 7 Takácsi. 8 Dudar. 9 Buzsák

Az 1990.I.1. és 1992.VI.30. között általam vizsgált magyar népességek és hazai nemzetiségek tipológiai megoszlása %-ban. II. rész

Típus	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Turanid	35.5	36.8	37.2	44.7	34.8	42.8	38.1	27.7	5.2
Pamíri	21.7	12.5	16.4	16.5	15.6	10.4	10.2	19.1	2.3
Előázsiai	2.9	2.2	3.8	1.9	4.5	1.7	2.5	2.3	1.0
Dinári, keleti dinaroid	10.2	2.2	4.4	6.8	6.3	9.2	8.5	6.9	11.9
Keletbalti	3.6	2.9	1.6	3.9	2.7	2.9	3.4	3.5	4.8
Keleti mediterrán	2.9	9.6	4.4	3.9	3.6	4.6	5.1	4.6	0.0
Alpi	2.9	3.7	2.7	2.9	4.9	0.6	0.8	2.9	15.9
Lapponoid	0.7	2.9	2.2	1.0	1.3	0.6	1.7	2.3	0.0
Mongoloid	0.7	0.7	0.5	0.0	0.0	1.7	0.0	0.0	0.0
Gracilis mediterán	0.0	1.5	0.5	1.0	1.3	0.6	0.8	0.6	4.6
Cromagnoid	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.4

Típus	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Északi	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	1.2	5.0
Atlanto-mediterrán	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	0.0	0.0	0.6	0.6
Uráli	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.6	0.0
Meghatározatlan (x)	18.8	25.0	26.2	16.5	24.6	24.9	28.8	27.7	45.4
Vizsgáltak száma	138	136	183	103	224	173	118	173	522

10 Kőröstarcsa, 11 Tetétlen, 12 Konyár, 13 Gáborján, 14 Biharnagybajom, 15 Magyarbánhegyes, 16 Nagykamarás, 17 Származási helyükön kívül vizsgált magyarok (1990-1992), 18 Magyarországi németek (svábok)

28. táblázat

1990.I.1. és 1992.VI.30. között általam vizsgált magyar népességek és hazai nemzetiségek tipológiai megoszlása %-ban. III. rész

Típus	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Turanid	40.0	32.9	52.6	44.3	41.1	30.2	16.4	37.3	21.2	18.8
Pamíri	21.9	18.6	19.6	18.6	18.6	11.4	10.7	14.1	3.3	0.6
Előázsiai	1.9	1.4	0.0	2.9	4.8	5.7	0.9	2.8	11.3	15.2
Dinári, keleti dinaroid	5.2	10.0	8.2	4.3	9.7	5.7	4.2	21.1	25.2	18.8
Keletbalti	4.5	7.1	2.1	2.9	4.8	4.7	14.5	3.5	1.7	4.2
Keleti mediterrán	3.2	4.3	4.1	3.6	0.8	3.9	0.0	1.4	0.7	0.6
Alpi	1.9	1.4	4.1	3.6	3.2	2.5	4.3	1.4	2.6	3.6
Lapponoid	1.3	1.4	0.0	1.4	0.8	1.8	3.6	1.4	1.0	1.2
Mongoloid	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.9	0.5	2.1	0.3	0.0
Gracilis mediterán	0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	0.9	0.5	0.7	2.6	1.2
Cromagnoid	0.0	0.0	0.0	0.0	0.8	0.5	0.5	0.0	0.3	0.0

Típus	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
Északi	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	2.3	0.0	0.3	0.0
Atlanto-mediterrán	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	1.0	1.8
Uráli	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Meghatározatlan (x)	18.7	22.9	9.3	18.5	14.5	31.3	41.6	14.1	28.5	33.9
Vizsgáltak száma	155	70	97	140	124	*	214	142	302	165

* Magyarok összesen 29.250 (1956.I.1. és 1992.VI.30. között vizsgáltak)

19 Zobor vidéke, 20 Dunamocs, 21 Alsó-Garammente, 22 Medvesalja, 23 Hanva és környéke, 24 Magyarok összesen, 25 Palócföldi szlovákok, 26 Dél-somogyi horvátok, 27 Baja környéki bunyevácok, 28 Baja környéki sokácok

A fényképtáblákon szereplő egyének embertani jellemzői

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	m.	n.
1	166.1	187	162	117	146	117	119	51	38	86.63	80.14	14	Y2	turanid
2	153.4	189	161	110	145	105	110	51	35	85.19	72.41	13	X	turanid
3	170.1	188	167	123	162	123	123	51	35	88.83	75.93	13	W	turanid
4	174.9	189	159	117	147	109	115	49	38	84.13	74.15	14	Y	turanid
5	159.0	180	161	111	141	114	105	52	33	89.44	80.85	13	W	turanid
6	180.3	192	167	123	157	125	120	53	34	86.98	79.62	13	Y2	turanid
7	179.2	195	167	114	147	119	112	51	35	85.64	80.95	13	Y	turanoid
8	157.8	181	161	111	144	103	105	49	33	88.95	71.53	14	W	turan(o)id
9	177.0	193	161	114	145	114	110	53	34	83.42	78.62	14	Y	turanoid
10	168.1	179	159	117	143	114	108	52	32	88.83	79.72	14	T	turanoid
11	167.3	190	162	118	152	124	118	55	33	85.26	81.58	8	X	turanoid
12	175.0	186	157	116	150	113	109	50	33	84.41	75.33	14	X	turanoid

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	m.	n.
13	172.1	189	176	120	156	128	122	58	35	93.12	82.05	13	X	tur.-(pam.)
14	157.3	177	155	107	140	120	107	52	32	87.57	85.71	13	U	tur.-(pam.)
15	168.1	184	164	117	148	116	114	50	37	89.13	78.38	13	Y	tur.-pam.
16	161.8	181	157	117	144	111	112	53	33	86.74	77.08	13	X	tur.-pam.
17	175.0	188	168	115	147	129	112	54	36	89.36	87.76	12	X	tur.-pam.
18	160.3	172	154	113	143	111	107	50	31	89.53	77.62	8	V	tur.-pam.
19	177.0	190	163	117	148	122	124	62	38	85.79	82.43	14	Y	pam.-tur.
20	163.0	179	153	106	135	116	104	52	29	85.47	85.93	15	X	pam.-(tur.)
21	167.0	188	166	118	148	134	118	62	34	88.30	90.54	15	Y	pam.-(tur.)
22	170.8	191	160	114	144	120	115	59	35	83.77	83.33	15	Y2	pamiroid
23	160.8	185	157	108	137	113	107	52	32	84.86	82.48	15	W	pamiroid
24	172.4	176	159	111	138	128	108	57	35	90.34	92.75	13	Y2	pamiri
25	158.7	178	156	101	140	125	111	60	35	87.64	89.29	8	X	előázsiai
26	159.2	178	153	108	137	116	105	58	33	85.96	84.67	15	X	előázsiai

29-30. táblázat (folytatás)

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	m.	n.
27	164.2	172	155	99	135	115	100	60	32	90.12	85.19	8	W	előázsiai
28	182.1	179	161	112	145	133	114	58	33	89.94	91.72	9	W	dinári
29	161.2	181	158	102	136	112	99	51	31	87.29	82.35	8	W	dinaroid
30	180.1	186	163	111	146	120	112	54	36	87.63	82.19	16	Y	dinaroid
31	145.0	181	158	114	143	107	106	47	32	87.29	74.83	3	N	keletbalti
32	171.2	187	159	114	144	119	116	51	36	85.03	82.63	1c	P	keletbalti
33	152.1	176	148	107	139	99	106	45	33	84.09	71.22	4b	S	keletbalti
34	172.0	193	151	110	141	124	106	55	36	78.24	87.94	13	W	keleti mediterrán
35	153.9	181	146	106	132	110	100	55	34	80.66	83.33	11	Y	keleti mediterrán
36	166.4	182	160	117	150	114	105	49	36	87.91	76.00	8	X	alpi
37	149.9	172	154	107	140	97	103	42	36	89.53	69.29	13	W	lapponoid
38	168.4	187	161	110	146	119	111	52	34	86.10	81.51	15	W	mongoloid
39	162.3	182	155	113	142	102	106	43	34	85.16	71.83	10	X	mongoloid
40	150.1	176	155	108	138	116	104	53	32	88.07	84.06	14	X	pam.+előá.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	m.	n.
41	166.6	187	161	115	144	115	110	54	35	86.10	79.87	14	W	tur.+előá.
42	167.9	191	167	121	155	119	115	55	33	87.43	76.77	14	U	előá.+tur.
43	180.8	196	168	116	151	139	113	56	36	85.71	92.05	15	X	din.+(tur.)
44	166.3	180	167	122	150	116	116	54	36	92.78	77.33	13	W	din.+tur.
45	175.0	185	169	122	159	125	112	62	33	91.35	78.62	15	X	din.+tur.
46	156.4	170	152	115	147	103	113	44	35	89.41	70.07	5	S	tur.+kel.bal.
47	165.8	177	166	111	147	110	112	47	35	93.79	74.83	3	U	kel.bal.+tur.
48	166.2	184	142	108	138	109	104	49	34	77.17	78.99	12	V	kel.med.+tur.

a. testmagasság, b. fejhossz, c. fejszélesség, d. homlokszélesség, e. járomívszélesség, f. morfológiai arcmagasság, g. állkapocsszöglet-szélesség, h. orrmagasság, i. orrszélesség, j. fejjelző, k. arcjelző, l. szemszín (Martin-Schulz), m. hajszín (Fischer-Saller, Y2 az e hajszíntáblázatban nem szereplő koromfekete), n. típus

5732/94

Tartalom

Köszöntjük az olvasót 5

I.

Bevezetés 10

Tudománytörténeti vázlat 13

A felvétel anyaga és módszere 16

Eredmények 18
A Hiernaux-féle távolságszámítások eredményei 24
A Howells-féle szigma ráció 29
A népességek taxonómiai összetétele 29
Etnogenetikai összefüggések 53
Adatok a magyar nép származásához 57

II.

Újabb eredmények 64
Népesedéstörténeti összefüggések 69

III.

Magyar őstörténeti,
népesedéstörténeti összefoglalás 74

Jegyzetek 79

Irodalom 82

Henkey Gyula megjelent munkái 89

Táblázatok 93

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

370 Ft

Az idő végeláthatatlan országútján mind távolabb kerülünk múltunktól, őseinktől. A hozzájuk való visszatérést legfeljebb a fantasztikus regények írója vagy a tudós kísérelheti meg, mindkettő a maga sajátos eszközeivel. Henkey Gyula az antropológia módszereinek segítségével eredt őseink nyomába, hogy közelebb férkőzzön a régi talány megfejtéséhez: kik is vagyunk, honnan is jöttünk? A ma emberét vizsgálva, annak adatait a múltra visszavetítve jut el olyan következtetésekhez, amelyek alapjaiban változtatják meg az utóbbi évtizedekben önmagunkról kialakított képet.

Henkey Gyula egyetemi tanulmányait az 1938/39-es tanévben a volt Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdte. A jogi karon és a Bartucz-féle embertani tanszéken szerzett oklevelet 1942-ben. Első etnikai embertani vizsgálatait 1956 elején végezte Kecskemét környékén, majd kutatásait fokozatosan az egész ország területére kiterjesztette. 1971—1972-ben bulgáriai tatárokat, 1991—1992-ben szlovákiai, 1993-ban kárpátaljai magyarokat is vizsgált. A kandidátusi fokozatot 1990-ben kapta meg.

Könyvünk a szerző kandidátusi disszertációjának anyagára épül, kiegészítve azt a 90-es évek elején végzett újabb kutatások eredményeivel és egy őstörténeti, népesedéstörténeti összefoglalóval.